

EDEL MONSEN • TORIL B. LYGSTAD

OAHPAHEADDJIBAGADUS

EDEL MONSEN • TORIL B. LYGSTAD

VUONAIN 4

Fáddágiha 8.-10. ceahkkái

ČállidLágádus

INNHold

1. GEALBOULBMILAT	4
2. SISDOALU, BARGOVUGIID JA ÁVDNASIID OPPALAŠGEAHČASTAT	5
3. HÁMÁDAT: OVDABARGU, GIEDDEBARGU JAMANJEARGU	8
4. SIIDDUS SIIDUI BAGADUS	11
s. 3: Álgosátni	11
s. 6: Oahpástuvvangovat: Stáffu, Meara nalde	11
Oahppoulbmilat	11
s. 7: Ovdageahččaleapmi	12
s. 8: Lohkanteaksta: <i>Mearragáddái</i>	13
s. 9-10: Lohkanteaksta: <i>Mearragáddái</i>	14
s. 11: Meahcceskuvladiibmoplána	14
s. 12: 1. Loga teavstta <i>Mearragáddái</i> . Vástit jearaldagaid.	15
s. 12: 2. Jurddašehket ja ságastallet	17
s. 13: 3. Vástit lohkan-teavstta jearaldagaid	17
s. 14-15: 4. Ruossalassátni	18
s. 16-20: 5. Giellahárjehusat	19
s. 21: 6. Suopmanerohusat	21
s. 22-24: 7. Doaimmat vuonas	22
s. 25-29: 8. Luonddunamahusat	23
s. 30-32: Mitalusat: <i>Tugese-Biera doarui meararuollain,</i> <i>Činavuohpi stálat</i>	25
s. 33: Artihkal: <i>Guhkes vuonat ja stuorra sullot</i>	27
s. 34-36: 9. Vuonat Sámis	27
s. 37-39: 10. Sullot Sámis	29
s. 40: 11. Guđe vuonain ja sulluin don leat leamaš?	30
s. 41-44: 12. Báikenamat Sámis	30
s. 45-47: 13. Mii mátkkoštít Sámis	32
s. 48-51: 14. Báikenamat iežat guovllus	33
s. 52-53: 15. Gos? Galle báikki don dovddat?	34
s. 53: 16. Nagodatgo 12 rievttis vástádusa?	35
s. 54-55: 17. Šattut mearragáttis	37
s. 56-57: 18. Biebmo- ja dálkkasšattut	38
s. 58-60: 19. Mearralottit	39
s. 61-63: 20. Mearraguolit	40
s. 64-65: 21. Kulturhistorjá	42
s. 66-71: Artihkal: <i>Rittu kulturhistorjá</i>	43
s. 72-73: 22. Kulturhistorjá	44
s. 74-75: Árbevirolaš mearrabivddu jahki	45
s. 76-81: 23. Mearrabivdu	45
s. 82: 24. Mánnu ja mearrabivdu	49
s. 83: Artihkal: <i>Ávkkít guolis</i>	50
s. 84: Bagadusat: <i>Guollegáhkut</i>	50
Guollemális	50

Guhppármális.....	50
s. 85-86: 25. Ávkkástallat guoli.....	50
s. 87: Teakstabargu.....	52
26. Lohkat, ságastallat ja mitalit.....	52
s. 88-89: Govvareportáša: <i>Meahcceskuvla Gohpis</i>	52
s. 90: Fáddáartihkal: <i>Mearrabivdu</i>	53
s. 91-92: Fáddáartihkal: <i>Málestiapmi fiervvás</i>	53
s. 93: 27. Čállinbargu.....	53
s. 94: Feara mat.....	54
s. 94: 28. Njálmmálaš hárjehusat.....	54
s. 95: 29. Duohta vai gielis?.....	55
s. 96-97: 30. Máhtátgo mearranjuolggadusaid?.....	56
s. 98: 31. Ovdanbuktin.....	57
s. 99: 32. Oktasaš loahppaságastallan.....	58
s. 99-101: 33. Manjegeahččaleapmi.....	58
s. 102: Loga eanet!.....	60
s. 102: Mearranjuolggadusat.....	60
s. 103: Mitalus: <i>Bálddis ja juksu riidaleaba</i>	60
s. 104: Mitalus: <i>Luossa ja sáidi</i>	61
s. 105: Artihkal: <i>Mearragoaskin</i> ,.....	61
Diedátgo dán mearralottiid birra?.....	61
s. 106: <i>Diiddat mearrabivddu birra</i>	61
s. 107-108: Mitalus: <i>Divrras guolli, Sátnevádjasat</i>	61
s. 109-111: Mitalus: <i>Mađit</i>	62
s. 112-113: Mitalus: <i>Bivdoliikka</i>	63
s. 114-117: Artihkal: <i>Mearrabivu davvin</i>	64
s. 118-119: Mitalus: <i>Imašlaš bivdoskihpár</i>	64
s. 120-121: Mitalus: <i>Duiskaeahpáraččat</i>	65
5. OLGOBARGU.....	65
Mii vuolgit meahcceskuvlii.....	65
Goahtesadji.....	66
Lávostallan.....	66
Málestiapmi.....	67
Mearrabivdu.....	69
Kulturhistorjá.....	71
Vuotnarebus.....	72
Rebusbálggis/Rebusnásti.....	72
Ovttasbargogilvu.....	75
Lávlagat ja stoahkan.....	76
Duodjeávdnasiid ohcat.....	80
Šattut mearragáttis.....	80
Murjen.....	81
Alfabehtabivdu vuonas.....	82
Mii čorget gátti.....	83

1. Gealboulbmilat

Dán oahpaheaddjibagadusa oppalaš oasi kapihttalas 7 ovdanbuvttiime tabealla, mii čájeha oahppigihppagiid ja gealbo- ulbmiliid ovtastusa Máhttoloktema mielde. Nuoraidskuvlla dássái leat guhitta iešguđet lágan dási mat gustojit. Dássi 1, 2 ja 3 sidjiide geain lea sámegeiella 3, ja dassi 4, 5 ja 6 sidjiide geain lea sámegeiella 2. Vaikke mii VVV's lea válljen deattuhit doaresfágalašvuodá ja iešguđet beliid sámi kultuvrras, de guoskkahat mii eanaš osiid dáidda dásiide. Tabeallas vuolábealde leat mii váldán mielde ulbmiliid mat eanemusat deattuhit *Vuonain 4*, muhto dego fágaoahpaheaddjin de boadát vásihit ahte mii maddái bargat daid eará ulbmiliid ektui, muhto mii eat oainne dárbbu daid dás geardduhit.

DÁSSI 1	DÁSSI 2	DÁSSI 3
<p>Njálmmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • dadjat sámegeiel sáni ja buohtastahttit sámi ja dárú giellajienaid ja intonašuvnna • Igdulalit ja dahkat ipmárdusa earjkalis mitalusaid ja máidnasiid sisdoalus • ipmirdit ja cealkit earjkalis dieđuid ja bagadusaid • jearrat ja vástidit gažaldagaid • jorgalit earjkalis dajaldagaid <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • lohkat ja ipmirdit dieđuid ja earjkalis bagadusaid • lohkat ja ipmirdit earjkalis teavsttaid • čállit earjkalis muitaleaddji cealkagiid dálááiggis ja vássánaiggis <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvuohhta</p> <ul style="list-style-type: none"> • ságastallat guovttegielalašvuodas ja dan birra manne ja mo ovdánahttit iežas sámegeiela • guldalit ja lohkat sámi máidnasiid ja mitalusaid ja háleštit sisdoalu birra • geavahit borramušdoahpagiid ságastaladettiin sámi borramušaid birra • geavahit bábiršátnegirjjiid ja digitála sátnegirjjiid 	<p>Njálmmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • guldalit, ipmirdit ja sáhttit čađahit earjkalis ságastallamiid • kommuniseret čielga dadjanvugiin ja intonašuvnnain • mitalit iežas vásihusaid birra <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • lohkat ja ipmirdit váldosisdoalu muitaleaddji teavsttain • čállit teavsttaid beaivválaš dilálašvuodain • hálddašit vuđolaš čállinjuolggadusaid • geavahit digitála veahkkeneavvuid iežas teakstabarguin <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvuohhta</p> <ul style="list-style-type: none"> • geavahit loguid mitalit áiggi, beaivvi, hattiid, mihtuid, deattuid ja sturrodagaid • guldalit sáme mitalusaid ja háleštit sámi mitalan árbevieruid birra • háleštit sámi báikenamaid birra 	<p>Njálmmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • oassálastit spontána ságastallamiidda iešguđet fáttáin ja áigeovdilis áššiid birra ja buktit daidda oaiviliid • láhttet iešguđet lágan giellarollain dramatiseremis, lohkamis ja presentašuvnnas • guldalit ja ođđásit mitalit mii lea muitaluovvon <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • lohkat ja refereret váldomomeanttaid muhtin teavsttas • čállit teavsttaid mat mitalit, čilgejit ja gulahit • jorgalit earjkalis teavsttaid dárogielas sámegeilli • geavahit notáhtaid ja gálduid vuodđun čállimii ja almmuhit gálduid <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvuohhta</p> <ul style="list-style-type: none"> • guldalit ja háleštit sámegeiela ja suopmaniid birra • lohkat teavsttaid iešguđet šánjeriin, gávdnat fáttá ja sisdoalu kommenteret • presenteret fáttá árbevirolaš máhtus ja sámi kultuvrras • geavahit digitála veahkkeneavvuid iežas giellaoahpus ja presentašuvnnain

DÁSSI 4	DÁSSI 5	DÁSSI 6
<p>Njálmmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • guldalit earáid ovdanbuktimiid, jearrat gažaldagaid ja buktit ovdan iežas jurdagiid ja oaiviliid • geavahit máhttu eará fágain njálmmálaš mitalusain • ipmirdit ja geavahit loguid gulahallamis <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • lohkat ja áddet muitaleaddji ja čilgejeaddji teavsttaid • čállit teavsttaid mat čilgejit, bagadit ja mitalit oaiviliid • hukset logahahtti ja várdolaš giehta-čálalaš teavsttaid ja tastuvrrain • viežžat dieđuid digitála, čálalaš ja njálmmálaš gálduin go bargá iežas teavsttaiguin <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvuohta</p> <ul style="list-style-type: none"> • ságastallat luonddunamahusaid birra • ráhkadit ovdanbuktimiid árbevirolaš fáttáin, sámi ealáhusain, dáidagis ja kultuvrras • ságastallat sámi sátnevádjasiid ja diiddaid birra • lohkat iešguđet lágan teavsttaid ja kommenteret sisdoalu 	<p>Njálmmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • guldalit, ipmirdit ja oasálastit spontána ságastallamiin • mitalit dáhpáhusain, plánain, jáhkuin ja vuordámušain • ságastallat iešguđet fáttáin ja áigequovdilis áššiin • jorgalit eanjalis teavsttaid <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • lohkat fágateavsttaid ja mitalit váldosisdoalus • geavahit notáhtaid, digitála ja eará gálduid čállimii vuodđun • čállit iešguđet lágan teavsttaid fáttáin maid ieš lea válljen • jorgalit eanjalis teavsttaid ja oaidnit ovttaláganvuodaid ja earaláganvuodaid gaskal sámi- ja dárugielain <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvuohta</p> <ul style="list-style-type: none"> • geavahit grammatihkalaš namahusaid go guorahallá sátnehámiid • lohkat čábagirjjálašvuođa teavsttaid, gávdnat fáttá ja kommenteret teavsttaid • geavahit digitála gálduid ja bargoneavvuid ráhkadit eanjalis seagáš teavsttaid 	<p>Njálmmálaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • guldalit ja ipmirdit váldosisdoalu guhkit njálmmálaš mitalusain • láhttet iešguđet lágan njálmmálaš rollain ságastallamiin ja ovdanbuktimiin • presenteret heivvolaš digitála bargoneavvuiguin ja mediain <p>Čálalaš gulahallan</p> <ul style="list-style-type: none"> • lese, referere og oppsummere hovedmomenter i en tekst • skrive tekster med ulik form og formål og bruke forskjellige virkemidler i arbeid med tekster • variere ordvalg og setningsoppbygging i egen skiving • bruke digitale og andre kilder til arbeid med egne tekster og oppgi kildene <p>Giella, kultuvra ja girjjálašvuohta</p> <ul style="list-style-type: none"> • geavahit molssašuddi vearba- ja nomensojahanvugiid ja daid guovddášlaš njuolggadusaid dajaldathuksemis • háleštit sátne- ja dajaldathuksen-erohusaid birra lagas suopmaniin • lohkat teavsttaid iešguđet šánjeriin ja reflekteret sisdoalu ja hámi ektui

2. Sisdoalu, bargovugiid ja ávdnasiid oppalašgeahčastat

Ulbmilat ja oasseávdnasat	Oahppanulbmilat:	Oasseávdnasat:	Giellaoahppa:
	<ul style="list-style-type: none"> • máhttit lohkat iešguđetge lágan teavsttaid riddokultuvrra birra • máhttit mitalit iežas doaimmaid olgokuvllas • máhttit ovdamearkkaid bokte mitalit mo vuona leat ávkkástallan ovdeš ja dálá áiggiid • máhttit searvat álkes ságastallami mearrabivdu birra, ja máhttit muhtin doahpágiid guolástanrusttegiid ja bivdinvugiid birra • máhttit čállit olgokuvlla birra, dahje atnit olgokulla inspirašuvdnan čállit teavstta • oahppat ollu ođđa namahusaid mearraguliin, mearralottiin, šattuin ja luonddunamahusain rittus • oahpásmuvvat Sámi geografijai ja sámibáikenamaide • oahppat mánga ođđa sámi báikenama iežas guovllus 	<ul style="list-style-type: none"> • doaimmat meahceskuvllas ja fiervvás • luonddunamahusat • báikenamat • mii mátkkoštit Sámis • šattut mearragáttis • biebmo- ja dálkkasšattut • mearralottit • mearraguolit • mearragátti kulturhistorjá • mearrabivdu • teakstabargu • feara mat • girjjálašvuohta 	<ul style="list-style-type: none"> • jearransánit • gažaldagat mas lea jearranartihkal <i>go</i> • áigecealkagat: vahkko-beaivvit ja diibmomearit • vearbajuhkosat • aktio essiiva • momentana vearbbat • kasusgeavaheapmi • suopmanerohusat • vuodđo- ja ortnetlogut • adjektiivva sojaheapmi

Bargovuogit	Lohkat: <ul style="list-style-type: none"> • cealkagat • čuoččuhusat • sátneviđjit • govvateavsttat • bagadusat bargobihtáide ja spealuide • bagadusteaksta: <i>Mearragáddái</i> • tabealla: <i>Meahcceskuvladiibmoplána</i> • fagateavsttat: <i>Guhkes vuonat ja stuorra sullot, Biebmo- ja dálkkasšattut, Rittu kulturhistorjá, Árbevirolaš mearrabivddu jahki, Mánnu ja mearrabivdu, Ávkkít guolis, Mearranjuolggadusat, Diiddat, Mearragoaskin, Mearrabivdu davvin, Mađit, Meahcceskuvla Gohpis, Mearrabivdu, Málesteapmi fiervvás</i> • bagadusat: <i>Guollegáhkut, Guollemális ja Guhppármális</i> • muiltalusat: <i>Tugese-Biera doarui mearraruollain, Činavuohpi stálat, Bálddis ja juksu riidaleaba, Luossa ja sáidi, Divrras guolli, Imašlaš bivdoskihpár, Bivdolihkku, Duiskaeahpáraččat</i> 	Sárgut/ivdnet: <ul style="list-style-type: none"> • sárge dárogiel ja sáme-giel sáni gaskka • fiervvágovva • sárggusráidu • boares mihttoovttadagat 	Guldalit ja hupmat: <ul style="list-style-type: none"> • jearrat gažaldagaid • vástidit gažaldagaid • hálešteapmi • muiltalit • ođđasit muiltalit • ovdanbuktit iežas barggu • guldalit bagadusaid spealuin • guldalit go earát muiltalit dahje ovdanbuktet • guldalit go jitnosit lohkkovuvvo • dramatiseret • geografijaquiz
	Praktihkalaš/olgoskuvlla barguide evttohusa: <ul style="list-style-type: none"> • gohttet, cahkkehit dola, ráhkadit biepmu • ráhkadit biepmu • suhkat • oaggut • oaggut, čollet ja dárkkistit guoli • geahččat čájáhusa • murjtet, vuolgit tuvrii • gávdnat ja geavahti luonddunamahusaid ja sámi báikenamaid • guldalit báikkálaš muiltalusaid • lágídit stoahkamiid/doaimmaid nuorat ohppiide • fidnat návsttes/guolástanvanccas/guollemuohkkadeamis/turistafitnodagas • logaldallen árbevirolaš vuotnabivddu/kulturhistorjja birra • ovttasbargogilvu • gáddečorgen 	Čállit: <ul style="list-style-type: none"> • sániid mat váilot cealkagiin • sániid ja cealkagiid govaide • báikenamaid kárttas ja govaide • mátkeruvtto • gažaldagat • vástádusaid gažaldagaide • jorgalit cealkagiid • iežas teavstta: beaivegirji, reive, muiltalus dahje reportáša 	Praktihkalaš doaimmat ja spealut skuvllas: <ul style="list-style-type: none"> • sátneoahppanspeallu • breahhtaspeallu • bingo • cealkkabuđaldus • geografijastafeahhta • stašuvdnaoahpahus¹

¹ Geahča evttohusa stašuvdnaoahpahussii [mielddus 1:s](#). Teavsttat ja bargobihtát maid leat evttohan bargat stašuvdnaoahpahusas, lea merkejuvvon dáinna markkain , oahpaheaddjibagadusas, vai don gii leat fágaoahpaheaddji fuomášat dáid ja sáhttát seastit dákkár bargobihtáid go lea heivvolaš hoidu. Teavsttaid ii gal leat dárbu seastit, lea dušše ovdamunnin ahte oahppit leat lohkan dáid ovdagihtii.

<p>Lasse-ávdnasat</p>	<p>Oppalaš mildosat VVV 1-4: Bustávakoarttat Alfabehtabivdu Muitalus: <i>Boradanboddu mearragáttis</i> Lávlagat ja hoahkamat <i>Vuonain 1-3</i> Bagadusat Sátnelistu: Goahtesaji barggut ja doaimmat vuonas Sátnelistu: Kulturhistorjá vuonas Sátnelistu: Luonddunamahusat vuonas Sátnelistu: Málestít Vástáduskoarttat <i>Duohta vai gielis</i> Bagadusat bingospealuide Bagadus sátneoahppankoarttaide Bagadus labyrintaspealuide Bagadus cealkkabuđaldussii Bagadus jearrankoarttaide</p> <p>Vuonain 4 mildosat:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Evttohus stašuvdnaohpahussii 2. Njálmmálaš bargobihtá: <i>Oza erohusaid!</i> 3. Njálmmálaš bargobihtá: <i>Gos bálggis lea?</i> 4. Bargobihtát teavstaide <i>Loga eanet</i>-oasis 5. Geografijaquiz, vástádusat 6. Geografijastafeahhta, vástádusat ja bargobihtát 7. <i>Vuotnarebus</i>, evttohus bargobihtáide, poasttaide 8. <i>Vuotnarebus</i>, vástádusárkkat 9. Joavkobargobihtá: <i>Mearraguolit</i> 10. Joavkobargobihtá: <i>Fiervágovva</i> 11. Joavkobargobihtá: <i>Vuotnaquiz</i> 12. Evttohus geahččaleapmi sámegiella 3:ii 13. Evttohus geahččaleapmi sámegiella 2:ii 	<p>Sátneoahppankoarttat oassefáttáide:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Doaimmat vuonas • Fiervvás • Goahtesaji barggut • Kulturhistorjá • Luonddunamahusat vuonas 1 • Luonddunamahusat vuonas 2 • Mearrabivdu • Mearraguolit • Mearralottit • Návsttis • Šattut mearragáttis <p>Breahttaspealut: <i>Vuonas vutnii</i> <i>Vuonain</i> <i>Fierválabyrinta</i> <i>Návstelabyrinta</i></p> <p>Bingo: <i>Mearrabivdobingo</i> <i>Fiervábingo</i></p> <p>Cealkkabuđaldus</p>	<p>Plánššat (VVV 1-4): Fiervvás Mearralottit Mearraguolit Šattut mearragáttis Skálžžut Mearranjuolggadusat</p>
------------------------------	--	--	---

3. Hámádat: Ovdabargu, gieddebargu ja maŋnebargu

Dán oahpaheaddjebagadusa oppalaš oasis (gč. kapihtal 10) meroštalaime dan vihtta muttu mat meahcceskuvllas galggašedje leat. Dás giddejetne fuopmášumi dan golmma muddui main ávdnasat leat heivehuvvon dihto fáddái ja ahkeceahkkái, namalassii ovdabargui, gieddebargui ja maŋnebargui, ja bagadetne earenoamážit din geat galgabehtet bargat *Vuonain 4*. Ohpihii deattastetne ahte buot dát muttut lea deatalaččat čeahkealitoahppamii, mii maiddáa lea guovddáš áhta [Fremtidens skole/Boahtteáiggi skuvllas](#).

OVDA BARGU

Vái oahppit galget buoremus lági mielde ávkašuvvat giella-oahpahas meahcis, de lea ovdabargu skuvllas deatalaš. Moai letne vásihan ahte oahppit sihke árttalaččabut oahppet ja lassin muitet sániid ja dajaldagaid buorebut jus sii meahcceskuvlla veagas ovddalgihtii leat boktán duogášmáhtuset ja áicán maid galget oahppat. Buorre ovdabargu dahká nappo vuđđosa oahppamii ovddusguvlui.

Moai oaivildetne ahte golbma diimmu luohkkálatnjaaktiivitehtat leat áibba uhcimus gáibáduš ovdabargui, muhto sáhtá áinnas atnit sakka eanet diimmuid. Diimmut eai galggašii čohkkejuvvot ovttá beaivái, dasgo oahppit galggašedje oázžut dili vuodjudit oahpa diimmuid gaskkas – ja áinnas bargat dainna veaháš ruovttus maid.

Vuonain 4 álgosiiddut leat oaivilduvvon ráhkkaneapmin din iežadet meahcceskuvlii. Moai letne eastan «bealljemerkenis» dihto logu siidduid oahppigihppagis ovdabargui, dasgo meahcceskuvla lágiduvvo iešguđege láchkai iešguđege guovllus Sámis: Muhtin skuvllain leat meahcceskuvllat nugo misge, eará skuvllat ovttasbarget giellalávvguid/giellačoahkkanemiid hárrái, ja fas earáin leat mánga oanehet meahcceskuvlla beaivelahkkin dahje olles beaivin mat leat biđgejuvvon miehtá skuvlajagi.

Dasgo mii Olmmáivákki skuvllas leat várren áiggi meahcceskuvla-seamet nuppi vahkui maŋŋá go skuvla lea álgán čakčat, de lea mis veaháš uhccán áigi ovdabargui: Dávjá mii eat olle guhkkelii go siidui 15 ovdal go galgat sirdit luohkkálanja olggos. Buot buoremus lea jus sáhtá bargat gitta siidu 19 rádjai, dahje guhkibut bargat, jus lágideami dáfus nu soahpá. Molssaevttolaččat, jus ii galgga leat mángga beaivásaš meahcceskuvla ollege, muhto jus galget baicca smávva olgomátkkážat, de sáhtá *Vuonain 4* iešguđege fáttáin bargat dan ortnegis go háliida, ja meahcceskuvllas geavahit praktihkalaš aktivitehtaid gihppaga bargobihtáid gaskkas. Ávžžuhetne lihka ahte álgibehtet álgosiidduiguin danin go dát introduserejit dáid iešguđetgelágan fáttáid mat bohtet maŋnelis.

>>>

OLGOBARGU

Olgobargguin oaivvildetne meahcceskuvlla sisdoalu ja praktihkalaš aktivitehtaid meahcceskuvllas. Evttohus diibmoplánii ja doaimmaide mat heivejit *Vuonain 4:i* gávdnabehtet ohppiidgeirjijis siidu 11:s. 5. kapihttalis dán oahpaheaddjibagadusas gávdnabehtet guigalusaid ja assábuš govvádus mo sáhttát plánet ja čađahit dáid ja eará aktivitehtaid, vai gielalaččat fidnejit buoremus ávkki meahcceskuvllas. Letne maiddái váldán mielde sátnega dajahusovdamearkkaid mat sáhttet leat ávkkálaččat.

Muitte váldit mielde kámera ja juohkit ovddasvástádusa govve-
mis buot aktivitehtaid, dasgo iežaset govat sáhttet maiddái leat deatalaš oassi maŋnebarggu.

MAŊNEBARGU

Maŋnebargguin oaivvildetne barggu man oahppit barget skuvllas olgoaktivitehtaid maŋŋá. Maŋnebargu lea earret eará organiseret ja systemiseret daid, maid oahppi lea vásihan ja dovddiidan luonddus, ja hárbhallat sániid ja dadjanvugiid maid oahppi lea gullan doppe. Nugo áigeatnu ovdabargui lea sorjivaš meahcceskuvlla rámmafáktoriin, nu lea maiddái áigeatnu maŋnebargui. Beroškeahttá rámmafáktoriin lea *Vuonain 4* ráhkaduvvon addin dihtii ohppiide vejolašvuoda bargat buot fáttáiguin mat leat ovdanbuktojuvvon álggahettiin. Guđe muttus iešguđege bargobihtta galgá čovdojuvvot, mearridat don gii leat oahpaheaddji. Moai ean leat nappo «bealljemerken» earenoamáš beliid maŋnebarggu, earret go maŋemuš bargobihtaid maid sáhtta geavahit čoahkkáigeassit maid leat bargan olgun.

Sáhtta diehtelasat bargat gihppaga teavsttaiguin ja bargobihtáiguin vaikko ii leat leamaš meahcceskuvllas, dahje ii leat bargan buot fáttáiguin sámegeallii olgun. Dalle ferte bargat vuđolaččat iešguđetge oassefáttáiguin, danin go ohppiin eai leat seamma ollu referánsačuoggát mat livččii leat jus sii livčče geavahan giela praktihkalaš dilálašvuodain ovdalaččas juo.

Dat lea mearkkašahtti ahte mađi eanet oahppit leat bargan fáttáiguin ovda- dahje olgobargomuttus, dađi álkit áddejit maŋnebargomuttu. Oahppit áddejit oahpes áššiid álkibun, ja barget jođáneappot dan sadjái jus áššit leat ođđasat ja váddásut.

Buot diimmuid maŋnebargui ii berre čohkket ovttá dahje guovtti beaivái, dasgo oahppit dárbbasit áiggi gieđahallat ja vuodjudit oahppanávdnasiid diimmuid gaskka, ja áinnas bargat veaháš ruovttus maid vái ožžot nu buori oahpanbohtosa go vejolaš. Sáhtta áinnas geavahit olles dahje bealle beaivvi maŋnebargui dalá maŋŋá meahcceskuvlabeivviid/fáddábeivviid, muhto ferte

>>>

maiddái várret diimmuid vahkuin das maŋŋá. Olmmáivákki skuvllas mii bargat *Vuonain 3* fáttáin olles čavčča, áinnas gitta skábmamánnui goas nu.

Jus lehpēt buktán šattuid vákkis, de sáhttibehtet maŋŋebargomuttu áinnas álgit šattuid systematiseremiin ja ráhkadit šaddočájáhusa ja atnit sihke sámi ja dáru šaddonamaid. Hengejehket plakáhtaid gos olles skuvla oaidná. Viidásat bargun lea bargobihtát girjjis, ja daidda gullelaš sátneoahtpankoarttat ja spealut.

Teakstabargguid lávet loahppa oasis bargat, danin go dalle leat oahttit ožžon valjis iešguđetgelágan movttiideami/inspirašuvnna ieža čállit: dan bokte ahte lohkat teakstaovdamearkkaid, iežaset meahcceskuvllavásihusaid bokte, ja bargobihtáid ja spealuid bokte. Ohppiid teavsttat leat vuodđun árvvoštallamii mii lea loahpahan oasis maŋŋebargomuttus.

Moai letne maiddái ráhkadan evttohusaid geahččalemiide maid sáhttá geavahit vuodđun čálalaš veardideapmái. Njálmmálaš veardideami sáhttá vuolggabáikin dahkat iešguđetge njálmmálaš bargobihtáin girjjis, ja maiddái áicat ohppiid guldalan návccaid, ja áddejumi ja háleštallama breahhtaspealubargobihtáid okta-vuođas.

Fiskebulelasta šaddá dábbálaččat šleđuidd alde, ja eará goike, beaivvebeal' sajiin. Šattus lea ollu C-vitamiidna, ja lea atnon skurbbetdávdda, spárttuid ja čihkalasaid vuostá. Sáhttá maiddái mielddisbuktit moanat liigeváikkusat, ovdamearkka dihtii liike- ja čalbmeváttu, ja berre atnit várrogasvuodain. Gáldu: http://www.rolv.no/urtemedisin/medisinplanter/sedu_acr.htm. Govva: Edel Monsen

4. Siiddus siidui bagadus

s. 3: Álgosátni

Jus oahppit eai leat bargan *Váriin, vákkiin ja vuonain* ovdal, de berrejit geavahit vehá áiggi vuosttas diimmus oahpásmuvvat girjái:

- Lohkat ovdasáni ovttas – dás leat ávkkálaš ja dárbbášlaš dieđut lassid mildosiidda ja ceahkkálastimii.
- Divtte ohppiid geahčadit girjji: Makkár fáttáid máhttet juo? Lea go fáttát/siiddut mainna illudit bargat?
- Fuomášahte ohppiid ahte gávdno sámí-dáru sátnelistu buot oassefáttáide girjji loahpas.
- Fuomášahte ohppiid maiddái ahte gávdnojit koarttat ja spealut mainna galget bargat, dát buktá movtta ja vuordámušaid.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahpásmuvvat oahpponevvui
- áddet ceahkkálastima

s. 6: Oahpástuvvangovat: Stáffu, Meara nalde Oahppoulmilat

Illustrašuvnnat ja gažaldagat leat oaivvilduvvon dego «uksa govken» mii álggáha *Vuonain* fáttá ja seammás aktivere ohppiid duogášdieđuid. Oahppit dovdet sihkkarit *Stáffu* gova *Vuonain* 3 girjjiis, ja muitet dás ollu sániid ja dajaldagaid fiervvá, stáffu ja návsti birra. *Meara nalde* oasis leat johtán meara ala, ja dát álggáha ge mearrabivdu fáttá maid mii čalmmustahttit *Vuonain* 4:s. Dás ohppet eanet guollebivdorusttegiid ja oaggunvugiid birra, ja ohppet maiddái mearrabivdo ealáhusa birra.

Govaid geahčadeamis soitet oahppit fuobmát ahte sii juo máhttet fáttá birra juoga, ja dát ráhkada máhttindovddu ja hálu eambo oahppat. Oahppit sáhttet áinnas háleštit gova birra guovttá, ja gávnnaht maid máhttet, ovdal čoahkkáigeasu joavkkus. Muhtin oahppit soitet máhttit dušše eanjilsubstansiivaid, ja earát fas vástidit olles cealkagiin.

Ovdamearkkat:

Substantiiva: *fiervvá, mearra, vuotna, stáffu, vanca, bivdo-vanca, mohtorvanca, guolit, guollejielli, skávli, návsti, áirrut, fáhcat, gádjunliiva, oaggunstávrá, fierbmi, váđđu, guollebiebman (fiskeoppdrett), guollegárđi (fiskemerđ), lutnit, ludnegeađggit, nástereabbá, šárka*

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- aktiveret iežaset duogášdieđuid
- áddet maid galget oahppat
- fuomášit ja beroštit fáttáide girjjiis

Substantiiva: *Návsti lea fiervvás. Skávli čohkká guollejielli nalde. Muorravanca lea návsttis. Jiellis leat guolit. Vuonas leat golbma vancca. Šárkkas leat guokte olbmo, soai leaba geassime fierpmi. Mohtorvanccas leat nieida ja bárdni, sudnos leat gádjunliivvat. Soai leaba oaggume. Nieiddas lea váđđu ja bártnis lea oaggunstávrá. Vuonas leat guollebiebman.*

Viidásat geavaheapmi:

Veahkkegáždaldat «*Maid oainnát govain?*» ja vástáduš «*Govain oainnán ...*» addá liibba háleštit vearba sojaheami ja kasusgeavaheami birra, jus háliidat, muhto eat leat deattuhan grammatihka álgo oasis.

Mihttuid geahčadat ovttas joavkkus. Jus din skuvla ii áiggo geavahit buot osiid *Vuonain 4:s*, berrejit oahppit merket makkár mihtut leat sidjiide áigeguovdilát, vai dihtet mainna áigot bargat ja oahppat.

s. 7:

Ovdageahččaleapmi

Ulbmil ovdageahččalemiin lea vuosttažettiin kártet maid oahppit juo máhtet, muhto sáhtta maidái geavahuvvot «mihtidit» oahpama, danin go *Vuonain 4* loahpahuvvo manjegeahččalemiin.

Ovdal go álgibehtet, de lea dehálaš fuomášuhttit ahte ovdageahččaleapmi ii leat mihkkege gilvvuid ohppiid gaskka, muhto ávkin guorahallat maid juohkehaš máhtta. Dan seammás addit juohkehažžii áddejumi mii sis vurdojuvvo. Ovdageahččaleapmi lea maid oahpaheaddjái ávkin, danin go dát buktá oidnosii ohppiid sátnehivvodaga juohke oassefáttás, ja dán lági mielde leat veahkin oahpahusa heivehit.

Oahppit geavahit muhtin áiggi oktagaslaččat gos galget muitit sámegeiel sániid ja dajahusaid maid juo máhttet, ja čállet dáid iešguđetlágan osiide. Go oahppit eai máhte šat eanet sámegeiel-sániid, sáhtta oahpaheaddji cavgilit iešguđet ge dárogiel fáddá sániid, muhto oahppit galget čállit sániid sámegeilli:

Máhtat go don ovdamearkka dihti ...

- sámegeiel namaid muhtin dáid mearralottiin: *skarv, terne, tjeld, stormåse, hettemåse, fiskemåse, havørn, ærfugl, stokkand*
- sámegeiel namaid muhtin dáid guliin: *torsk, sei, sild, laks, kveite, steinbit, hyse, rødspette, brosme, uer, sjøørret*
- sámegeiel namaid muhtin dáid šattuin mat soitet fiervvás: *tang, tare, rødkløver, ryllik, prestekrage/balderbrå, reinfann, løvetann, geitrams, skjørbuksurt*

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- fuobmát maid juo máhttet
- «mihtidit» iežas oahppama

>>>

- sámegiel namaid muhtin dáid eallážiin fiervväs: *blåskjell, hjerteskjell, tangloppe, strandkrabbe, tangsprell, glassmanet, brennmanet, fjæremark*
- muhtin luonddunamahusaid sámegillii: *skjær, kyst, stein, liten bukt, bukt, med/fiskeplass, eid, nes, sund, øy, fjord, fjell, elv*
- sámegiel sániid kulturhistorjjás: *naust, støe, fiskehjell, trebåt, fyrtårn, kai, handelssted*
- muhtin sámi báikenamaid rittus: Dás lea buoremus ahte oahpaheaddji geavahan báikenamaid ohppiid iežaset lagasbirrasis.
- muhtin sámegiel sániid bivdoneavvuin ja guolástanvugiin: *jukse, fiskestang, garn, line, sluk, klepp, å fiske med handsnøre/fiskestang*

Jus ovdageahččaleapmi galgá addit rivttes dieđuid maid duođaid juohke oahppi máhtta, de ii galgga oahpaheaddji leat «siivui» ja veahkehit barggadettiin. Dán muttos ii leat dehálaš ahte oahppit máhttet čállit sániid áibbas riehta: Jus muitet muhtin sániid, sáhttet čállit nugo sii gáddet sátni čállo. Muite ahte boadus dáidá leat dan duohken ahte leat go oahppit ovdal bargan fáttáiguin.

Jus leat oahppit geat eai leat bargan ovta ge oassefáttáiguin ovdal, ja eai máhte maidege, de lea dehálaš ahte oahpaheaddji fuomášuhtta ohppiid ahte gávdnet buot dáid sániid manje- lis Vuonain 4 girjjis. Jus barget bures, de bohtet oahppat ollu sániid. Ráhkkanahate ohppiid ahte manjegeahččaleamis, mii lea loahpas, besset čájehit maid leat oahppan, ja sáhtta leat gelddo- laš buohtastit ovda- ja manjegeahččaleami.

s. 8: Lohkanteaksta: Mearragáddái

Dát teaksta lea álkiduvvon hámis nuppi siiddu teavsttas, ja lea ge dehálaš ahte oahppit ovtas oahpaheaddjin válljejit váttisvuodadási.

Teavstta sáhtta okto lohkat, guvttiid-guvttiid dahje oktasaš joavkkus, muhto lea ovdamunnin ahte vuosttas oasi lohkat ovtas, vai oažžut mielde maidái heajumus ohppiid. Teavstta sisdoalu čoahkkáigeasu sáhtta dahkat gažaldagaiguin siidu 12:s, main leat ruoná moddjennjálbmi.

Teaksta heive maid bures lohkanbihtán ruovttus, manjá go lea skuvllas geahčadan.

Oahppit geaid mielas lea dát álkkes teaksta, sáhttet lohkat teavstta nuppi siiddu, mii lea vehá váddásut.

Govvadieđut:

Govva lea Gohppis (Koppangen) lvgu suohkanis.

ULBMIL LEA AHTÉ OAHPPIT GALGET

- hárjehallat lohkanmáhttu
- lohkat eará ohppiid birra geat galget olgoskuvlii, vai besset «váldit oasi» sin vásihusain
- oahppat sániid ja dajahusaid maid dárbbášit go háleštit iežaset oahpahusas ja vásihusaid olgoskuvllas

LOHKANTEAVSTTAT BARGOBIHTÁIGUIN

Mearragáddái

Juohke Zaviča Oimmašiváki ovdá lea meahccokuvlla, dalle buot oahppit ja oahpaheaddji leat meahccokuvlla. Ovdá jagi fittá leat mearragáddái ja fiervv. Meahccokuvlla galgá leat Gohppi. Gohppi lea heig.

Lea bargománu, ja oahppit leat heamá skuvlla dáfá igáidje heamá. Dál beivviid sii leat ráhkkanan meahccokuvlii. Sii leat oahppan bukkáidá historjá, sámi báikenamaid ja áigeváid. Ovdá heamá juohke loahkái lea heamá serra bargu.

– 8. loahkái lea ráhkkanan sátni ja bargománu.
– 9. loahkái lea ráhkkanan máhccit luonddu. Meahccokuvlla si galget máhccit buohkaid.
– 10. loahkái lea ráhkkanan sátni. Sii galget máhccit sátni. Sin bargu lea ráhkkanan dokumentašuvna meahccokuvlla serra.

Ovdá lea dáfá ja skuvlláigu leat ollu lohkat ja bargománu. Yonnet si leat gárvit vuostit.

– Mon skuvla vuostit Gohppi. Ovdá dáfá Gohppi lea mu favorittabáiki meahccokuvlla.
– Mon sámi buore leat Gálggáskámi, Danat dáfá. Suohkat lea vási.
– Juráidá, dál mi galget meahccokuvlii meahccokuvlla, sátni dáfá, sin vásiid 10. loahkái. – Mon sátni válljejit meahccokuvlla.
– Mon eadn, dál dáfá Meahccokuvlla lea eppa skuvlláigu buoremus dáhpáhu.

SÁNIIT

álgománu – máhccit – bargománu
báikkái – ovdá
bargománu, bargománu – heig, sátni
dáfá heamá – sátni
ráhkkanan, oahppit – heamá, bargománu
gárvit – ovdá
Gohppi – bargománu
máhccit – sátni
meahccokuvlla – oahppit
oahppit – heamá
ráhkkanan – sátni
sátni – sátni

s. 9-10: **Lohkanteaksta: Mearragáddái**

Dát leat vehá váddásut teaksta go ovddit siiddus.

Siidu 10 gullá seammá tekstii, muhto lea vel eanet hásta-leaddjin, ja ii leat ge oaivvilduvvon buot ohppiide. Jus ii oktage oahppi loga dán siiddu, sáhttibehtet lihká geahčadit govaid ja báikenamaid birra.

Govvadieđut:

Siidu 9: Govva lea Gohppis (Koppangen) lvgu gielddas.

Side 10: Vuosttas govva lea nu gohčoduvvon «Varraluoddas» (Blodveien), almmolaš namma Bollmannsveien, mii lea Falsnjár-váris Omasvuonas. Gávnnat eanet dieđuid geainnu birra bargobihtá 2:s.

Nubbi govva lea Lásságámmis, Áillohaš-rohki, Nils-Aslak Valkeapää dálus lvgobađas. Eanet dálu birra gávnnat dás: <http://www.lassagammi.no/kunstner-og-forskerboligen.82423.no.html>

Sisdoalu čoahkkáigeasu sáhtta dahkat gažaldagain siidu 12.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- hárjehallat lohkanmáhttu
- lohkat eará ohppiid birra geat galget olgoskuvlii, vai besset «váldit oasi» sin vásihusain
- oahppat sániid ja dajahusaid maid dárbbasit go háleštit iežaset oahpahusas ja vásihusaid olgoskuvllas
- oahppat vehá guovllu geografijja ja kulturhistorjja birra

s. 11: **Meahcceskuvladiibmoplána**

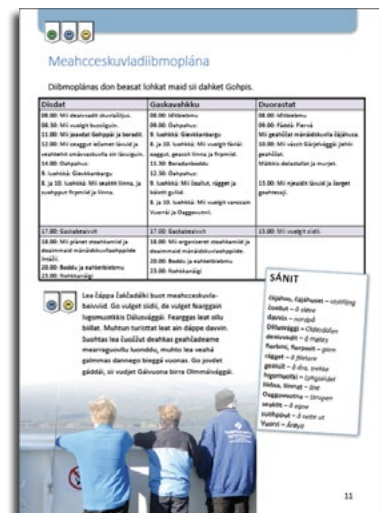
Lea dehálaš ahte buot oahppit leat mielde lohkan diibmoplána, mii lea vuodđun olgoskuvlla doaimmaide. Oahppit sáhttet bargat guovttá dahje joavkkus. Go teavstta leat lohkan, de sáhttet áinnas geavahit áiggi ráhkadit gažaldagaid diibmoplánii, oahpasmahtit sániid doaimmaide, jearransániid ja áigedajahusaid.

Ovdamearkka dihtii:

- **Goas oahppit deaivvadit skuvlašiljus?** (Sii deaivvadit skuvlašiljus disdaga diibmu/biellu 08.00.)
- **Galle áiggi lea iditbiebmu meahcceskuvllas?** (Lea iditbiebmu diibmu/biellu gávccii idđes.)
- **Naba gaskabeaivvit?** (Leat gaskabeaivvit diibmu/biellu 17.00.)
- **Maid sii galget dahkat disdaga eahkedis?** (Sii galget plánet stoahkamiid ja doaimmaid mánáidskuvlla ohppiide.)

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat sániid ja dajahusaid maid dárbbasit go háleštit iežaset oahpahusas ja vásihusaid olgoskuvllas
- máhttit áigedajahusaid ja diimmu
- hárjehallat jearransániid

- **Mii beivviid sii galget vázzit Gárjelvággái?** (Sii galget vázzit Gárjelvággái duorastaga.)
- **Geat galget vuolgit fávlái gaskavahku ovdalgaskabeaivvi?** (8. ja 10. luohká oahppit galget vuolgit fávlái.)
- **Goas sii galget geahččat mánáidskuvlla fierváčájáhusa?** (Sii galget geahččat čájáhusa duorastaga diibmu/biellu 09.00.)
- **Maid 9. luohká oahppit galget dahkat gaskavahku diibmu/biellu 12.30?** (Sii galget čoallut, rágget ja báistet guliid.)
- **Gosa sii vulget duorastaga diibmu/biellu 15.00?** (Sii vulget siidii.)

Diibmoplána lea maiddá jurddašuvvon movttidahttin dutnje gii leat oahpaheaddji. Dás sáhttát viežžat ideaid doaimmaide go leat olgokuvlla plánemin oahpiide. Fertet sihkarit dahkat rievdadusaid nu ahte lágideapmi heive guvlui gosa dii leppet mannamin, ja ohppiidjovkui geat leat tuvrii vuolgimin, muhto dát plána sáhttá leat veahkin dutnje. Fertet maiddá ovtasbargat eará resursaolbmuiguin geat oassálastet olgokuvllas. Muhtin doaimmaid dán plánas sáhttát rievdadit, ovdamearkka dihtii galledit turistafitnodaga, guollemuohkkadeami dahje guollebiebmanrusttega, dahje sáhttibehtet maid galledit vuorkádávira dahje guollefatnasa. 5. kapihttalis gávnnat ollislaš čilgehusaid doaimmaide ja cavgilemiid gielladoaimmaide.

Lea dehálaš ahte čájehat ohppiide plána ovdal go vuolgibehtet vejolaš olgokuvllii.

Teaksta loahpas lea merkejuvvon alit ja fiskes moddenálmiiin. Ii leat menddo váttis, muhto dan dihtii ahte fágalaš heajos oahppit eai ballá teakstahivvodagain.

s. 12: 1. Loga teavsta Mearragáddái. Vástit jearaldagaid.

Bargobihtá sáhttá dahkat oktasaš joavkkus, unnit joavkkuin, dahje guovttis. Dássedifferensieren bargobihtá lea seamma go lohkan teavsttas. Dát mielddisbuktá ahte oahppi gii lea lohkan dušše «ruoná» oasi teavsttas, nappo siidu 8, vuordit ahte máhttá vástidit gažaldagaid bajimus rámmas. Oahppi gii lea lohkan «alit» teavstta, vuordit ahte máhttá vástidit gažaldagaid sihke bajimus ja gaskaleamos rámmas. Oahppi gii lea lohkan «fiskes» teavstta, galgá máhttit vástidit buot gažaldagaid.

Vástadusevttohusat:

1. Lea čakča.
2. Skuvlašiljus leat ollu lávkkat ja biergasat.
3. Sii galget meahcceskuvllii Gohppái.
4. Sii leat ráhkkanan meahcceskuvllii.
5. 10. luohká váldobargu lea ráhkadit dokumentárafilmma meahcceskuvlla birra.

ULBMIL LEA AHTe OAHPPIT GALGET

- árvvoštallat lohkanmáhttu
- oahppat jearransániid
- vástidit njálmmalaččat gažaldagaid

BARGOBIHTÁ

1. Loga teavsta Mearragáddái.
Vástit jearaldagaid njálmmalaččat.
Les teksten Mearragáddái. Svar muntig på spørsmålene.

Spørsmål	Svaralternativer
1. Mii jeahkkoššed? (Sii?)	Mii? (Sii?)
2. Mat leat stuorá? (Sii?)	Mii? (Sii?)
3. Oasa si galget meahcceskuvllii?	Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?)
4. Maid meahcceskuvllii? (Sii?)	Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?)
5. Mii lea 10. luohká váldobargu meahcceskuvllii?	Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?)
6. Liiige Sii meahcceskuvllii?	Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?)
7. Maid si bargat go buot buot?	Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?)
8. Man gávkki vulget? (Sii?)	Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?)
9. Mii lea fálpmá? (Sii?)	Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?)
10. Manne buot? (Sii?)	Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?)
11. Gá? (Sii?)	Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?)
12. Ovtat si vulget? (Sii?)	Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?)
13. Manne gávkki? (Sii?)	Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?) / Gá? (Sii?)

2. Jurddelehtet ja sággastallet:
Tenk over og snakk sammen.

1. Maid gávkki? (Sii?)
2. Ovtat si vulget? (Sii?)
3. Ovtat si vulget? (Sii?)
4. Leat buot? (Sii?)

6. *Silje liiko meahcceskuvlii hui bures.*
7. *Go busset bohtet, sii dolvot lávkkaid, biergasiid ja gálvvuid bussiide.*
8. *Sii vulget Gohppái Omasvuona ja Ivguvuona birra.*

9. *Falsnjárváris lea soađiáiggi bunŋka.*
10. *Busse ferte bisánit Stállovággái dannego sámegielloahpaheaddjis lea gožžahehti.*
11. *Gohtesajis leat oktiibuot 15 lávu.*
12. *Sii vulget fearggain Dálusvággái, ja vudjet siidii Gáivuona birra.*
13. *Dálu gos Áillohaš orui, gohčodit Lásságámmín.*

Savoy hotealla lea namma dán unna návsttes Ivguvuona gáttis. Dát visti lea kulturmitun danin go dát lea báiki gosa Jan Baalsruda čiehkádii go báhtarii duiskalaččain 1943 giđa. Dán visttis son čuohpai juolgesuorpmaid. Návsti lea divoduvvon manjit áiggis. Govva: Edel Monsen.

Årøya/Vuorri Ivguvuonas lea unna sulloš mas lea gelddolaš historjá. Eanet dieđuid gávnnat dás: <http://www.ishavskysten.no/lyngen-aroeya.362858.no.html>. Govva: Edel Monsen

s. 12: 2. Jurddašehket ja ságastallet

Dát bargobihtá lea vuodđun *Mearragáddái* lohkanbihtái, ja sáhtá leat vuodđun ohppiid olgoskuvlla birra, ja maiddái kultuvrra ja Sámi historjjá birra. Dát heive bures oktasaš ságastallamii luohkái, ja vejolaš viidásat bargun livččii ahte oahppit ohcet lassi dieđuid Interneahtas.

1. Dieđuid Áillohačča birra gávdnabehtet ovdamearkka dihtii dás: <http://www.lassagammi.no/nils-aslak-valke-apa.307398.no.html>
2. Varraluotta (Blodveien) almmolaš namma lea Bollmannsveien, muhto báikkálaččat gohčoduvvon Russeveien dahje Varraluotta/Blodveien. Dát geaidnu huksejuvvui 1944/45 čakčadálvi polska, ruošša ja jugošláva bággehallonbargiin ja soahtefággain oassin «Lyngen-linjai». Geaidnu álgá E6 bokte Falsnjárggas Omasvuonas, ja mokaárdaddá várregilgga bajás. Geaidnogeazis, 550 mehtera bajábealde ábi, lea erenoamáš čappa oainnus ja dás lea maiddái divoduvvon buŋka. Eanet dieđuid gávnnat dás: <http://www.storfjord.kommune.no/bollmanns-russeveien.4502515-109753.html>
3. Dás gávnnat ovdamearkkaid soahtemuittuide mat leat merkejuvvon ja lágiduvvon gallededjjiide:
 - Spoahkkanjárgga mearrasuodjalus gaskkal Gáivuona ja Ráissa rájá.
 - Baalsrudhoalla Olmmáivákkis.
 - Hotell Savoy Nuortanjárggas
 - Kommándobáiki Frøy Omasvuonas: <http://www.ntm.no/sam/Museumsanlegg/Kommandoplass-Froey>
 - Tirpitz Musea Álttás: <http://tirpitz-museum.no/om-oss>
 - Lasarettmoen luonddubálggis Porsággus: http://rdm.no/norsk/porsanger_museum/samlingen_utstillingene/lasarettmoen/
 - Gjenreisningsmuseet for Finnmark og Nord-Troms, Hammarfeasttas: <http://www.kystmuseene.no/om-museet.109837.no.html>
 - Narvik krigsmuseum (soahtemuittomusea): <http://narvik-senteret.no/>

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- ságastallat iežaset guovllu luonddu, kultuvrra ja historjjá birra
- oahpásmuvvat báikkálaš soahtemuittuide

s. 13: 3. Vástit lohkanveavsta jearaldagaid

Bargobihtá heive bures ruovttubargun manjá go bargobihtá 1 lea njálmálaččat dahkkon skuvllas. Oahppit eai galgga vástidit eambo go maid ivdnekodat lohkanveavsttas ja bargobihtá 1 gáibida.

Geahča bargobihtá 1 vástádusevttohusa.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárbjehallat jearransániid
- vástidit čálalaččat gažaldagaid

s. 14-15: 4. Ruossalassánit

Bargobihtta lea leairaskuvladiibmoplána vuodul ráhkaduvvon, ja gávdnojit guokte vuogi, álkes oanehis ja vehá váddásut.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja viežžat dieđuid tabeallas
- áddet áigedajahus cealkagiid
- oahppat vearbaid mat govvidit doaimmaid olgokuvllas

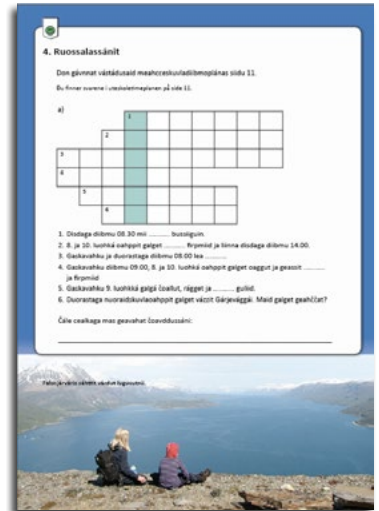

▶ a)

Čoavddus:

			1	V	U	O	L	G	I	T
		2	S	U	O	H	P	P	U	T
3	I	Đ	I	T	B	I	E	B	M	U
4	L	I	I	N	N	A				
	5	B	Á	I	S	T	I	T		
		6	J	I	E	H	K	I		

Čoavddasátni: Vutnii

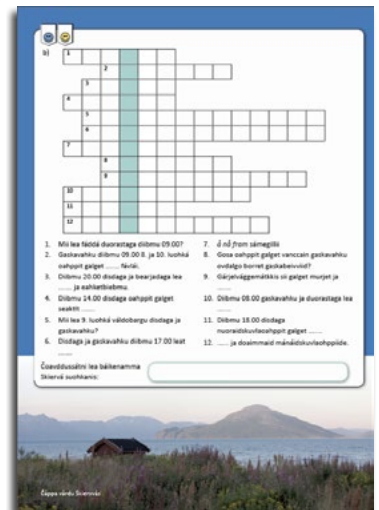

▶ b)

Čoavddus:

				1	F	I	E	R	V	Á
			2	V	U	O	L	G	I	T
		3	B	O	D	D	U			
4	L	I	I	N	N	A				
	5	G	I	E	V	K	K	A	N	B
	6	G	A	S	K	A	B	E	A	I
7	J	O	A	V	D	A	T			
		8	V	U	O	R	R	Á	I	
		9	D	O	L	A	S	T	A	L
10	I	Đ	I	T	B	I	E	B	M	U
11	P	L	Á	N	E	T				
12	S	T	O	A	H	K	A	M	I	I

Čoavddasátni: Rudnesvuotna

s. 16-20: 5. Giellahárjehusat

Dát lea giellabargobihtá, gos vuosttas oassi lea suopman-erohusaid birra. Dasto leat mielde grammatihkka bargobihtát, mat jođánit čájehit ohppiid vuodđo dieđu ja máhttu grammatihkas. Oahpaheaddji ferte árvvoštallat man stuorra oasi bargobihtás juohke oahppi galgá bargat, ivdnekodat leat dušše evttohusat.

Oahppit geat ollu leat bargan grammatihkain, sidjiide šaddet dát bargobihtát álki, ja danin lea sidjiide vuogas geardduhit ja hárhallat dáinna. Sii geat unnán leat bargan grammatihkain, sáhhtá dát fas šaddat váttisin. Muhtimiidda lea buoret vurket dáid bargobihtáid maŋŋelažžii. Muhtin bargobihtáid sáhhtá geavahit čálalaš poastan stašuvdnaoahpahusa diimmus (gč. [mielddus 1](#) vuohkečilgehus evttohusa).

▶ a)

Čoavddusevttohus:

Gos son lea eret?**Gosa** sii galget vuolgat?**Maid** mii galgat oahppat?**Galle/Makkár** guoli dii lehpit oggon?**Mat** dus leat lávkkas?**Manne** don it sáhte boahtit?**Goas** busse vuodjá siidii??**Makkár** dálki odne lea?**Mii** du namma lea?**Maid** son muitalii?**Gii** galgá boahtit?**Geat** galget boahtit?**Govt/Mo** manná?**Galle áiggi** lea iđitbiebmu?**Manin** gohčodit bálgá?**Manin** šattai stállu go beavvváš iđii?

▶ b)

Dás lea ulbmilin ahte oahppit ieža galget ráhkadit gažaldagaid. Go leat dáinna geargan, de sáhhtet guovttis bargat ovttas, háleštit teavsta birra gažaldagaid vuodul maid leat čállán.

▶ c)

Čoavddus:

– å egne line – seaktit liinna

– å sette garn/line – suohpput

– å fiske med jukse/stang – oaggut

– å sløye – čoallut

– å filetere – rágget

– å trekke garn/line – geassit fierpmi/liinna

– å dra på sjøen – vuolgat fávlái

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahpat jearransániid
- ráhkadit gažaldagaid
- ságastallat lohkanbihtá birra
- jorgalit dajahusaid dárogielas sámegillii
- oahppat vearbaid
- geardduhit vearbajuohkima
- geardduhit vearbasojaheami
- oahppat geavahit aktio-essiivva
- oahppat ahte **-et**-vearbain lea renoamáš mearkkašupmi

5. Giellahárjehusat

a) Čáe jearrasániid.
Sea in dárge spárrat.

son lea eret?	gohčodit sáigi?
si galget vuolgit?	dálki odne lea?
mii galgat oahppat?	du namma lea?
guoli dii lehpit oggon?	son muitalii?
dus leat lávkkas?	gárgá boahhtit?
don it sáhte boahtit?	galget boahhtit?
busse vuodjá siidii?	manná?
šattai stállu go beavvváš iđii?	lea iđitbiebmu?

b) Čáe jearrasániid meahccesávváidliinná birra.
Sii geat ollu leat bargan grammatihkain.

Čoavddus: čálla áiggi lea iđitbiebmu?

16

>>>

d)

Dás lea ulbmil gávdnat vearbaid moivvis. Vaikko bargobihtá ii leat merkejuvvon ruoná modjenjálmmiin, de ii leat danin go lea nu menddo váttis, muhto danin go muhtin oahppit, erenoamáš sis geain leat lohkan- ja čállinváttisvuođat dávjá eai liiko dákkár bargobihtáide.

Čoavddus:

Grid of 15 rows and 15 columns of letters used for word search puzzles.

e)

Čoavddus:

Table with 3 columns: Bárrastávval-vearbbat, Bárahistávval-vearbbat, Kontrakšuvdna-vearbbat. Includes words like galgat, vuolgit, boahhtit, oažžut, dolastallat, čoallut, leat, málestit, ráhkadit, illudit, váillahit, veahkehit, fertet, filbmet, liikot, cegget, murjet.

f) ja g)

Oahppit válljejit makkár vearbba áigot sojahit ja čállit cealkagiidda.

h)

Čoavddusevttohus:

Sii leat stoahkame fiervvás.
Mii leat boradeame iđitbiepmu.
Son lea gáfe vuoššame.

i)

Čoavddusevttohus:

- 1. Sii leat ceggeme iežaset lávu.
2. Sáhtátgo heiget gova seaidnái?
3. Mii galgat heangut guliid jiellái.
4. In leat čeahppi njuiket sabehiin.
5. Mii galgat čollet guoli.

Worksheet page 18 with word search puzzles and a grid of letters.

Worksheet page 19 with a table for verb forms and a list of personal pronouns.

Worksheet page 19 with a table for verb forms and a list of personal pronouns.

Worksheet page 20 with a list of verb forms and a photo of a person climbing a rock.

s. 21: 6. Suopmanerohusat

Bargobihtta álgaheamis sáhtta háleštit hállanbulljarasaid birra bajimuččas. Guđemuš dáid sámegiela cealkagiin leat eanemus oahpis ohppiide joavkkus? Geavahit go buohkat seamma váriantta? Manin? Manin ii?

Háleštehpēt manin gávdnojit suopmanerohusat, ja áinnas mii lea suopman. Suopman čilgejuvvo dávjá gielalaš variašuvdna hállangielas siskkobealde geográfalaš guovllu, ja gielalaš variašuvdna mii lea sosiálalaččat eaktuduvvon (ovdamearka dihtii ahki, sohkabealli ja dássi), ja gohčoduvvo sosioleaktan.

Suopmanat šaddet go olbmot johtet dahje fárrejit, ja váikkuhuvvo earáid hállangielain gulahallama bokte. Váikko davvisámegiela leat suopmanerohusat, de eai leat gielalaš variašuvnnat lihkká nu stuorrát ahte olbmot eai áddehala. Olles Sápmi lea baicce ollu stuorrát geográfalaš guovlu, ja gielalaš variašuvnnat leat nu stuorrát ahte buohkat eai áddehala guđet guimmiiguin. Mii hállat danin iešguđetlágan gielaid birra, nugo davvi-, lulli- ja julevsámegiela birra. Álkiduvvon čilgehus lea dego dáru-, ruoŋa- ja dánskkagiella, mat leat iešguđetlágan gielat gos eatnašat áddehallet guđet guimmiiguin. Dás leat maiddái eará bealit mat váikkuhit, earret eará politihkka.

Dás heive bures namuhit vehá sámegiela váldojuohkimiid birra (gč. ovdamearka dihtii <https://snl.no/samisk>), ja ahte dáid iešguđetge giellaguovlluin gávdnojit iešguđet suopmanat. Gielladutkiin leat iešguđetlágan modeallat davvisámegiela suopmaniid juohkáseamis, muhto dás lea sáhka nuortalaš ja oarjesuopmaniid birra, ja lassin vel geavahuvvojit doahpagat nugo durdnos-, siseatnan- ja mearrasámegiella. Álkes oppalašgeahčaldaga gávnnat dás: <http://kurso.oahpa.no/2014/11/17/34-10-suopmanat/>. Dás gávnnat maiddái kárta gos sáhttat gullat suopmaniid: <http://www.calliidlagadus.org/web/?suopmanat>.

Gáivuona-suopman, mii lea dán oahpponeavvu vuodđun, lea oarjesuopman, mas lea ruohtasat sihke mearrasámegiela, Guovdageainnu- ja Gárásavvonasuopmanis. Eambo dieđuid davvisámegiela suopmaniid birra gávnnat girjji *Davvisámegiela suopmanat* (Maaren Palismaa ja Inger Marie Gaup Eira, Davvi Girji 2001).

Suopmanat leat čatnon gullevažvuhtii, ja lea dehálaš atnit árvvus maiddái earáid suopmaniid, ja čájehit beroštumi dáidda. Go oahpásmuvat earáid suopmaniidda de čájehat beroštumi sidjiide, ja maiddái lasihit sániid ja sátneriggodaga iežat suopmaniid.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- háleštit giela birra, giellaseaguhusaid ja suopmaniid birra
- dovdat muhtin sániid eará suopmaniin

Viidásat bargu:

Leat go oahppit gávdnan sániid gihppagis mat leat earálaganat go iežaset suopmanis? (Ovdamearka: *dadjat/lohkat, gaska-beaivvit/mállásat, nohkkat/oađđit, jearaldagat/gažaldagat, gožžat/cissat, disdat/manjebárga, siidii/ruktui, vanca/fanas*)

Tabeallas siidu 21:s sáhttet oahppit čállit bohtosiid, ja boahtastahttit sániid iežaset suopmanin, ja vejolaš eará suopmaniin maid sii dovdet. Gáivuona oahppit čállet mihtilmas suopmansániid iežaset suopmanis, ja gávnnaht makkár sánit leat seammalágan dáid eará suopmaniid ektui.

Oahppit sáhttet máhccat fas dán siidui manjelaš, čállin dihtii suopmanerohusaid maid fuomášit gihppagis.

s. 22-24: **7. Doaimmat vuonas**

Oahppit geat leat ángirit geavahan giela, dahje leat bargan *Váriin, vákkiin ja vuonain* ovdalaččas, sin mielas sáhttá leat dát bargobihtá álki, ja mii duodašta ahte máhttet ollu sániid ja dajahusaid. Oahppit geain ii leat leamaš vejolašvuhta geavahit giela aktiivvalaččas ovdalaččas, dárbbášit eambo áiggi dán bargobihtái. Sidjiide leat dá vuohki oahppat dajahusaid – ja soitet dárbbášit veahkkeneavvuid (sátnegirjii dahje sátnelisttu girjii loahpas) čoavdit bargobihtá.

▶ a)

Čoavddus:

*čiktit fierpmi
oahpásnuvvat guollefitnodahkii
čollet guoli
rágget guliid
hoigat vancca
oaggut giehtaváđuin
vuolgit fávlái
seaktit liinna
suhkat gáddái
suohpput fierpmi ja liinna
viežžat muoraid
vuoššat guollemállása*

Guoigalus:

Jus ohppiid mielas šaddá moivvas sárgut sániid gaskka, de sáhttet geavahit loguid čujuhit mat gullet oktii, dahje sáhttet sierra ivnniguin merket juohke oktii gullelaš dajahusa. Oahppit geat máhttet grammatihkka ja kásusiid, sáhttet smiehttat makkár kásusan substantiivvat leat ja manin.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- bidjat oktii substantiivva ja vearbba cealkagin mii govvida doaimma
- gearduhit/oahppat cealkagiid
- geavahit grammatihkalaš doahpágiid ja máhttu kásusiid birra
- lohkat ja áddet cealkagiid
- čállit cealkagiid govaide

FÁDDÁVUODUSTUVVON BARGOBIHTÁ

7. Doaimmat vuonas

a) Makkár bargu ja doaimmat mis sáhttet leat meahccavuohtas mearráhtet? Ságe rievdet vearbba ja substantiivva oktii.

Plus stuopá áhččat og áhččat leat kan et ha på vinnene med typene? Det er enkle måten selv og substantier som passer sammen.

Meahccavuohtas mearráhtet mii láhtet ...	
čiktit	vinnat
oahpásnuvvat	giehtaváđuin
čollet	guollefitnodahkii
rágget	guoli
hoigat	guliid
oaggut	liinna
vuolgit	muoraid
seaktit	guollemállása
suhkat	gáddái
viežžat	fierpmi ja liinna
vuoššat	fuohkii

>>>

► b)

Dán bargobihtta fertejit oahppit dárkilit lohkat, vai áddjit sisdoalu ja gávdnat čovdosa dása. Cealkagat leat hui imašlaččat, nu ahte oahppit fertejit gávdnat feaillaid, ja čállit jierpmálaš sisdoala cealkagiidda.

Čoavddus:

Go mii galgat čollet guoli, de dárbbasit **fierpmi**. niibbi
 Go mii galgat seaktit, de dárbbasit **áirruid**. seavtti
 Go mii galgat suhkat, de dárbbasit **bensiinna**. áirruid
 Mii lávet **bassit** lihtiid go leat boradan. bassat
 Mii lávet **čiktit** guliid ovdal go báistit. rágget
 Mii lávet **čollet** fierpmi ovdalgo geassit. suohpput

Mii fertet álo váldit **sabehiid** mielde go galgat fávlái. gádjunliivva
 Mii lávet suhkat **sullui** go galgat gáddái. stáffui/návstái
 Eahkedis lea suohtas bassit **giehtaváđu** dollagáttis. márffiid

Jus lea ráigi fierpmis, de fertet **vuoššat**. čiktit
 Jus lea ráigi du vanccas, de fertet **dolastallat**. divvut/divodit
 Jus lea ráigi du fáhcas, de fertet **rágget**. godđit
 Jus lea ráigi du gávttis, de fertet **láibut**. goarrut

► c)

Dás galget oahppit leat journalistan ja čállit ášši áviisii. Govat mat leat siiddus galget mielde áššis, ja sii čállet maiddái govva-teavsttaid.

s. 25-29: 8. Luonddunamahusat

Oahppit geat leat ovdal bargan VVV:ain, sidjiide lea **luonddunamahusat** oahpes doaban, ja earáide sáhtta leat vehá váddásut. Jus lea dárbu, de sáhtta leat ávkkálaš álggahit bargobihtta bajilčállagiin: Maid mearkkaša sátni? Maid jurddašit go oidnet dán? Máhttet go muhtin sániid mat govvejit luonddu ja eanadagaid?

► a)

Čoavddus:

boadđu, boadut – skjær
luokta, luovttat – bukt, vik
nuorri, nuorit – sund
vuotna, vuonat – fjord
mearra, mearat – sjø
njárga, njárggat – nes
suolu, sullot – øy
sáttogáddi, sáttogáttit – sandstrand

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- háleštit luonddunamahusaid birra
- oahppat guovdilis luonddunamahusaid
- dovdat luonddunamahusaid
- čállit sániid riektá
- geavahit sátnelisttu ja čállit sániid ovttaid- ja mánggaidlohkui

Go bargobihtta leat čoavdán, de lea lunddolaš ságastallat gova ja govateavsta birra. Man galle luonddunamahusa gávdna-behtet Čorgašnjárgga/Nordkinnhalvøya govas?

► b)

Dás leat vel eanet luonddunamahusat:

Čoavddus:

- boađđu – skjær*
- gáddi – strand, kyst*
- jiehkki – isbre*
- luokta – bukt, vik*
- mađđi – med, fiskeplass*
- muotki – eid*
- njárga – nes*
- nuorri – sund*
- oarrit – lavt berg ved sjøen*
- reašši – utleire*
- suolu – øy*
- vuotna – fjord*

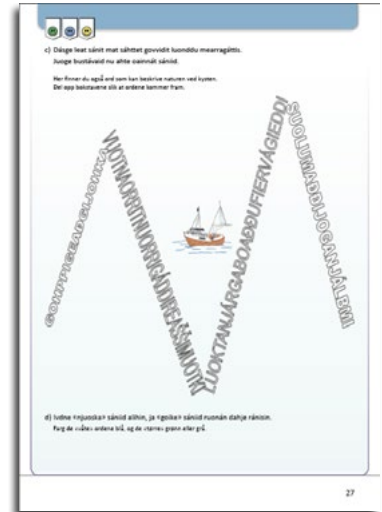
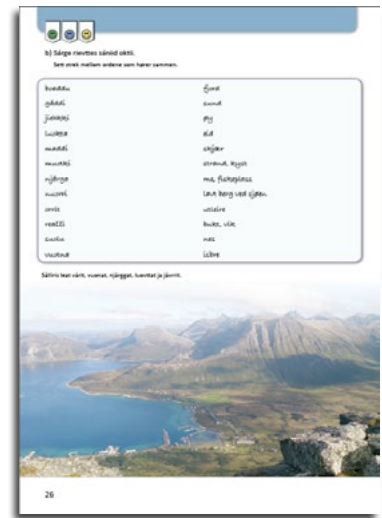
Njálmmálaš hástalus: Man galle luonddunamahusa gávdna-behtet Sállir/Kvaløya govas?

► c) ja d)

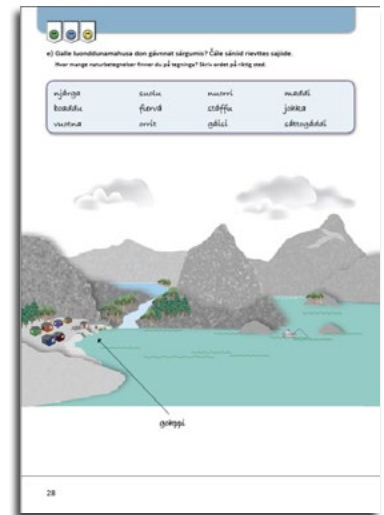
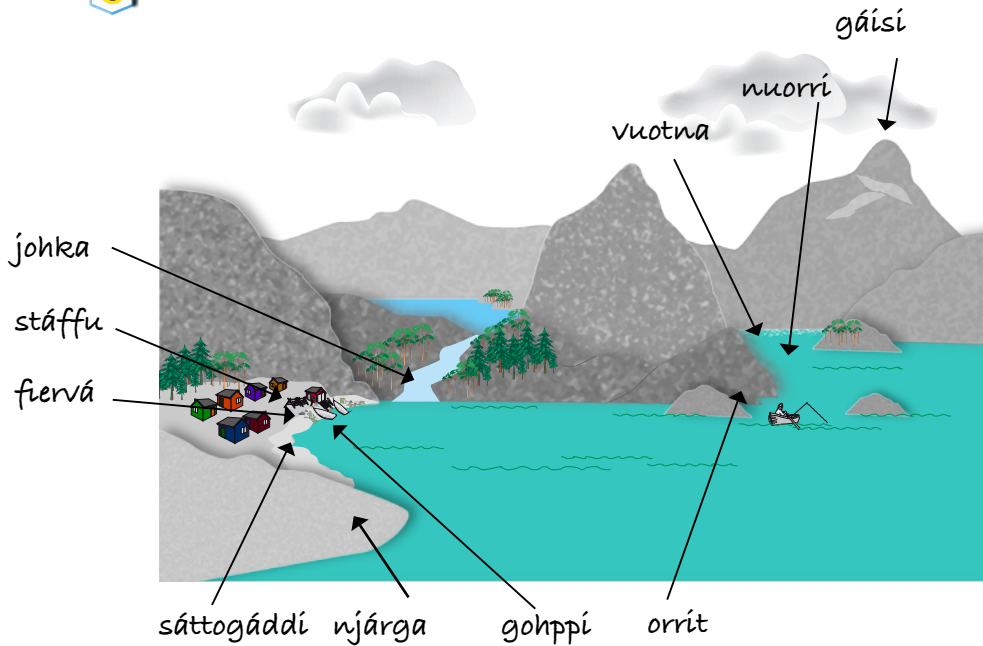
Čoavddus:

COHPPIGEADGIJOHKKA
 VIOTNAORRITNUORRIGÁDDI REAŠŠI MUOTKI
 LUOKTANJÁRGABOÁÐÐUFIERVÁGIEDDI
 SUOLUMÁBBIJOGANJÁLBMI

▶ e)
Čoavddus:

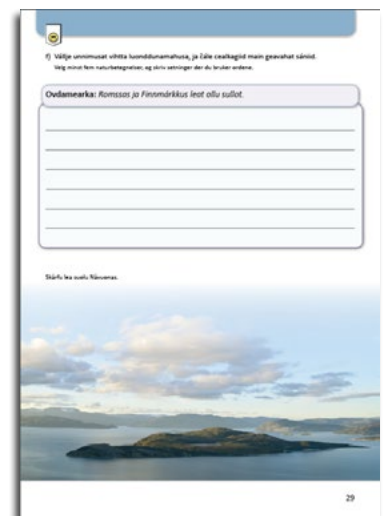

▶ f)
Dás vállejit oahppit ieža makkár luonddunamahusaid geavahit.

Njálmmálaš hástalus: Man galle luonddunamahusa gávdna-behtet Návuona/Kvænangen govass?

Evttohus viidásat bargu **Luonddunamahusat fáddái:**

- Sii geat dárbašit lassie hárbjehusa luonddunamahusaide, sáhttet bargat sátnoahppokorttaiguin *Luonddunamahusat 1* og *Luonddunamahusat 2* okto, páras dahje jovkkožis. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).
- Spill *Fiervábingo*. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).
- Lohkat muitalusaid siidu 30-32, ja ohcat luonddunamahusaid.

s. 30-32: Mitalusat: **Tugese-Biera doarui meararuollain, Činavuohpi stálu**

Dás mearrida fágaoahpaheaddjái man láhkai háliidehpet teavsttaiguin bargat. Sáhtta lohkat okto, páras dahje joavkkus. Vuosttas teaksta lea *Tugese-Biera ja meararuolla birra*, ja muitalus surgiida Skárfvákis Gáivuonas, ja ollugat duođášit ahte dát olmmoš duođaid lea eallán. Nubbi muitalus lea *Činavuohppis/Trollholmsund Porsággus*, ja lea stáluid birra mat bohte duoddaris stuorra giessán mii lei dievva golliin. Oahppit geat leat *Vuonain 3:in* bargan ovdal, soitet dovdat váldosisdoalu dán muitalusas, danin go govva lei maiddái dán girjjis. Ulbmil lea ahte oahppit ieža galget lohkat dán muitalusas.

ULBMIL LEA AHTÉ OAHPPIT GALGET

- oahpásmuvvat sámi muitalan-árbevrrui
- lohkat ja sággastallat čáppagirjjálašvuoda teavstta birra
- dramatiseret

Dá leat muhtin gažaldagat mat sáhttet leat veahkkin go čoahtkáiageassá ja ságastallabehtet teavstta birra manjá go leat lohkan:

Tugese-Biera doarui mearruollain:

- 1. Gii lea váldopersovdna teavsttas?
2. Leatgo eará persovnnat mielde?
3. Gos váldopersovdna orui?
4. Maid dieđát dán báikki birra? (Gos lea?)
5. Mii jahkodagaid lea?
6. Maid váldopersovdna lei bargame?
7. Manne son manai fiervái?
8. Mii dáhpáhuvai fiervvás?
9. Mii dáhpáhuvai fiervvás nuppi beaivvi?
10. Jáhkátgo ahte lea duohta muitalus? Manne/Manne it?
11. Leatgo gullan/lohkan eará muitalusaid mearraruolla/ meararávgga birra?
12. Manin mii gohčodit dakkár teavstta? (Cuvccas dahje álbtomt-muitalus/sagn på norsk.)

Dán teavstta heive bures dramatiseret dahje ráhkadit govva-ráiddu. Dát heive maid bures manjebargun stašuvdnoahpahusa diibmui manjelaš (gč. mielddus 1).

Činavuohpi stálut:

- 1. Geat leat váldopersovnnat teavsttas?
2. Gos sii orrot?
3. Manne sii vázzet duoddarii?
4. Maid sii dáhket Leaktojávrriis?
5. Manne sii jotket Skáidejávraí?
6. Maid unnaoappáš fuomáša vázzádettiin Skáidejávrii guvlui?
7. Mii dáhpáhuvvá go bohtet Čáraoavái?
8. Manne eai vácce siidii, muhto mearragáddái?
9. Mii dáhpáhuvvá go jovdet fiervái?
10. Jáhkátgo ahte lea duohta muitalus? Manne/Manne it?
11. Leago dus eará čilgehus dán erenomáš báikái?
12. Galle báikenama gávnнат teavsttas? Naba luonddunamahusa?
13. Oza Leavnnja, Leaktojávrri ja Činavuohpi kárttas, omd. www.norgeskart.no.

Dáppe gávdnabehtet fáktadieđuid Činavuohppi bávtiid birra http://www.stabbursnes.no/?page_id=187.

MUITALUSAT Tugese-Biera doarui mearruollain! Dain Skárfákka lei ommái gi gohčovuovli Tugese-Bieran. Muhtun fáktaveahket son lei olgun muorat duolame...

Činavuohpi stálut Činavuohpi Forstgossommas leat ártat gohčot. Ii gohčot gohčot ártaveahket, de veahket fuomáš ahte gohčot eai leat duš gohčot...

Manne? Unnaoappáš emallat. Son lei nu váhčá. - Danne suovva muallat ahte duš lea dávvir čilgehus, ártaveahket. Unnaoappáš vágge, e leat lei váhčá. Ártá vágge ja gohčot leat vuovva su, ja sudno maaja bohte eadni, ártá ja eadni mánt - ja loahpa atku.

s. 33: **Artihkal: Guhkes vuonat ja stuorra sullot**

Dán teavsttas besset vehá oahpásmuvvat riddo guovllu geografijai Sámis, ja teaksta lea jurddašuvvon álgaheapmin čuovvovaš bargobihtáide báikenamaid birra. Jus oahppit leat bargan *Vuonain 3:in* ovdal, de soitet dovdat namaid muhtin vuonain. Sátnelistu siidu 122 lea buorre veahkkeneavvun jus dárbu.

Teavstta sáhtta lohkat okto, páras dahje oktasaš joavkkus. Sáhttat áinnas jearrat ohppiin makkár vuonaid dovdet, dahje gos leat fidnan.

Teaksta lea buorre álgun ságastallat sátneluohkkáid birra, erenoamáš adjektíiva ja lohkosániid. Dás lea lunddolaš čájehit adjektíivaid sojahanminstara, ovdamearkka dihtii:

guhkes vuotna – guhkit vuotna – guhkimus vuotna

Áššáiguoskevaš fáddái lea maid erohus vuoddo- ja ortnetloguin. Sáhttat áinnas jearrat ohppiin gažaldagaid tekstii, dahje ahte oahppit ieža jearahallet nubbi nuppi.

Ovdamearkka dihtii:

Mii vuonaid lea Norgga guhkimus vuotna?

Mii vuonaid lea Finnmárkku fylkka guhkimus vuotna?

Leago Ofuohtavuotna guhkit go Oslovuotna?

Galle mehtera lea Ivguvuotna? Naba miilla?

Mii sulluid lea Norgga stuorimus suolu?

Mii sulluid lea Norgga nubbi stuorimus suolu?

Man stuoris lea Finnmárkku stuorimus suolu, ja mii dan namma lea?

Gos lea linnasuolu?

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat oanehis fáktateavstta
- oahppat vehá Sámi geografijai
- oahppat muhtin báikenamaid
- geavahit vuoddo- ja ortnetloguid
- háleštit adjektíivva birra ja dan sojahanminstara

s. 34-36: **9. Vuonat Sámis**

▶ a)

Dán bargobihtái sáhttet oahppit geavahit veahkkin sátnelisttu girjji loahpas, dahje millosepmos geavahit digitála kárta: www.norgeskart.no, danin go sii dalle oččot visuálalaš gova gos vuonat leat. Jus oahppit eai dovdda dán neahttasiiddu, fertet čájehit mo ohcat ja stuoridit kárta.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat muhtin vuotnanamaid
- oahpásmuvvat Sámi riddo guovllu geografijai
- oahppat geavahit digitála kárta
- geavahit lokatiivva
- geavahit suohkan- ja vuotna-namaid ságastallamis

Čoavddus:

Lyngen – Ivguvuotna

Tysfjord – Divtasvuodna/Divttasvuotna

Tanaafjorden – Deanuvuotna

Porsangerfjorden – Porsáנגguvuotna

Varangerfjorden – Várjavuonna

Laksefjorden – Lágesvuotna

Kvænangen – Návuotna

Lavangsfjorden – Loabákvuotna

Storfjorden – Omasvuotna

Kåfjorden – Gáivuotna

Altafjorden – Álttavuotna

b)

Dás galget oahppit geavahit iežaset guovllu vuotnamaid, ja mitalit makkár suohkanis dát leat. Muhtimat soitet dárbašit geardduhit ránnjasuohkan namaid ovdal go álget bargobihtáin. Lea maid áigeovuodil ahte ođasmahttit lokatiivva máhttu.

c)

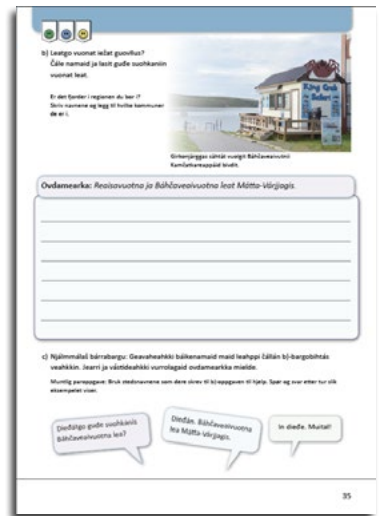
Dán njálmmálaš párrabargobihtás galget oahppit geavahit vuotna ja suohkannamaid maid čálle b)-bargobihtás. A jearrá álggos. Jus B diehtá vástádusa, beassá B jearrat A:s gažaldaga. Jus B ii dieđe vástádusa, ferte B dadjat ahte ii dieđe, ja A beassá mitalit, ovdal go B beassá A:s jearrat gažaldaga.

d)

Go dán bargobihtá galgá riehta čoavdit, de ii ábut dušše máhttit báikenamaid, dás fertejit máhttit geografija ja diehtit gos vuonat leat. Váikko leat bidjan Norgga kártta duogábeallai, de ii leat dadjon ahte vuonat leat rivttes sajis kártta ektui. Lea vuonaid sajádat eará vuonaid ektui mii lea mearrideaddjin dás. Sáhtá geavahit kártta veahkkin.

Čoavddus:

s. 37-39: 10. Sulloš Sámis

▶ a)

Dán bargobihtái sáhttet oahppit geavahit veahkkin sátnelisttu girjji loahpas, dahje millosepmos geavahit digitála kárta: www.norgeskart.no, danin go sii dalle oččot visuálalaš gova gos sulloš leat eará sulluid ektui ja báikkiid maid dovdet.

Čoavddus:*linnasuolu – Hinnøya**Sážžá – Senja**Sállan – Sørøya**Romsa – Tromsøya**Skiervá – Skjervøya**Máhkaránju – Magerøya**Sállir – Kvaløya (Troms)**Árdni – Arnøya**Láhppi – Loppa**Spittá – Spildra**Várggát – Vardø**Fálá – Kvaløya (Finnmark)**Ulisuolu – Uløya*

▶ b)

Dás válljejit oahppit sullui iežaset guovllus, ja dan seammás besset hárbhallat suohkannamaid. Muiet lokatiivva geavaheami dán bargobihtás.

▶ c)

Dán njálmmálaš párrabargobihtás galget oahppit geavahit sullo ja suohkannamaid maid čálle b)-bargobihtás. A jearrá álggos. Jus B diehtá vástádusa, beassá B jearrat A:s gažaldaga. Jus B ii dieđe vástádusa, ferte B dadjat ahte ii dieđe, ja A beassá muitalit, ovdal go B beassá A:s jearrat gažaldaga.

▶ d)

Dán bargobihtás galget oahppit ráhkadit jurddašuvvon mátkki sulloš sullui. Jus dán bargobihtá galgá čoavdit riehta, de ii leat doarvái ahte máhttit báikenamaid, muhto ferte maiddái máhttit geografija. Jus mátkki galgá šaddat lunddolažžan, ahte ii leat nu ollu ovdas maŋás, de fertejit diehtit gos sulloš leat eará sulluid ektui. Oahppit sáhttet geavahit kárta veahkkin.

Oahppit sáhttet bargat juogo okto dahje páras. Jus háliidit bargat páras, sáhttet čoavdit bargobihtá njálmmálaččat nu go lea čilgejuvvon 14 d)-bargobihtás. Oahppit sáhttet oktii čilgiid čohkkát ja vuoruid mielde nubbi nuppi bagadit.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahpat muhtin sullonamaid
- oahpásmuvvat Sámi geografijain
- geavahit illatiivva ja lokatiivva go muitalat jurddamátkki sulloš sullui.

10. Sulloš Sámis

a) Diehtágo sulluš nammaid sámmgilt? Sárgu rievttes nammaid áhát. Ise du hui apne hater pá sámmgilt? Sen áhát meahen saamean sámm hater saamean.

Sámmgilt	Sárgu
Sállá	Kvaløya (Troms)
Sállan	Skjervøya
Romsa	Magerøya
Skiervá	Hinnøya
Máhkaránju	Tromsøya
Sállir	Senja

Bearneváru lea Máhkáránju.

Árdni	Spittá
Láhppi	Vardø
Spittá	Loppa
Várggát	Uløya
Fálá	Arnøya
Ulisuolu	Kvaløya (Finnmark)

37

b) Ovddeh sámmgilt leat sámmgilt? Čáhe nammaid ja leat go sámmgilt suohkannamaid.

Er áhát apne: nammaid du hater? Sen áhát meahen sámmgilt hater sámmgilt.

Áhát govtá Árdni

Ovddehmarka: Árdni lea Skiervá suohkannamaid.

c) Njálmmálaš párrabargu. Geavaheahki báikenamaid maid leatppi Sállan b)-bargobihtás veahkkin. Jeartti ja vástádusáhtti vuoridagat ovddehmarka meahen.

Muhtin sámmgilt: Bui sámmgilt meahen sámmgilt sámmgilt hater sámmgilt. Sen áhát meahen sámmgilt hater sámmgilt.

Diehtágo govtá suohkannamaid Árdni lea? Diehtá Árdni lea Skiervá? In dieđe. Muhtit?

38

d) Diehtágo leat sulluš Sámis. Čáhe gálgat vuoridat sulluš sámmgilt. Geavaheahki veahkkin ja gálgat hater sámmgilt meahen sámmgilt. Sámmgilt lea sámmgilt geavahit govtá sámmgilt ja gálgat sámmgilt.

Sámmgilt er áhát Sámis. Du sámmgilt hater sámmgilt. Sen áhát meahen sámmgilt hater sámmgilt. Sen áhát meahen sámmgilt hater sámmgilt.

e) Njálmmálaš párrabargu. Muhtin sámmgilt meahen sámmgilt hater sámmgilt.

Muhtin sámmgilt: Sámmgilt er áhát Sámis. Du sámmgilt hater sámmgilt. Sen áhát meahen sámmgilt hater sámmgilt.

39

▶ e)

Dán njálmmálaš párrabargobihtás mitalit oahppit mátkki birra ja geavahit mátkeruvtto vuodđun maid ráhkadedje d)-bargo-bihtás. Dás lea dehálaš geavahit lokatiivva ja illatiivva. Hástal ohppiid maidái mitalit maid oidne dahje barge dáid iešguđet ge sulluin, ja dás sáhttet geavahit miellagovahallama.

s. 40: **11. Guđe vuonain ja sulluin don leat leamaš?**

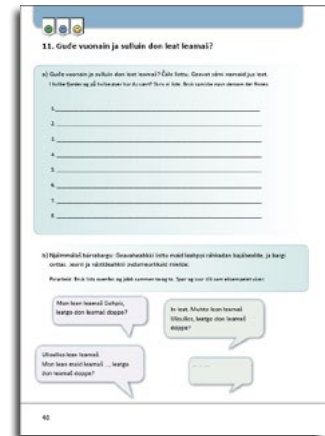
Oahppit barget a)-bargobihtá okto ovdal go barget b)-bargobihtá páras.

Oahppit geat leat eahpesihkkarat jearran- ja vástidanvugiide, fertejit oažžut oahppu dása dahje geardduhit dáid. Geahčadehpet ovttas hállanbulljarasat siiddus, vai oahppit fuomášit mo sáhttá jearrat ja geavahit dáid dego minsttarcealkagin. Čále áinnas minsttarcealkagiid távvalii, ovdamearkka dihtiit:

Leatgo don leamaš ... (+ LOKATIIVA)?
De lean.
In leat.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- gávdnat sámi namaid vuonain ja sulluin gos leat fitnan
- geavahit sámi báikenamaid sága-stallamis
- geavahit lokatiivva
- hárjehallat jearrat ja vástidit Juo/li-gažaldagaide

s. 41-44: **12. Báikenamat Sámis**

Dán bargobihtás leat 4 njealljehasa main leat báikenamat rittus.

- a) sisdoallá báikenamaid Davvi-Romssas
- b) sisdoallá báikenamaid Máttá- ja Gaska-Romssas
- c) sisdoallá báikenamaid Oarje-Finnmárkkus
- d) sisdoallá báikenamaid Nuorta-Finnmárkkus

Oahppit sáhttet ieža válljet guđemuš njealljehasain háliidit bargat. Muhtimiidda soaitá sihkkarit doarvái ovttain bargat, ja earát fas háliidit čoavdit mánga.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat báikenamaid Sámis

► a) Báikenamat Davvi-Romssas

A	U	U	L	M	B	I	M	M	P	M	R	Á
D	L	I	V	G	U	N	N	B	Á	M	E	B
Á	I	Ž	Ž	O	V	Á	V	I	R	Á	A	Á
L	S	K	I	E	R	V	Á	R	Á	R	Š	T
U	U	Č	Č	F	O	R	O	N	I	N	Š	T
S	O	G	Č	Á	V	K	K	U	S	U	E	Á
V	L	Á	A	C	U	H	R	O	A	O	G	R
Á	U	I	N	G	O	H	P	P	I	R	E	B
G	Á	V	U	Á	T	N	A	B	A	R	A	A
G	B	U	O	R	N	Á	Š	Š	N	I	H	H
I	G	O	O	G	A	F	F	Đ	Đ	Á	Č	T
O	A	T	J	U	S	P	I	T	T	Á	Č	A
Đ	U	N	G	E	A	H	K	K	Á	N	I	C
S	U	A	D	I	V	G	O	B	A	H	T	A

Čoavddus:

Badderer – Báttárbahta
 Burffjord – Buvrovuotna
 Lyngen – Ivgu
 Olderdalen – Dálusvággi
 Skibotn – Ivgoabahta
 Skjervøy – Skiervá
 Oteren – Čávkkus
 Sørkjosen – Reaššegeahči
 Uløya – Ulisuolu
 Kjækan – Geahkkán
 Koppangen – Gohppi
 Kåfjord – Gáivuotna
 Maursund – Márnurri
 Havnnes – Gárgu
 Nordreisa – Ráisa
 Spildra – Spittá

► b) Báikenamat Lulli- ja Gaska-Romssas

S	I	E	L	L	A	K	V	U	O	T	N	A	B
I	C	M	O	S	K	A	V	U	O	T	N	A	Á
I	S	I	A	E	R	T	F	U	I	L	Ŋ	V	H
N	K	L	B	E	V	E	N	Á	Š	Š	I	U	C
N	Á	R	Á	N	E	Š	L	Á	I	B	I	O	C
A	N	I	K	J	I	S	K	I	S	B	N	N	A
S	I	V	V	Č	G	Á	R	G	Á	N	I	Ž	V
U	T	T	U	V	N	L	E	A	Ž	B	N	Ž	U
O	Á	T	O	Č	Č	L	V	E	Ž	U	I	Š	O
L	Š	Á	T	O	A	I	N	M	Á	O	U	E	T
U	Č	K	N	E	A	R	V	B	N	I	O	R	N
Á	Š	Š	A	E	R	K	L	N	F	F	I	T	A
B	R	O	M	S	S	A	N	U	O	R	R	I	R

Čoavddus:

Balsfjorden – Báhccavuotna
 Gratangen – Rivtták
 Lavangen – Loabákvuotna
 Hinnøya – linnasuolu
 Kvaløya – Sállir
 Nordkjøsbotn – Gárgán
 Ringvassøya – Ráneš
 Tromsøysundet – Romssanuorri
 Salangen – Siellakvuotna
 Evenes – Evenášši
 Senja – Sážžá
 Skånland – Skánit
 Ullsfjorden – Moskavuotna

► c) Báikenamat Oarje-Finnmárkkus

D	O	R	S	K	Á	I	B	N	Á	Š	Š	L	F
Á	V	B	I	E	F	O	U	M	V	Á	Š	E	Á
K	H	Á	M	M	Á	R	F	E	A	S	T	A	L
Ŋ	I	L	N	M	L	Š	Š	T	N	I	O	V	E
O	U	T	N	M	Á	Š	Š	Á	U	V	V	D	S
L	M	T	F	F	Ŋ	U	O	Á	O	R	T	N	N
U	S	Á	L	L	A	N	B	M	R	I	E	J	U
O	Ž	V	I	T	H	K	K	Á	R	T	I	A	O
K	Ž	U	Š	I	T	S	Á	L	I	B	M	I	R
T	H	O	N	N	E	S	V	Á	H	K	I	V	R
A	R	T	M	I	E	L	K	L	Á	H	P	P	I
M	I	N	M	O	N	N	Š	T	I	G	E	R	V
U	D	A	V	V	E	N	J	Á	R	G	A	M	Á
P	O	R	S	Á	Ŋ	G	U	B	I	I	L	Đ	I

Čoavddus:

Altafjorden – Álttávuotna
 Alta – Áltá
 Honningsvåg – Honnesváhki
 Hammerfest – Hámmárfeasta
 Hasvik – Ákŋoluokta
 Kvalsund – Fálesnuorri
 Havøysund – Ávanuorri
 Nordkapp – Davvenjárga
 Porsanger – Porsáŋgu
 Kvaløya – Fálá
 Sørøya – Sállan
 Lakselv – Leavdnja
 Loppa – Láhppi

>>>

▶ d) Báikenamat Nuorta-Finnmárkkus

Á	V	Á	R	J	A	V	U	O	N	N	A	I	N
Č	E	L	L	O	S	P	I	I	N	E	B	G	J
Á	B	Á	H	C	A	V	U	O	T	N	A	I	Á
H	Á	G	D	E	A	N	O	D	A	T	E	R	V
C	B	E	A	R	A	L	V	Á	H	K	I	K	D
E	B	S	C	A	N	A	D	A	N	I	L	O	Á
S	A	V	Á	R	G	G	Á	T	A	L	M	N	N
U	V	U	O	N	N	A	B	A	H	T	A	J	V
O	D	O	N	J	E	V	U	O	T	N	A	Á	U
L	Z	T	I	Ž	S	P	A	N	I	A	Š	R	O
U	U	N	J	Á	R	G	A	S	U	O	M	G	T
D	E	A	N	U	V	U	O	T	N	A	T	A	N
V	U	O	R	K	E	L	V	U	O	T	N	A	A

Čoavddus:

Laksefjorden – Lágesvuotna
 Tanaffjorden – Deanuvuotna
 Båtsfjord – Báhcavuotna
 Varangerfjorden – Várjavuonna
 Varangerbotn – Vuonnabahta
 Neidenfjorden – Njávánvuotna
 Kirkenes – Girkonjárga
 Vestertana – Deanodat
 Vardø – Várggát
 Vadsø – Čáhcesuolu
 Nesseby – Unjárga
 Mehamn – Donjevuotna
 Berlevåg – Bearalváhki
 Kobbholmfjorden – Vuorkelvuotna

s. 45-47: 13. Mii mátkkoštit Sámis

▶ a)

Dán bargobihtás leat ovdamearkkat lágidemiide ja gelddolaš báikkiide mat leat čatnon riddoguvlluide Sámis. Ii lean vejolaš váldit buot guovlluid mielde, nu ahte leat váldán dušše muhtun. Dii sáhttibehtet áinnas háleštit báikkiid/lágidemiid birra, ja diktit ohppiid geat dovdet dáid, mitalit maid dihtet. *Rittu kulturhistorjja* teavsttas siidu 66 beassabehtet fas lohkat dáid báikkiid birra.

Go leat teavstta, govaid ja govateavsttaid geahčadan, de galget oahppit válljet jurddašuvvon mátkki.

▶ b)

Dás ráhkadit oahppit mátkkeruvtto, ja dása dárbašit kárta. Kárta ferte leat dakkár mii heive jus leat lagasguovllus dahje guhkás mátkkošteamen.

▶ c)

Dát lea njálmmálaš bargobihtá gos oahppit mitalit mátkki-stis birra. Muhtimiidda lea doarvái dadjat báikenamaid gos leat mátkkoštan, ja earát sáhttet hástaluvvot illatiivva ja lokatiivva geavahit – ja áinnas maiddái mitalit maid sii barge muhtin dáid báikkiin. Njálmmálaš bargobihtá sáhttet guovttis bargat dahje oktasaš joavkkus.

Bargobihtá heive bures hárjehallat guldalit ja maid ođđasit mitalit maid leat gullan: Go muhtin oahppi lea mitalan mátkkistis birra, de sáhtá muhtin eará mitalit dan ođđasit:

Ovdamearkka dihtii:

Son lea vuolgán ...

Son lea leamaš ...

Son áigu mannat ... geahčat ...

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- geavahit kárta veahkin plánet mátkki
- oahpasmuvvat doaluide dahje báikkiide Sámi rittus
- oahppat sámi báikenamaid olggobeal iežaset guovllu
- geavahit báikenamaid njálmmálaš gulahallamis go ovdanbuktet guhtet guoibmáset
- guldalit mii mitaluvvo
- ođđasit mitalit

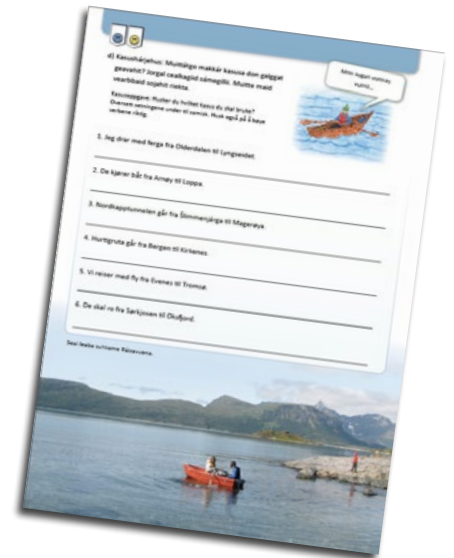
▶ d)

Dán bargobihtás besset oahppit hárhjhallat eambbo illatiivva ja lokatiivva, ja sii geat juo hálldašit grammatihkkaohppu bures, berrejit máhttit sojahit vearbaid riehta. Oahpaheaddji meroštallá maid guhtege ain máhttá. Jus oahpaheaddji ii dovdda ohppiid ovddežis, de dát bargobihtá bures čájeha ohppiid čállinmáhtolašvuoda ja grámmatiha gelbbolašvuoda.

Geahčadehpet illustrašuvnna mas olmmái suhkká: Mii son lea čállon hállanbulljarassii? Dát lea buorre veahkkin čoavdit bargobihtá. Nuppi siiddus bajimuččas lea seammalágan hállanbulljaras. Buohstahttet áinnas sisdoalu dán guovtti hállanbulljarasas.

Čoavvdus evttohus:

1. *Mon vuolggán fearggain Dálusvákkis Ivgomuotkái.*
2. *Sii johtet vanccain Ártnis Láhppái.*
3. *Nordkapptunnelen manná Šlimmenjárggas Máhkarávjui.*
4. *Hurtu-/Riddorukto manná Bergenis Girkonjárgii.*
5. *Mii girudit Evenáššis Romsii.*
6. *Sii galget suhkat Reaššegeažis Ákšovuotnii.*

s. 48-51: 14. Báikenamat iežat guovllus

Dán bargobihtás galget oahppit geavahit bargobihtá 9, 10 ja 12 inspirašuvdnan ráhkadit guđet guimmiideaset bargobihtáid, ja dán háve leat sámi báikenamat iežaset suohkanis/guovllus fáddán.

▶ a)

Dát leat álkes bargobihtá. Go oahppit leat geargan ráhkadeames bargobihtá, sáhttet lonuhit nubbi nuppiin, nu ahte juohkehaš čoavdá bargobihtá maid muhtin eará lea ráhkadan. Molssa-eaktun sáhttá kopieret bargobihtáid maid oahppit leat ráhkadan, vái eanehat besset bargat lassi bargobihtáiguin.

Oahppit sáhttet čoavdit bargobihtáid mángga vugiin: sárgut namaid gaskka sárgáid mat gullet oktii, ivdne bliánttain sárget mat gullet oktii, dahje loguiguin.

Oahppit geaid mielas lea dát menddo álki, sáhttet geahčalit b)-bargobihtá mii lea váddásut.

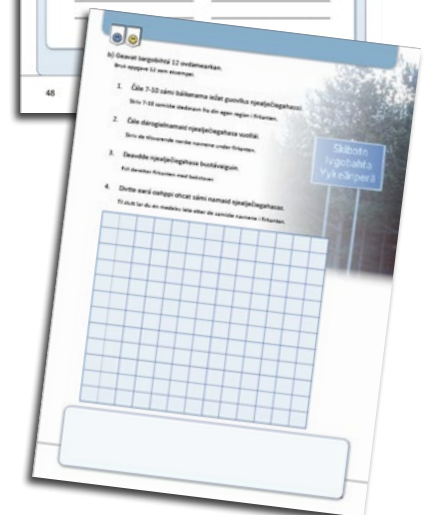

▶ b)

Dás galget čállit namaid njealjehassii, ja ohppiin fertte buorre struktuvra ja dárkilvuohtha riehtačállimiin. Lassin ferttejit čállit čábbát ja váruhit ahte ii šatta moivi.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat báikenamaid iežas guovllus
- ráhkadit bargobihtáid earáide
- dovdat luonddunamahusaid
- oahppat dulkot báikenamaid

>>>

▶ c)

Dán bargobihtás sáhttet oahppit geavahit báikenamaid a)- ja b)-bargobihtáin. Molssaeaktun sáhttet maiddái gávndat báikenamaid mátkekárttas iežaset suohkanis, dahje geavahit www.norgeskart.no.

Bargobihtá sáhtta bargat okto dahje páras, dahje joavkogilvun gos lea ulbmil gávndat eanemus iešguđetlágan luonddunama-husaid báikenamain. Joavkkut galget ovdanbuktit bohtosiid guđet guimmiideaset, ja joavku geas leat eanemus bohtosat lea vuoti.

Jus lea hui ollu sámi báikenamat din guovllus, sáhtti-behtet rádjet dušše iežadet suohkanii. Jus leat unnán, sáhtti-behtet viiddidit guovllu.

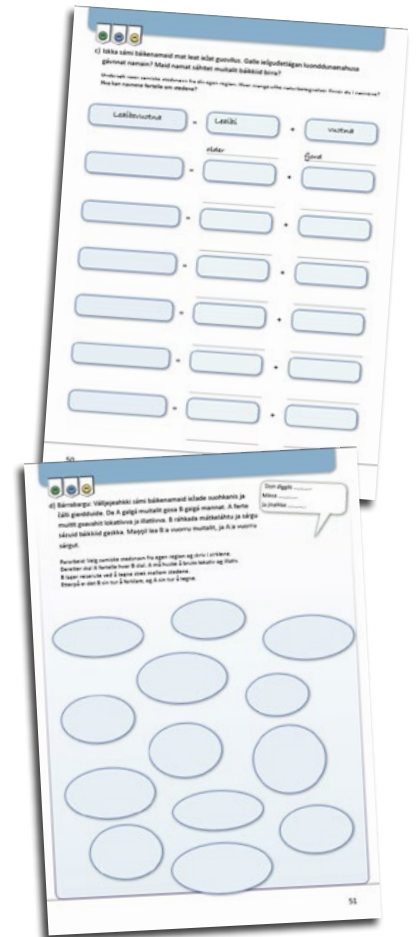

▶ d)

Dát lea njálmmálaš párrabargobihtá mii bágge ohppiid geavahit báikenamaid ságastallamis. Hállanbulljaras álggus, sisdoallá cealkkaálgagiid maid berre geahčadit ohppiin ovttas ovdal go álget bargobihtáin. Lea buorre fuomášuhttit ohppiid ahte lea lunddolaš geavahit lokatiivva ja illatiivva nubbi nuppi bagadeamis.

Soai geat galgaba bargat ovttas válljeba makkár báikenama háliideaba geavahit. Goappašagat čálliba báikenama seamma rieggái, nu ahte lea seamma báikenamma ja vuohki go galgaba nubbi nuppi bagadit.

Go oahppit leat geavahan buot geardduid, de čohkkedit oktii čilggiid ovdal go álget bagadit nubbi nuppi. Go A lea bagadan B, ja B lea sárgun, berrejít oahppit ságastallat mátkeruvtto birra: Šattai go lunddolaš mátkeruvtto, vái lei go ovddas maŋos? Muhtimat dárbbášit kárta gávnahan dihtii dán. Maŋná lonuheaba A ja B, ja bargaba seamma láhkai.

s. 52-53: 15. Gos? Galle báikki don dovddat?

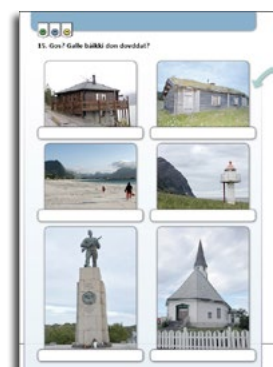
Oahppit geahčadit govaid álggadetttiin, oaidnin dihtii ahte dovdet go motiivvaid. Veahkkeruvttuin teavsttat leat árváduusat maid sáhtta čovdit jus oahppit eai dovva motiivvaid. Sáhtta maid geavahit Interneahta veahkin jus lea dárbu.

Čovddus:

1. Ruškes viessu lea Áillohačča viessu, Lásságámmi, Ivgobađas.
2. Guhkes sáttogáddi lea Lofuohtas.
3. Soalddáttbázzi lea Girkonjárdgas.
4. Ránes dimbbarviessu lea Unjárdgas.
5. Čuovgadoardna lea Ártnis.
6. Girku lea Sállamis.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat ja áddet cealkagiid
- gávndat teavstta ja gova mat heivejit oktii
- čállit rivttes báikenama govaide

s. 53: 16. Nagodatgo 12 rievttis vástádusa?

Dát bargobihtá lea hástalus: Geografija-jearahallangilvu Sámi birra. Dás ožžot oahppit ávkki maid dássáži leat oahppan geografija ja báikenamaid birra. Bargobihtá sáhtta čoavdit okto nugo gihppagis, dahje oahppit sáhttet bargat páras. Dasa lassin lea dás molssaeavttut mo bargobihtá sáhtta čoavdit.

Njálmmálaš párra-gilvu: Geografija-jearahallangilvu

Oahppit juhkkovuojoit páraide ja bargat bargobihtá teavstta haga. Juohke párra oažžu vástadus árka (geavat [mielddus 5](#)). Oahpaheaddji lohka ovttá ja ovttá gažaldaga ja dasa čuovvovaš vástadusalternatiiva, ja oahppit merkejit mii lea riehta vástádusa. Ulbmil lea ahte guldalit oahpaheaddji, muhto maiddái ovttasbargat gávdnat čovdosa.

Joavkogilvu: Geografija-sáttatviehkan

Bargobihtá sáhtta čoavdit fysalaš ja leaktovugiin lágidettiin sáttatviehkama. Dát vuohki gáibida vehá ráhkkaneami ja saji, stuorra luohkkálatnja, feaskkir dahje lášmmohallanlatnja. Oahppit juhkkovuojoit joavkkuide (2-4 oahppi joavkkus), ja juohke joavku oažžu vástadusárka mas leat vástadusevttohusat (geahča [mielddus 6](#)). Nuppe geahčin lanja leat koarttat bargobihtáiguin, okta gihpa juohke jovkui. Go gilvu álgá, viehkala oahppi juohke joavkkus viežžat koartta, váldá jovkui geat ovttaoavilis cehekkeit vástádusa kortii. Dasto viehkala boahpte oahppi viežžat ođđa koartta. Go joavkkus leat 12 vástádusa, de dárkkista oahpaheaddji vástádusaid. Jus buot leat riehta, vuoitá joavku, muhto jus leat boasttut, de lea ránggáštusviehkan juohke boasttu vástádussii, ja fertejit geahčalit vástidit fas ođđasit. Joavkkus geas vuosttažin lea 12 riehta, lea vuoti.

Čoavddus:

		H	U	B
1	Máilmmi davimus čuovgadoardna nannámis lea	Gángaviikkas	Spoahkkanjárggas	Davvenjárggas
2	Norgga guhkimus vuotna lea	Sognefjorden	Hardangerfjorden	Oslofjorden
3	Finnmárkku fylkka guhkimus vuotna lea	Álttávuotna	Porsáנגguvuotna	Ivguvuotna
4	Romssa fylkka guhkimus vuotna lea	Návuotna	Ráisavuotna	Ivguvuotna
5	Árdni lea suolu	Návuonas	Skiervvás	Deanus
6	Pomorfestivalen lea	Girkonjárggas	Várggáin	Hámmárfeasttas
7	Geasset lea oaggunfestivála	Leaibevuonas	Buvrovuonas	Olmáivákkis
8	Davvenjarga lea	Máhkarávjjus	Čorgašnjárggas	Várnjárggas
9	Finnmárkku stuorimus suolu lea	Fálá	Sázzá	Sállan
10	Lásságámmi lea	Ivgus	Gáivuonas	Omasvuonas
11	Saba-viessu lea	Guovdageainnus	Omasvuonas	Unjárggas
12	Norgga nuorttamus gávpot lea	Áltá	Girkonjarga	Várggát

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- lohkat/guldalit ja áddet fáhta-cealkagiid
- iskat iežaset máhttu Sámi geografijas

Viidasut bargu *Báikenamat fáttáin*

Go leat bargan báikenammabargobihtáiguin gihppagis, de heive bures geavahit breahhtaspealu ***Vuonas vutnii***. Dán spealus besset oahppit bargat eambo geografijain ja báikenamaiguin Sámis, ja besset hárhallat lohkat ja ovdanbuktit njálmmálaččat. Spealu sáhtta maiddá seastit dassái go leat bargan eambo ***Vuonain 4*** oassefáttáiguin, erenoamážit guollešlájaid birra.

Heive bures speallat ***Hangman*** báikenamaiguin: Muhtin oahppi vällje báikenama mainna leat bargan, ja earát galget fuobmát mii namaid lea ja evttohit bustávoid. Son gii lea välljen nama, sárgu távvaliid vealu sázuid távvalii, okta sárggis juohke bustávii.

Oahppit geat galget árvidit evttohit bustáva mii gávdno namas, jus riehta bustáva de dát čállo rivttes sáhcui. Jus bustáva maid evttohit ii gávdno namas, de ferte sárgut muhtin rumašoassi harcabáddái, seammás go čállá bustáva vuolábeallái vai oidnosii boahotá mat bustávat leat evttohuuvon. Speallu lea nohkan go oahppit geat árvidit leat gávdnan rivttes nama, dahje go lea olles olbmo sárgon harcabáddái.

Báikkis báikái lea stoagus maid sáhtta stoahkat sihke olgun ja siste. Stoagus heive 6-10 oasseválddiide, ja dii dárbbášehpet bađavuloža dahje stuolu juohke oasseváldái. Dasa lassin välljet 10-15 sámi báikenama maid háliidat ahte oahppit galget máhttit. Čále namaid stuorisin A4 árkii, ja okta namma juohke árkii. Bija bađavuložii/stuoluid stuorra rieggái mas lea birasmihhtu sullii 10 mehter, nu ahte lea buorre sadji gaskkas. Guovdu rieggás galgá okta bađavuloš/stuollu. Juohke čohkkánsaji báldii bidjo báikenamma (ii guovdu). Oasseváldit vázzet birra rieggá oktii dahje moddii, nappo báikkis báikái, oahpan dihtii namaid. Go oahppit muitet eanaš namaid, sáhtta stoagus álgit:

Buohkat čohkkedit stullui/bađavulošii. Son gii guovdu čohkká (oahpaheaddji vuosttas gearde), čurve ovdamearkka dihtii: «*Vanca vuodjá Návuonas Deanuvutnii*». De galgaba soai geat čohkkába Návuonas ja Deanuvuonas čuožžilit ja lonuhit saji, muhto seammás son gii čohkká guovdu galgá geahččalit ollet goappá nu sádjái ovdal sudno. Son gii massá saji, čohkkeda dasto guovdu ja čurve mii dáhpáhuvvo boahhte vuoru.

s. 54-55: 17. Šattut mearragáttis

Jus dis leat leamaš fáddá šattuid birra olgoskuvllas, de lea dát ja maiddái čuovvovaš bargobihtát álki. Jus ehpet leat, de sáhtta leat dát váttis ollugiidda, ja dalle leat šaddoplánššat ávkkálaččat. Oahppit geat leat bargan *Vuonain 3* girjjiin ovdalaččas, soitet muitit muhtin namaid.

▶ a)

Letne oaidnán dávjá ahte ohppiide čállojit šaddonamat maiddái dárogillii, ja danin letne moai ge čállán dárogielnamaid govaid báldii.

Čoavddus:

- balderbrå/prestekrage – báhpačehporas*
- østersurt – fierváhilsko*
- gåsemure – suorbmarássi*
- ryllik – biehtárrássi*
- løvetann – huvlorássi*
- skjørbuksurt – skurbbetrássi*
- geitrams – horbmá*

▶ b)

Čoavddus:

- HORBMA*
- HUVLORÁSSI*
- SARRIDAT*
- GÁLBBERÁSSI*
- VILGESLUOVVAR*

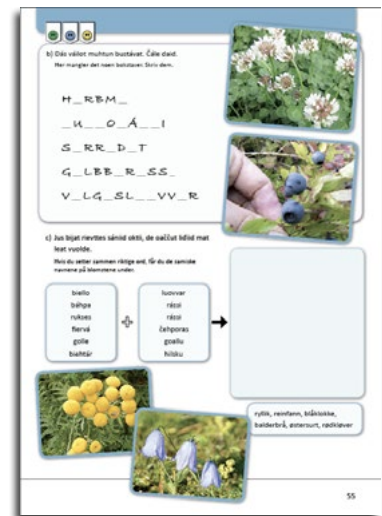
▶ c)

Čoavddus:

- biello + rássi = biellorássi – blåklukke*
- báhpa + čehporas = báhpačehporas – prestekrage/balderbrå*
- rukses + luovvar = ruksesluovvar – rødkløver*
- fiervá + hilsku = fierváhilsku – østersurt*
- golle + goallu = gollegoallu – reinfann*
- biehtár + rássi = biehtárrássi – ryllik*

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahppat muhtin šaddonamaid rittus
- lohkat, dovdat ja čállit šaddonamaid
- sárgut lidiid

s. 56-57: 18. Biebmo- ja dálkkasšattut

Dán bargobihtás besset oahppit oahpásmuvvat muhtin árbevirolaš borramuš- ja dálkkasšattuide. Bargobihtá ja teavstta sáhtta álggahit dáiinna maid oahppit ovdalaččas juo máhttet dán fáttá birra.

► a)

Jáhkkimis muhtin oahppit navdet teavstta váddásut go oba leage, muhto lea vejolaš áddet teavstta váikko eai soaitte diehtit buot sániid. Dát lea ávkkálaš vásihus, mii sáhtta eará teavsttaide leat buorrin. Oahppit geat leat *Vuonain 3:in* ovdal bargan, soitet diehtit ja muitit muhtin dieđuid teavsttas.

Čoavddus:

► b)

Dán bargobihtás besset oahpásmuvvat biehtárrásiin/rylлик, šaddu mas lea leamaš suorra mearkašupmi álbmotdálkkasteamis.

Čoavddusevttohus:

1. Mii sáhttit gávdnat biehtárrási sihke mearragáttis, geaidnoguorain, šiljuin, gittiin ja meahcis.
2. Dat lea geavahuvvon vara bissehít, hávvevuiddasin ja bákčasiidda.
3. Šaddu lea maid geavahuvvon máisttan ja duhpátduddin, ja lasttat leat borrojuvvon saláhtan.

Evttohus viidásut bargguin *Biebmo- ja dálkkasšattut fáttáin:*

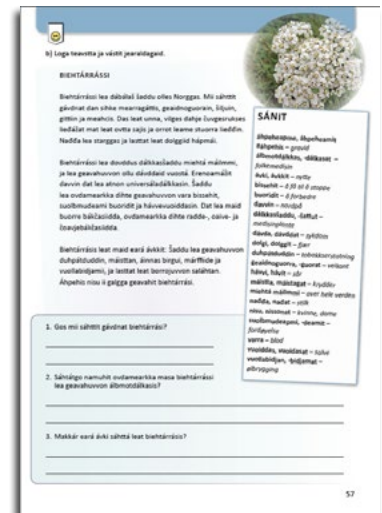
- Gehččet olles dahje osiid filmmas *Luonddu vajálduvvon ovdut/Naturens glemte skatter*.
- Barget sátneoahppankoarttaiguin *Šattut váris 1 ja 2*, páras dahje unnit joavkkus. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).

ULBMIL LEA AHTÉ OAHPPIT GALGET

- lohkat ja háleštít fágateavstta birra
- oahppat vehá muhtin biebmo- ja dálkkasšattuid birra rittus
- gávdnat teavstta ja gova mat heivejit oktii

- geavahit teavstta veahkkín jorgalit dárogielas sámeigiillii

s. 58-60: 19. Mearralottit

Jus lea leamašan mearralottiid birra fáddán olgoskuvllas, de lea dát álkes bargobihtá ja buorre geardduheapmin. Jus ii leat leamaš, sáhtte oahppit geavahit loddeplánšša veahkkin.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat mearraloddenamaid
- máhttit čállit namaid riehta
- lohkat ja áddet fáktacealkagiid

► a) ja b)

Čoavddus:

- 4 cagan – tjeld
- 7 báiski – fiskemåse
- 1 čearret – rødnebbterne
- 6 skávli – stormåse/gråmåse
- 3 mearragoaskin – havørn
- 2 skárfa – skarv
- 5 ákta ja hávda – ærfugl

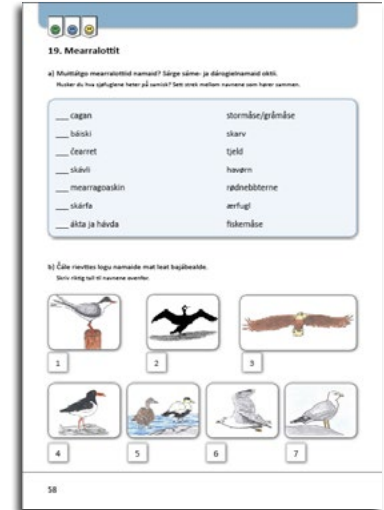

► c)

Čoavddus:

I	C	A	G	A	N	Á	S	U	O	F	M	Z
A	O	G	Š	Š	I	V	T	O	A	N	E	R
Ž	Ž	A	I	L	L	O	U	N	M	S	A	Á
Č	I	H	I	E	B	G	O	A	S	K	R	N
E	A	P	U	O	Á	R	R	T	I	Á	R	E
A	L	E	B	B	I	E	R	Á	I	R	A	S
R	C	R	U	O	S	E	A	V	V	F	G	Č
R	I	B	O	S	K	Á	V	L	I	A	O	U
E	O	Á	Đ	Đ	I	Ŋ	U	Š	Š	I	A	O
T	Đ	I	H	I	T	B	O	D	D	S	S	Ŋ
E	I	S	D	F	G	J	J	O	I	Ŋ	K	J
F	E	K	H	Á	V	D	A	Š	Š	E	I	A
B	N	I	M	M	I	T	Š	Z	Č	E	N	I

gråmåse – skávli
 hettemåse – gahperbáiski
 fiskemåse – báiski
 grågås – ránesčuonjá
 havørn – mearragoaskin
 ærfuglhunn – hávda
 skarv – skárfa
 stokkand – suorravuojaš
 rødnebbterne – čearret
 tjeld – cagan

► d)

Čoavddus:

		Duohta	Gielis
1.	Báiski lea bárbmoloddi.	R	M
2.	Cagan lea dávjá vuosttaš bárbmoloddi mii boahhtá giđđat.	Á	E
3.	Gahperbáiski lea stuorát go skávli.	A	N
4.	Mearrigoaskin lea min stuoramus gazzaloddi.	E	R
5.	Skárfa lea Skiervvá suhkansymbola.	S	R
6.	Mearrigoaskin lea Ráissa suhkansymbola.	A	H
7.	Mearrigoaskin sáhtta leat eanet go 2 m soadjegeažis soadjegeahčái.	Á	C
8.	Caganis leat rukses juolggit ja njunni.	I	A
9.	Cagan sáhtta šaddat 30 jagi boaris.	G	Ž
10.	Ávttas lea beassi muoras.	A	I
11.	Skávli lea davvin dálvet.	R	N

Čoavddasátni: Ránesháigir

>>>

Molssaektun sáhtta dát bargobihtá njálmmálaš joavkogilvun gos oahppit barget páras teavstta haga. Oahpaheaddji lohká čuoččuhusaid, ja oahppit guldalit ja mearridit lea go duohta vai gielis. Dan sadjai ahte čállit vástádusaid, sáhttet merket rivttes vástádusa vástáduskortii, ja koarttaid sáhtta eará oktavuođai-guin maid geavahit. Juohke joavkkus leat vástáduskoarttat. Vástáduskoarttat gávdnojit [dáppe](#). Fertet čálihit dáid koarttaid assábuš báhpirii ja lamineret ovdal go válddát atnui dáid.

Evttohus viidásut barguin *Mearralottit* fáttáin:

- Barget *Mearralottit* sátneoahppankoarttaiguin okto, páras dahje joavkkus. Vuohkečilgehusa gávnna [dáppe](#).
- Loga teavstta *Mearragoaskin* ja *Dieđátgo dán mearralottiid birra? Loga eanet-oasis siidu 105*.
- Spellet *Fiervábingo*. Vuohkečilgehusa gávnna [dáppe](#).
- Spellet *Fierválabyrinta*. Vuohkečilgehusa gávnna [dáppe](#).

s. 61-63: 20. Mearraguolit

Dát bargobihtá lea mearraguliid birra, ja dát bargobihtá lea jáhkkimis álki ohppiide, jus lehpet hárbjehallan namaid olgoskuvllas. Bargobihtá lea buorre geardduheapmin, ja vuohki mo oahppat riektáčállima. Loahppa oassi lea vehá váddásut.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- geardduhit/oahppat mearraguliid namaid
- oahppat čállit namaid riehta
- gávdnat eanet dieđuid guolle-šlájaid birra internehtas
- jorgalit dárogielas sámegillii
- ovdanbuktit fágaáššiid eará ohppiide

▶ a)

Čoavddus:

ÁDBSILD	BÁLDDIS	
ISÁDI	SÁIDI	
RINTÁSIN	STÁINNIR	
SKIDOR	DORSKI	
ŽÁVGU	GUVŽÁ	

20. Mearraguolit

a) Mer galget leat dáid? Čorga buortáid ja hja sáru rivttes givvi.
Molssaektun áht? Sam buortáid - rivtes sáru, og sam áht rivtes hja.

ÁDBSILD _____

ISÁDI _____

RINTÁSIN _____

SKIDOR _____

ŽÁVGU _____

61

>>>

▶ b)

Čoavddus:

E	N	Á	S	T	E	F	I	N	D	D	Á	R
L	I	E	K	K	M	T	A	S	Á	Š	Š	I
V	B	O	A	C	C	I	T	T	O	U	F	A
I	A	J	I	Č	A	N	S	Á	I	D	I	M
E	L	U	O	S	S	A	B	I	Đ	P	N	M
B	Ž	K	S	B	B	E	K	N	I	D	D	E
B	Ž	S	O	A	Ž	Ž	E	N	M	C	D	U
O	T	U	Š	Š	R	Ń	Ń	I	N	N	A	T
T	H	D	O	R	S	K	I	R	O	A	R	T
Č	Á	L	L	A	Š	Š	F	O	T	T	I	T
Č	V	B	B	O	T	B	Á	L	D	D	I	S
A	G	Z	Z	L	O	A	H	K	K	A	N	C
S	A	L	L	I	T	C	C	I	N	N	Á	T

laks – luossa

torsk – dorski

brosme – loahkka

uer – hávga

sild – sallit

rødspette – nástefinddár

kveite – bálddis

steinbit – stáinnir

sei – sáidi

hyse – juksu

b) Búttárvinnuvísir leat 10 guoli. Ota ja fála rivettas leigjái.

Her er 10 aljaha fáteig. Finn dem og skriv navnene på líng líta undir.

E	N	Á	S	T	E	F	I	N	D	D	Á	R
L	I	E	K	K	M	T	A	S	Á	Š	Š	I
V	B	O	A	C	C	I	T	T	O	U	F	A
I	A	J	I	Č	A	N	S	Á	I	D	I	M
E	L	U	O	S	S	A	B	I	Đ	P	N	M
B	Ž	K	S	B	B	E	K	N	I	D	D	E
B	Ž	S	O	A	Ž	Ž	E	N	M	C	D	U
O	T	U	Š	Š	R	Ń	Ń	I	N	N	A	T
T	H	D	O	R	S	K	I	R	O	A	R	T
Č	Á	L	L	A	Š	Š	F	O	T	T	I	T
Č	V	B	B	O	T	B	Á	L	D	D	I	S
A	G	Z	Z	L	O	A	H	K	K	A	N	C
S	A	L	L	I	T	C	C	I	N	N	Á	T

leita _____ brenna _____ sild _____ kveite _____ steinbit _____ sei _____ hyse _____

▶ c) ja d)

Dát leat vehá váddásut bargobihtát gos oahppit galget oahpat geavahit digitála gáldu gávdnan dihtii fákta. Gávdnno unnán diehtu sámegillii, nu ahte ferttejit lohkat dárogillii ja ieža jorgalit sámegillii, ovdal go ovdanbuktet earáide.

Oahppit geaid mielas šaddá dát menddo váttis, sáhttet ráhkadit álkes «*Mon lean*»- cealkagiid, ja diktit guoli iežas mitalit. Sii berrejit vuorddestit muitaleames makkár guolli lea, vai earát šaddet guldalit ja árvidit.

Ovdamearka dihtii:

Mon lean ruškat.

Mon lean dábáleamos biebmoguolli.

Mon sáhtán šaddat 200 cm ja deaddit 60 kg, muhto lea hárv.

Mus lea skávžá.

Mon lean ... (dorski).

Evttohus viidásut bargguin *Mearraguolit fáttáin*:

- Barget *Mearraguolit* sátneoahppankoarttaiguin okto, páras dahje joavkkus. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).
- Speallat *Fierválabyrinth*. Vuohkečilgehusa gávnnat [dáppe](#).
- Lohket muitalusaid *Bálddis ja juksu riidaleaba* ja *Luossa ja sáidi*, *Loga eanet-oasis* siidu 103-104.
- Lávllu *Guollelávлага*, gávnnat dán mildosis [Lávlagat ja hoahkamat](#).

c) Válgje mearraguoli. Ota navnet deaddut diehtogirjje dahje internettas. Čáhu sáidit 5 cealkaga sámegillii.

d) Muhtal guoli birra earáid šhigide govt leat du sámegiljeavkkus. Fástet ein fáttu du har válgje 01 de anden eavneri i gruppen.

63

s. 64-65: 21. Kulturhistorjá

Bargobihtá sáhtta álggahit dainna ahte oahppit jurddašallet bajilčállaga birra: *Mii lea kulturhistorjá?* «Bison»-listtus boahpte siidduin, soitet gávdnat evttohusa vástadasaide, ja ovdamearkkaid mii lea kulturhistorjá.

BISON: Bilder – Innledning/Ingress – Sammendrag – Overskrifter – Nøkkelord

Sámegielat BISON veršuvnda, maid lea álki muitit

GÁLBI: Govat – Álgu – Loahppa – Bajilčállagat – Imaštallansánit

Kulturhistorjá doaba lea rievdan áiggiid mielde. Otná servvodagas lea kulturhistorjá oassin kulturdieđus mii lea olbmo juohkebeaivválaš kultuvrras. Guovddáš fáttát leat:

«folkelege idear og forteljartradisjonar, materielle og sosiale sider ved folkekulturen, samt overgangen til det moderne samfunnet og dei kulturformene som finst der. I dag er byen eit like viktig studieemne som landsbygda. Notida er like sentral som fortida, og budskapen som moderne medium formidlar, er eit like interessant forskingsfelt som budskapen i eldre tradisjonar».

(Sitáhta: <http://www.uib.no/fag/kulturvitenskap/24767/kulturvitenskap>)

► a) ja b)

a)-bargobihtá ovttas govaiguin čájeha ovdamearkka man birra kulturhistorjá sáhtta leat. Dát lea vuodđun b)-bargobihtái, gos sáhtti behtet háleštit kulturhistorjá birra ja árvvus kulturhistorjjálaš báikkiid birra, álgovuorus iežat lagasbirrasis/guovllus.

Čoavddus a):

1. áigodatmearrabivdu – sesongfiske
2. guollebiebman – fiskeoppdrett
3. báktesárgumat – helleristninger
4. fiervábuvrrit – fjærabuer
5. gávpesadji – handelssted
6. guolásteaddjidállu – fiskerbondegård
7. jielli – fiskehjell
8. riddoladni – kystfort
9. kulturbálgát – kulturstier
10. vearra/bivdosadji – fiskevær
11. čuovgadoardna – fyr
12. bivdoneavvut – fiskeredskaper
13. guollerusttet – fiskebruk
14. soahtebázahusat – krigsruiner

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat kulturhistorjjás
- oahppat muhtin sániid mat mitalit kulturhistorjá birra
- mitalit vehá iežas guovllu riddo-historjá birra čoavddasániiguin

21. Kulturhistorjá

4) Čáie rievden togo stámgávdnái. Biv-rievdnet lea de vevre avve.

1 áigodatmearrabivdu	_____	handelssted
2 guollebiebman	_____	kulturstier
3 báktesárgumat	_____	fjærabuer
4 fiervábuvrrit	_____	fyr
5 gávpesadji	_____	sesongfiske
6 guolásteaddjidállu	_____	helleristninger
7 jielli	_____	krigsruiner
8 riddoladni	_____	fiskeoppdrett
9 kulturbálgát	_____	heller
10 vearra/bivdosadji	_____	hellerstier
11 čuovgadoardna	_____	kystfort
12 bivdoneavvut	_____	heller
13 guollerusttet	_____	hellerbruk
14 soahtebázahusat	_____	hellerbruker

Buoret sámu Nuoita ja guoktelli Otnáidáid

64

21. Kulturhistorjá

4) Čáie rievden togo stámgávdnái. Biv-rievdnet lea de vevre avve.

Muhtin gruppegovve: Snihtet áigge kulturhistorjagovve. Mielde er avve er áigge i hellestier áigge kulturhistorjá? Mangel der vevre avve?

4) Čáie rievden togo stámgávdnái. Biv-rievdnet lea de vevre avve.

4) Nuoitaidáid guoktelli: Guoktelli guoktelli muhtin báikkiid kulturhistorjá birra muhtin muhtin. Veahkka guoktelli muhtin muhtin muhtin guoktelli.

Muhtin gruppegovve: Snihtet áigge kulturhistorjagovve. Mielde er avve er áigge i hellestier áigge kulturhistorjá? Mangel der vevre avve?

65

► c) ja d)

c)-bargobihtás galget oahppit čállit čoavddasániid, ja d)-bargobihtás galget de geavahit dáid vuodđun go mitalit guđet guimmiideaset.

Differensieren:

Oahppit geat dábálaččat válljejit bargobihtáid mas lea ruonámodjenjálbmi, sin mielas soaitá dát leat váttis. Sidjiide sáhtta oahpaheaddji čállit távvalii cealkkaálgagiid, ovdamearkka dihtii:

*Mu suohkanis lea ja
báikenamma + lokatiiva) lea
 Mon lean oainnán (maid?) (gos?).*

Oahppit geat leat čeahppi juo hállat sámegiela, ja dábálaččat válljejit sihke alit ja fiskes modjenjálmmi, sis sáhtta vuordit eanet.

Oahppit geaid mielas leat kulturhistorijá sánit váddásut, sáhttet eanet hárhjehallat geavahit sátnoahppankoarttaid dán fáddái.

s. 66-71: Artihkal: Rittu kulturhistorjá

Artihkkaliin čuovvovaš siidduin ovdanbuktit muhtin báikkiid ja museaid mat mitalit iešguđet osiid riddokultuvrras davvin. Gávdnojit mánnga dákkár báikki Sámis, muhto mii čáhkadeimmet dušše muhtimiid dán girjái.

Fuomášuhttit ahte bargobihtá 22:s galget oahppit gávdnat makkár kulturhistorijálaš báikkid gávdnojit sin suohkanis/guovllus.

Teaksta ii leat merkejuvvon iešguđet váttisvuodadásiide, nu ahte dás lea ulbmil differensieret muddemin teakstahivvodaga. Oahppit ja oahpaheaddji sáhttet mearridit man galle teavsta juohkehaš galgá lohkat.

Gávdnojit muhtin filmmažat maid sáhtta geavahit variašuvdnan, ovdamearkka dihtii:

- Fiervá-buvrriid birra Birtaváris: <http://sjosamene.nordligefolk.no/arkitektur-og-byggetradisjoner/fjaerabuene-i-birtavarre/>
- Márnuori dálu birra: <https://www.youtube.com/watch?v=fWCenJ9EGDM>
- Nuortasápmelaččaid kapealla birra Njávdamis: <https://tv.nrk.no/program/FOLA03003787/pilegrimsferd-til-neiden>
- Gángaviikka soađemañášhistorijá birra: <https://tv.nrk.no/serie/hemmelige-rom/MDSP11007216/sesong-2/episode-2>

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja áddet fágateavstta
- oahpásmuvvat muhtin báikkiide mat mitalit iešguđet beliid riddoguvllu kultuvrra Sámis
- geavahit teavstta vuodđun oahppat ja ságastallat kulturhistorijálaš báikkiid birra iežas suohkanis/guovllus

s. 74-75: Árbevirolaš mearrabivddu jahki

Dát lea hui álkes teaksta mii muitala vuotnabivdiid jahkodagaid birra davvin. Teaksta lea oaivvilduvvon álggaheapmin boahttevaš siiduide mii lea oaggunbiergasiid ja oaggunvugiid birra.

Jus lehpet leamaš návsttes dahje šárkkas, ja leat oahppan oaggunbiergasiid namaid olgoskuvllas, de máhttet eanaš oahppit lohkat dán teavstta. Jus dis ii leat leamaš oagguma birra fáddán ovdal, de ávžžuhat ahte lohkahehtet teavstta ovttas. Dás leat muhtin doahpagat oaggunbiergasiidda maid eat leat vel ovdanbuktán *Vuonain 4:s*, ja mii sáhttá leat hástalussan muhtin ohppiide. Oahppit geat háliidit dáinna teavsttain bargat, sáhttet geavahit sátnelisttu *Bivdoávdnasat* siidu 125:s veahkkin.

Fuomáš! Siidu 74 leat dađibahábut golbma meattáhusa: ČAKČA ii čállo guhkes a:ain, (guoská maiddái ČAKČADÁLVI, ČAKČA ja ČAKČAGEASSI). Mii šállošat dán. Bivdet áinnas ohppiid divustit dán gihppagis.

Loga eanet-oasis siidu 114 gávdno eanet hástaleaddji variánta dán teavsttas: *Mearrabivdu davvin*. Dás heive bures čoahkkáigeassit fáttá, ja lea merkejuvvon dušše alit ja fiske modjenjálmmiin. Geahča maiddái bargobihtá 23 e).

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- lohkat fágateavstta
- oahppat vehá vuotnabivdiid jahkodaga birra
- gearduhit jagiáiggiid birra

s. 76-81: 23. Mearrabivdu

a) ja b)-bargobihtá lea guolástanrusttegiid, fatnasiid ja guollebivdobiergasiid birra. Muhtin doahpagat ledje maiddái *Vuonain 3:at* girjjis, nu ahte oahppit geat ovdal leat bargan *VVV:in*, dahje leat hárjehallan sániid olgoskuvllas, sii máhttet juo ollu sániid dán bargobihtás. Oahppit geain it leat leamaš vejolašvuohta aktiivvalaččat geavahit giela ovdal, fertejit geavahit eanet áiggi dáinna bargobihtáin. Sidjiide šaddá dát vuohki mo oahppat dajahusaid, ja danin soitet dárbbasit veahkki (sátnegirjji dahje sátnelisttu siidu 125) čoavdit bargobihtá.

a) Dás galget oahppit geavahit ivdne bliánttaid ja ivdnet sániid mainna návsttu lea huksejuvvon: fatnasat galget alit, guolástanrusttegat ruoksat, ja eará biergasat fiskat. Soaitá ahte dás šaddá digaštallan mat leat guolástanrusttegat vai eai, ja lea ge vejolaš iešguđet dulkomiidda das. Čoavdusevttohus maid gávdnahehtet vuolleis leat váldán álgovuđu seamma juohkimis maid leat dahkan b)-bargobihtás.

Guoigalus: Jus ohppiid mielas lea dát bargobihtá váttis, sáhttet bargat b)-bargobihtá álggos.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahppat doahpagaidda fatnasiidda, guolástanrusttegiidda ja eará guollebivdobiergasiidda
- gávdnat substantiivaid mánggaidlogu
- lohkat ja áddet cealkagiid mearraguliid ja guolástanealáhusa birra

Čoavddus:

▶ b)

Čoavddus:

Muorranavccat:

skøyte – šøitá, šøittát
 jekte – jeakta, jeavttat
 jolle – jolla, jollat
 nordlandsbåt – geaksu, geavssut
 spisse – spissa, spissat

Bivdoneavvut/Bivdosat:

fiskestang – oaggunstávrá, oaggunstávrrát
 agn – seakti, seavttit
 garn – fierbmi, fierpmit
 handsnøre/jukse – giehtaváđđu, giehtaváđut
 krok, sluk – vuogga, vuokkat
 line – liidna, liinnat

Eará biergasat:

fiskekasse – guollekássá, guollekássat
 kavvel – gávval, gávvalat
 klepp – liehppi, liehpit
 kniv – niibi, niibbit
 linestamp – liidnastámppa, liidnastámppat
 seil – borjjas, borjasat
 åre – áiru, áirrut

c)

Dán ruossalassáni válđo oassi lea guollešlájaid birra, muhto leat maiddái muhtin doahpagat guolleanatomiijas. Sátnelistu *Guoli siskkožat* siidu 126 sáhhtá leat buorre veahkkín.

Čoavddus:

1	V	U	O	G	G	A																	
	2	S	T	Á	I	N	N	I	R														
		3	D	O	R	S	K	I															
			4	M	E	A	Đ	Đ	E	M	A	T											
				5	V	A	N	C	A														
					6	B	E	A	H	C	E	T											
							7	S	U	H	K	A	T										
								8	Á	I	R	R	U										
									9	V	U	O	I	V	V	A	S						
										10	B	Á	L	D	D	I	S						
											11	O	A	G	G	U	N	S	T	Á	V	R	Á
												12	N	J	U	O	V	Č	Č	A			

Čoavddasátni: Gáranasruitu

d)

Dát bargobihtá lea *Árbevirolaš mearrabivdu jagi* teavstta vuođul siidu 74-75. Bargobihtás leat njeallje jahkodaga ero-hussan gávzzi jahkodaga mii lea teavsttas, nu ahte dás fertejit oahppit árvvoštallat gosa lea riektá bidjat daid iešguđet ge doaimmaid. Lea vejolaš geavahit njuolaid čájehit ahte doaimma joatká nuppi jahkodahkii.

Čoavddusevttohus:

Dálvi: *divvut ja dikšut bivdoneavvuid (čakčadálvi), bállddesbivdu, dorsebivdu Finnmárkkus (giđđadálvi), stuorradorsebivdu Lofuohtas, dorsebivdu vuonas*

Giđđa: *smávvasáiddebivdu nuhtiin, dorsebivdu vuonas*

Geassi: *duorggut smávvasáiddiid, sallitbivdu nuhtiin, čugget/čuoggut stáidnára*

Čakča: *hávgabivdu*

Jagi birra: *oaggut vuoššanguoli*

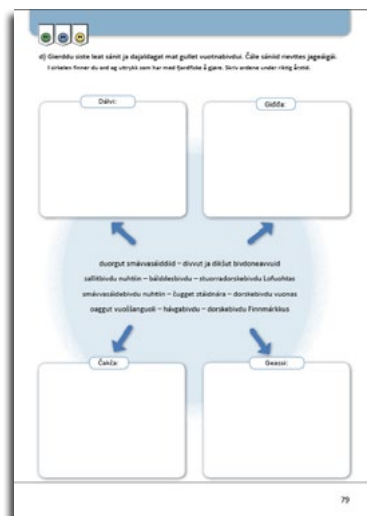
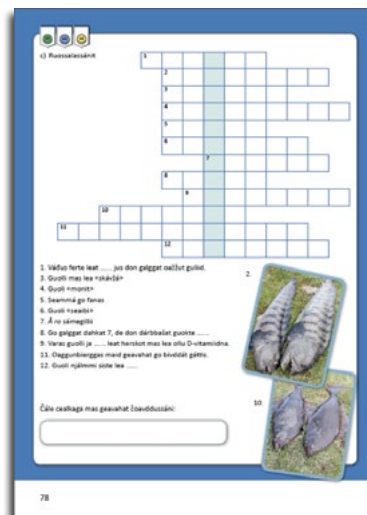
e)

Oahppit barget *Mearrabivdu davvin* artihkalin mii lea eanet dievaslaš variánta siidu 74-75 málles. Teaksta lea merkejuvvon fiskes modjenjálmmaiin danin go lea oalle gáibideaddjin.

f)

Dát bargobihtá lea *Mearrabivdu davvin* artihkala vuođul maid oahppit galget lohkat e)-bargobihtás. Soaitá ahte muhtimat geahččalit njuolggogeainnu ahte dušše válljet bustávaid almmá lohkat teavstta vuđolaččat. Dalle soitet gávnnaht ahte čoavddasátni lea *Mearravancat*, muhto dát lea boastut.

Čoavddus:

		Duohta	Gielis
1.	Lofuohta-bivdu lea čakčat.	M	G
2.	Finnmárku-bivdu lea ođđajagemánus.	E	U
3.	Nissonat lávejedje vuolgat Finnmarkui.	A	O
4.	Golfrávdnji lea dehálaš guollebivdui.	L	R
5.	Pomorgávppašeapmi lei dehálaš rittu olbmuide.	L	R
6.	Femberet lea unna vanca.	A	E
7.	Nissonat ja mánát lávejedje oaggut vuoššanguliid.	B	V
8.	Femberet lea muorravanca.	I	A
9.	Feastonuhttevanca lea unna vanca.	N	E
10.	Otná vuotnabivdit geavahit seammá bivdoneavvuid go boaresáiggi bivdit.	B	C
11.	Guollebivdu lea ođđa ealáhus.	C	M
12.	Sáidi lea dávdmaid buktán jogaide.	Á	A
13.	Ođđaáigásaš bivdoneavvut sáhttet gurret meara.	N	T

Čoavddasátni: Guollebiebman

▶ g)

Dát lea gáibideaddji ruossalasátni mii lea sihke fiervvá, guollebivdorsttegiid, bivdovugiid ja guolleslájaid birra.

Čoavddus:

1 F I E R B M I

2 S E A K T I T

3 S A L L I T

4 R Á I G I

5 R Á V G A

6 C O A G I S

7 O A G G U T

8 U L L I

9 Č O A L L U T

10 G Á V V A L

11 S K Á L Ž Ž U T

12 L I E H P P I

13 R E A B B Á

14 B I H K A

15 G I E H T A V Á Đ Đ U

16 B Á L D D I S

17 J U K S U

Čoavddasátni: Mearraguollebivdu

k) Loga teavotta Mearrabivdu dovvim mii lea Logo eamen oasin ollu 134. lea Meahca Mearrabivdu dovvim eanet er' Logo eamen oasin áh ollu 134.

l) Maid dieđái mearrabivdu birra? Duohta vai gielis? Mu ut du an fiteara? Fatta etne fag?

	Duohta	Gielis
1. Lofuohta-bivdu lea čakčat.	M	G
2. Finnmark-bivdu lea ođđajagemánus.	E	U
3. Nissonat lávejedje vuolgit Finnmarkui.	A	O
4. Golfrávdnji lea dehálaš guollebivdui.	L	R
5. Pomorgávppašeapmi lei dehálaš rittu olbmuide.	L	R
6. Femberet lea unna vanca.	A	E
7. Nissonat ja mánát lávejedje oaggut vuoššanguliid.	B	V
8. Femberet lea muorravanca.	I	A
9. Feastonuhttevanca lea unna vanca.	N	E
10. Otná vuotnabivdit geavahit seammá bivdoneavvuid go boaresáiggi bivdit.	B	C
11. Guollebivdu lea ođđa ealáhus.	C	M
12. Sáidi lea dávdmaid buktán jogaide.	Á	A
13. Ođđaáigásaš bivdoneavvut sáhttet gurret meara.	N	T

Jus dieđái mearrasátni birra, de gáibáht ođđa ealáhus mearrasátni:

g) Ruossalasátni

- Bivdoneavvu meara dan ii dieđáht seavtti.
- Oie gaggat bivdit liinnat, de don ággat farrat.
- Guohtu gáibideavvu meara sáibana.
- Don fertat bivdit ju lea farrasit.
- Mearrastállu
- Jus ii leat buktat, de lea
- Bivdit guohtu sáibana.
- Jus ii leat farrasit, de lea
- Ođđaáigásaš bivdoneavvut sáhttet gurret meara.
- Lávejedje meara dieđáhtat ju gaggat farrasit.
- Meara, guohta ja sáibana leat ealáht, muhto sáibana leat ealáht.
- Ákkálaš meara ju don ođđat meara vuokkas.
- Oie gaggat vuokkas muorravanca, de don gaggat.
- Guohtu meara don sáhttet sáibana hui sáibana guohtu gaggat.

Evttohus viidásut bargguin *Mearrabivdo fáttáin:*

- Lohkat teavstta mii lea guollebivddu birra: *Divrras guolli* siidu 107, *Mađit* siidu 109, *Bivdoliikka* siidu 112 ja *Imašlaš bivdoskihpar* siidu 118.
- Geahčat oanehis filmma *Hoavda* ja *Skårungene*: <http://sjosamene.nordligefolk.no/kultur-og-historie/fiske-og-jordbruk/?lang=sa>
- Speallat *Mearrabivdobingo*. Vuohkečilgehusa gávnmat [dáppe](#).

s. 82:

24. Mánnu ja mearrabivdu

▶ a)

Dát bargobihtá lea vuođđun álbmotoskkus, diiddaid birra, ja lea oanehis lohkanbihtá mánu birra. Teavsttas boahť ovdan mo olbmot leat atnán mánu bagadeaddjin guollebivddus.

▶ b)

Čoavddaevttohus:

1. *Mearraguolit leat buoremusat šaddi mánus.*
2. *Ii gánntat vuolgit fávlái oaggut go mearra lea coahkume.*
3. *Buoremus dohppenáigi lea juste go čáhci jorggiha ja ahcigoahťa.*

▶ c)

Oahppit geat beroštit lustabivddus, dihtet ahte leat borran-áiggit, dahje dohppentabealla, mii muitala goas guolit buoremusat dohppejit, sihke mearra- ja sáivačáhceguolit. Abu Garcia, ruođa njunuš produseanta guollebivdinrusttegiin, almmuhit jahkásaččat dákkár tabealla mii čájeha buori dohppema, gaska-dáse dohppen, ja heajos dohppen áiggiid. Tabealla lea ráhkaduvvon mánodásiid (mánefase) ja fiervvá- ja ulličázi vuođul: <https://karlskronafiske.files.wordpress.com/2017/03/hugg-tabell-2017.jpg>. Dákkár dohppenáiggit gávdnojit maddái ollu GPS:in.

▶ d)

Dás čujuhuvvo *Loga eanet*-oassái, siidu 106 gos gávdnojit eanet diiddat.

Evttohus viidásut bargguin *Diiddat fáttáin:*

- Divtte ohppiid čohkket diiddaid dahje sátnevádjasiid vuorasolbmui iežaset lagasberrasis. Rahkadehpet čoalkáldaga maid hengejehpet skuvllaseidnái.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahppat mat *diiddat* leat
- lohkat ja ságastallat diiddaid birra
- oahppat muhtin diiddaid
- vástidit gažaldagaid tekstii

24. Mánnu ja mearrabivdu 9

v) Loga teavstta

Leatgo guolli ahte ovdáid áiggit mánu lea hui dáhčáid guollebivdu? Oahpaheaddji lea muhtin mánu lei, ja lea hui vai hárja ovdáid leat. Áin ovdáid leat áhččat guolli mánu, ja muhtin guollebivduid áhččat ahte mánu ja áhččat diid mearrabivduid guollebivdu. Diid leat leat muhtin mánuid.

Gávdnemat:

- Mearraguolit leat buoret šaddi mánu go nahki mánu.
- Go ovdáid leat guolli nahki mánu, de guolli lea vástáidat vuortit.
- Ii gánntat vuolgit fávlái oaggut go mearra lea coahkume.
- Buoremus dohppenáigi lea juste go čáhci jorggiha ja ahcigoahťa.

b) Váidit šarvátgeatit

Goas mearraguolit leat buoremusat?

Goas i gánntat vuolgit fávlái oaggut?

Goas lea buoremus dohppenáigi?

c) Ságeštallat: Leatpáge guolli áhččat diiddat? Áhččat čájehat ahte leat diiddat?

Sáidit: Hár den hár vuovde vuovde? Tuo den den den?

Sanit

mearraguolit - áhččat mearrabivdu
 áhččat - áhččat
 mearrabivdu - áhččat
 áhččat - áhččat
 áhččat - áhččat
 áhččat - áhččat
 áhččat - áhččat
 áhččat - áhččat
 áhččat - áhččat

d) Loga eanet diiddat guollebivdu birra. Loga eanet oassái 106. Lea muhtin sáidit go fáil lea mearrabivduin áhččat 106.

82

s. 83: **Artihkal: Ávkkit guolis**

Dán teavsttas lea álgu váddáseamos, danin lea ruoná modje-njálbmi easka maŋŋá vuosttas teakstabihtta. Sátnelistu *Guollebiebmu ja eará ávkkit guolis* siidu 126, lea buorre veahkke-neavvu tekstii.

Trana/guollevuodja lea geavahuvvon čuovgan, liggemii ja vuoidasin. Eanet dieđuid dan birra gávnnat ovdamearkka dihtii dás:

- <https://no.wikipedia.org/wiki/Tranmaling>
- <http://www.histos.no/bergen/Tran>
- <http://www.nordnorge.com/no/?News=189>
- <http://www.nordnorge.com/no/lofoten/?News=437>

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat ártihkkala
- oahppat mo guolis leat atnán ávkki sihke borramuššan, sibiťfuodđarin ja duodjái
- oahppat muhtin mállásiid maid guolis sáhtta ráhkadit

s. 84: **Bagadusat:
Guollegáhkut
Guollemális
Guhppármális**

Dán siiddus gávnnat bagadusaid guollegáhkuid, guollemállái ja guhppármállásii. Ávžžuhat ahte geahččalehpet ovttá dahje moadde bagadusa olgokuvllas, dahje ovda- dahje maŋŋe-bargun. Bagadusaid gávnnat *Bagadusat* mildosis Dáid sáhtta čálihit ja váldit mielde skuvlagievkkani dahje lundui, nu ahte ehpet dárbbáš váldit mielde olles *Vuonain 4*. Mildosis gávnnat maiddái eará bagadusaid dáid eará VVV girjiide.

Cavgileapmi: [På http://sjosamene.nordligefolk.no/mat-og-opp-skrifter-2/?lang=sa](http://sjosamene.nordligefolk.no/mat-og-opp-skrifter-2/?lang=sa) dás gávnnat lassi bagadusaid, ja muhtin filmmaid mat leat árbevirolaš borramušaid birra.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat ja áddet bagadusaid
- oahppat ráhkadit árbevirolaš mearrasámi borramušaid

s. 85-86: **25. Ávkkestallat guoli**

▶ a)
Vástádusevttohus:

1. *Guolis mii oažžut biepmu, ellidfuodđara ja ávdnasiid.*
2. *Olles guolis mii sáhttit ráhkadit suovasguoli, goikeguoli, sálteguoli ja boahkkeguoli.*
3. *Cuoipas mii sáhttit ráhkadit guollegáhkuid, báisteguoli ja guollemállása.*
4. *Guollečuomas lea vejolaš ráhkadit biktasiid ja skuovaid.*
5. *Mon liikon ... (suovasdorskái, guhppármállásii ja guollegáhkuid.)*

Dás heive bures geardduhit *liikot*-vearbba mii gáibida illatiivva.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- viežžat áššáigullevaš dieđuid artihkkalis
- vástidit gažaldagaid
- lohkat teavstta, áddet sisdoalu ja čállit váilevaš sániid
- ságastallat kásusiid birra

6. Guolis leat sihke proteiinnat, vitamiiinnat, minerálat ja dehálaš buoidesuvvrit.

b)

Dát bargobihtá lea hástaleaddji ja gáibida sihke lohkama, dulkoma/áddema ja jurddašeami/resonerema. Álggos vuosis lohket teavstta ja dulkojit sisdoalu, ja de jurddašit makkár sánit váilot, ja loahpas čállet sániid mat váilot. Váilevaš sánit gávdnojit vuolimuččas, nu ahte leat ráddjejuvvon válljenmunni.

Eatnašat gal válljejit ovttasbargat dáinna, ja oahppit geat dábálaččat válljejit fiskes bargobihtáid oassálastit dás. Bargobihtá heive bures oassin stašuvdnaoahpahussii, geahča ovdamearkkaid ja vuogi [mielddus 1:s](#).

Čoavddus:

Sámis leat mánga guollešlája mearas. Go mii bivdit váđu, de dávjá goddit dorskiid, [sáiddiid](#) ja [juvssuid](#). Dorski ja sáiddi mii sáhttá vuoššat ja báistit, ja juvssus šaddet hui njálgga [guollegáhkut](#). Dat guolit leat doppe gos ii leat nu čieŋal. Muhtumin sáhttá maid leat loahkka vuokkas. Stáidnárat ja hávvgat leat dávjjimusat čieŋalassas. [Stáidnárís](#) leat nanus bánít, ja [hávvgas](#) lea mirkkolaš veaksi čielggis.

[Sallit](#) lea gohčoduvvon «ábi silban». Dat leat unna guolážat mat ellet sturra spierrun. Sallidat johtet viidát, ja gávdnojit buot máilmmi ábiin ja maidá muhtun jogain ja jávrriin. Sallidiid lea buoremus bivdit [firpmiin](#). Mii lávet báistit [sallidiid](#) ja borrat [buđeittaiguin](#) ja ruksesruohttaiguin.

[Luossa](#) riegáda etnui, muhto vuolgá [merrii](#) ja orru doppe dassá go lea sturron. Go lea sturron, de vuolgá fas ruovttoluotta godđat dan [etnui](#) masa ieš riegádii. [Luosas](#) lea čuvgesrukses cuohppa, ja lea okta min buoremus biebmoguliin. Luosa mii sáhttá báistit, bassit, vuoššat ja suovastit.

[Dorski](#) lea okta min deháleamos biebmoguliin. Guoli lei dehálaš gávpegálvun juo gaskaáiggis. Namma boahhá boaresdáru sánis torskr mii govvida guoli mii lea goikaduvvon. Dorski dovdomearka lea [skávžá](#) gáibbi vuolde. Das lea vilges cuohppa, ja dorskis mii sáhttá ráhkadit sihke goikeguoli, suovasguoli, boahkkaguoli, sálteguoli, báisteguoli ja vuššonguoli. Váras vuššon dorskečaskát [vuoivasiiguin](#) ja [meađđemiiguin](#) leat herskot.

Go geahčadehpet čovdosiid, de lea lunddolaš ságastallat makkár kasan leat sánit ja manin.

25. Avkástallat guoli

a) Váivtt searvegeat (njálmgáldat) danje čáhččat. Isej áh searvegeat muhtun etne ovttig.

1. Makkár áhkáht leat guolis?
2. Maid mii sáhttá ráhkadit etne guolis?
3. Maid mii sáhttá ráhkadit cuohppa?
4. Maid mii sáhttá ráhkadit guolleguomas?
5. Makkár guolleguomas dan lávret? Muhtun?

b) Makkár biebmot leat guolis?

85

a) Mat sániid váiev? Das beasat lohket teavstta mearráguoliid birra, muhto muhtun sánit leat jiekán teavstta. Sáhkágo lávret dáid rivttes lágáid?

Huše and muhtar! Mat fá du. Lea en leat en sáhkáguolli, men nan en ovdama her hie bana. Kan du sániid dan áh ovttig sániid?

Sámis leat mánga guollešlája mearas. Go mii bivdit váđu, de dávjá goddit dorskiid, sáiddiid ja juvssuid. Dorski ja sáiddi mii sáhttá vuoššat ja báistit, ja juvssus šaddet hui njálgga guollegáhkut. Dat guolit leat doppe gos ii leat nu čieŋal. Muhtumin sáhttá maid leat loahkka vuokkas. Stáidnárat ja hávvgat leat dávjjimusat čieŋalassas. Stáidnárís leat nanus bánít, ja hávvgas lea mirkkolaš veaksi čielggis.

Sámis leat mánga guollešlája mearas. Go mii bivdit váđu, de dávjá goddit dorskiid, sáiddiid ja juvssuid. Dorski ja sáiddi mii sáhttá vuoššat ja báistit, ja juvssus šaddet hui njálgga guollegáhkut. Dat guolit leat doppe gos ii leat nu čieŋal. Muhtumin sáhttá maid leat loahkka vuokkas. Stáidnárat ja hávvgat leat dávjjimusat čieŋalassas. Stáidnárís leat nanus bánít, ja hávvgas lea mirkkolaš veaksi čielggis.

Sániid - guollegáhkut - eallái - firpmiin - dorski - boahkkaguoli - sálteguoli - vuššonguoli - guollegáhkut - sáiddi - juvssa - sáhkáguolli - bures - mearráguolli - bures - mearráguolli.

86

s. 87:

Teakstabargu**26. Lohkat, ságastallat ja muitalit**

Álggahanteaksta bajimuččas čoaħkkáigeassá maŋŋebargo-muttu skuvllas, ja introdusere čállinbargobihtá mii lea okta dáid loahpalaš bargobihtáin *Vuonain 4:s*.

Bargobihtá 26 lea oaivvilduvvon ahte oahpaheaddji stivre doaimma mainna bargabehtet ovttas. Dát lea maiddá ráhkka-neapmi iežas teakstabargui bargobihtá 27:s.

▶ a)

Dás galget oahppit bargat čuovvovaš lohkanbihtáid, ja oahppit ovttas oahpaheaddjin válljejit makkár teavsttain háliidit bargat viidásut:

Meahcceskuvla Gohpis

Mearrabivdu

Málestearpmi fiervvás

Fiskes teaksta ii leat nu váttis go orru, danin go dás leat olu sánit ja dajahusat mainna oahppit leat bargan ovdal *Vuonain 4:s*.

▶ b)

Bargobihtá heive bures maŋŋá go oahppit leat bargan lohkanbihtáin, ja áinnas ahte lea leamaš ruovttubargun lohkanbihtá. Cealkkaálgagat hállanbulljarasain leat buorre álggahan veahkkín.

▶ c)

Dás lea oaivil ahte oahppit galget oažžut hárhjehallama relateret maid leat lohkan ja dasa maid leat vásihan. Dáinna lágiin addá teaksta veahkeneavvu (sániid ja dadjanvugiid) ságastallat iežaset vásihusaid birra. Seammás sáhtá ságastallan buktit movtta/inspirašuvnna čállit olgoskuvlla birra (vrd. bargobihtá 27).

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat ja áddet teavstta sisdoalu
- ođđasit muitalit maid lea lohkan
- geavahit teavstta vuodđun ságastallat iežas vásihusaid birra
- oažžut inspirašuvnna čállit ieža

s. 88-89:

Govvareportáša: Meahcceskuvla Gohpis

Dát lea álkes teaksta maid buohkat berrejit máhtit veahkki haga. Govvareportáša šánjeris lea bajilčála, ingressa, govat ja govva-teavsttat. Šánjera ulbmilin lea gaskkustit doaimmaid ja vásihusaid, ja áinnas addit dovddu lohkaí ahte livččii lean leamaš doppe.

Oahppit sáhttet bargat teavsttain skuvllas, ja áinnas oahpahallat lohkat dán ruovttus. Evttohat dán teavstta minsttarin iežaset reportáša čállimii (gč. maiddá bargobihtá 27). Oahppit sáhttet okto bargat, páras dahje jovkkožiin. Molssaeaktun sáhttet čállit ovttas gos juohkehažžas leat ovddasvástádus sierra fáddái.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- hárhjehallat lohkanmáhttu ja lohkanáddejumi
- oahpásmuvvat reportáša šánjerii
- geahččat ovdamearkka mo álkes fágateavstta ráhkada teavsttain ja govain
- movttiidahttot ja ráhkadit minstara maid sáhttet geavahit, go ieža čállit seammalágan teavsttaid

s. 90: Fáddáartihkal: *Mearrabivdu*

Dán teavsttas lea gaskadáse váttisvuođadássi. Leat válljen gohčodit fáddáartihkalin dán šánjnera, go dát artihkal lea unnit objektiivvalaš go maid fágaartihkal lea. Fáddáartihkal lea eanet persovnnalaš ja lea čálli iežas oainnu ja vásihusaid vuođul čállon.

Oahppit sáhttet teavsttain bargat skuvllas, ja áinnas hárjehallat lohkat ruovttus. Teaksta sáhtta geavahuvvot inspirašuvdnan ja minsttarin ohppiide geat háliidit čállit áššeteavsttaid iežaset vásihusaid vuođul.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárjehallat lohkanmáhttu ja lohkanáddejumi
- geahččat ovdamearkka mo áššeteaksta (fáddáartihkal) sáhtta vuođđun iežas vásihusaide
- movttiidahttot ja fuobmášit minstara mo ieža sáhttet čállit dákkár sullasaš teavstta

s. 91-92: Fáddáartihkal: *Málestapmi fiervvás*

Dát šánjner lea nugo alit teaksta fáddáartihkal, muhto lea guhkit ja leat eanet fágadoahpagat. Fáddáartihkal lea unnit objektiivvalaš go maid fágaartihkal lea, ja lea eanet čálli iežas oainnu ja vásihusaid vuođul čállon.

Oahppit sáhttet teavsttain bargat skuvllas, ja áinnas hárjehallat lohkat ruovttus. Teaksta sáhtta geavahuvvot inspirašuvdnan ja minsttarin ohppiide geat háliidit čállit áššeteavsttaid iežaset vásihusaid vuođul. Čállinbargobihtá lea siidu 93:s.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárjehallat lohkanmáhttu ja lohkanáddejumi
- geahččat ovdamearkka mo áššeteaksta (fáddáartihkal) sáhtta vuođđun iežas vásihusaide
- hahkat máhttu mo ráhkadit guoli

s. 93: 27. Čállinbargu

Mii leat válljen bidjat viidámus čállinbargobihtá girjji lohppii, ja oassin maŋgebarggu loahpaheapmis. Oaivvildat ahte lea ovdamunnin ahte oahppit leat bargan muhtin earálágan bargobihtáid ovdal go álget čállit, danin go dalle leat oahppan sániid ja dajahusaid maid sáhttet geavahit iežaset teakstačállimii.

Oahppit sáhttet čállit PC:in, vai šaddet oadjebassan geavahit sámegeiel auto-divvuma, ja áinnas geavahit digitála sátnelisttuid, ovdamearkka dihtii: <http://sanit.oahpa.no/sme/nob/>, dahje http://533.davvi.no/ordbok_norsam.php?finn=golle%. Lea dárbbalaš oahpahit mo veahkeneavvut doibmet, jus eai leat ovdal dáid geavahan.

Jus oahppit háliidit ovtasbargat teaksta čállimin, de heive bures geavahit digitala ovtasčállinveahkkeneavvagiid, ovdamearkka dihtii OneDrive – Office 365. Dás sáhttet mánggas bargat ovtain dokumeanttain almmá divodit ja čatnat dáid oktan dokumeantan maŋŋá.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- čállit teavsttaid iežas vásihusaid vuođul
- geavahit sániid ja dajahusaid maid leat oahppan *Vuonain 4* bargadettiin ja dán vuođul čállit iežas teavsttaid
- geavahit iešguđetlágan veahkeneavvuid čállinbargui
- geavahit vuođđu grammatihka ja riektáčállinjuolggadusai

Teavsta berre «almmuhit», ovdamearkka dihtii seaidneáviisan, dahje digitála hámis jus skuvllas lea oktasaš digitála geavahanvuogádat. Muitet ahte galgá leat jerron lohpi váhnemiin jus almmolaččat geavahehpet ohppiin govaid (ii guoskka skuvlla siskkáldas geavaheamis).

Jus laminere dahje skoadasta kontáktabáhpárin seaidneáviissa ja dan maid áigu almmuhit, de seailuha bargguid buorebut, ja ollugat besset atnit ávkin dáid bargguid boahhte áiggis maid. Bargguid sáhttá manjit áiggis ovdamearkka dihtii ráhkadit čájálmassan skuvllas.

Oahppit geat rahčēt sámegeiela čállit, soitet movttiiduvvot geavahit *Book Creator* app:a (gávdno sihke neahtabrehtii ja PC:i). Oahppit sáhttet ovdamearkka dihtii ráhkadit digitála girjji iežaset olgokuvlla birra, dan sadjái go seaidneáviisa reportáša, dahje sáhttet ráhkadit báikkálaš kulturhistorjja birra girjji. Eambo dieđuid ja mo viežžat, gávnnat dás: <http://www.statped.no/fagomrader-og-laringsressurser/finn-laringsressurs/sprak-og-tale/book-creator/>.

s. 94: Feara mat

Feara mat-oasis leat muhtin bargobihtát maid sáhttá geavahit liigebargobihtán sidjiide geat barget jođánit, dahje maiddái geardduheapmin, čoahkkáigeassimii dahje loahppabarggu *Vuonain 4* veardádallamii.

s. 94: 28. Njálmmálaš hárbjehusat

► a)

Dán bargobihtás galget oahppit ráhkadit muhtin gažaldagaid ráhkkanan dihtii ságastallamii dahje jearahallamii muhtin eará oahppi. Jearransániit siidu 12 leat ávkkálaš veahkkeneavvun, muhto oahppit sáhttet maiddái ráhkadit gažaldagaid *go*-sániin, nugo ovdamearkkas.

Sii geat eai vel máhte ráhkadit gažaldagaid *go*-sániin, fertejit oažžut oahpahusa dása, ja mo vástidit *go* jearaldagaid.

Seammás go oahppit ráhkadit gažaldagaid, de fertejit smiehtadit maid leat bargan olgokuvllas, ja dát šaddá b)-bargobihtái liegganeapmi, gos sáhttet vástidit eará oahppi gažaldagaid.

► b)

Dát bargobihtá bágge ohppiid háleštít. Hallanbulljarasat govvidit mo álggahit ságastallama guovtti oahppi gaska. Álggos jearrá A, ja B vástida, ovdal go B fas jearrá Á:s. Ja de vástida A, ovdal go fas A sáhttá jearrá B:s ođđa gažaldaga.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- hárbjehallat jearransániid ja jearranhámiid «go» sániin
- áddet ja vástidit gažaldagaid
- govvádallat iežas vásihusaid birra
- geavahit postposišuvnnaid ja dajahusaid mat govvejit saji
- improviseret ja dramatiseret

>>>

Gávdno maiddái gárvves jearrankoarta gihpa maid sáhtta geavahit olgoskuvlla ságastallama birra, dahje dušše hárjehallat jearrat ja vástidit gažaldagaide. Koarttat gávdnojit [dáppe](#).

▶ c)

Dát drámabargobihtá heive bures njálmálaš oassin stašuvdnaoahpahasas.

s. 95: 29. Duohta vai gielis?

Dát bargobihtá lea guollebivdorusttegiid, bivdivugiid ja guoli ávkkástallama birra. Bargobihtá sáhtta čoavdit čálalaččat okto dahje páras, nu go boahtá ovdan girjjis. Dás leat lassin moadde molssaevttolaš evttohusat:

Njálmálaš joavkogilvu:

Oahppit barget guovttis ja guovttis teavstta haga. Oahpaheaddji lohka čuoččuhusaid, oahppit guldalit ja mearridit leat go čuoččuhusat duohta vai gielis. Dan sadjái ahte čállit vástádusaid, sáhttet merket rivttes vástádusaid bivttascivconiin duohta/gielis-vástaduskorttaide, maid sáhtta eará oktavuodain maiddái geavahit. Vástadus koarttaid gávnnat [dáppe](#). Čálit áinnas dáid assábuš báhpirii, ja laminere dáid ovdal go válddát atnui.

Sáttatgilvu:

Oahppit barget joavkkus, 2-4 oahppi juohke joavkkus. Juohke joavku oažžu duohta/gielis-vástaduskoartta (gč. ovddit teavstta) ja 12 bivttascivconna. Nuppi luohkálanjas, vejolaš seamma lanjas, muhto bija stuorra gaska gosa bijat bargobihtá-árkka juohke jovkui.

Go gilvu álgá, galgá okta oahppi juohke joavkkus viehkalit bargobihtá-árkka lusa, lohkat dán ja muitit čuoččuhusa, ja de viehkat maŋás joavku lusa ja muitalit čuoččuhusa. Joavku mearrida lea go duohta vai gielis, ja merkejit vástádusa bivttascivconin. Dasto viehká eará oahppi ges viežžan dihtii čuoččuhusa, joavku mearrida vástádusa, ja nu ain. Go joavku lea vástidan 12 koartta, de galgá oahpaheaddji dárkkistit vástádusaid. Jus buot leat riehta, vuoitá joavku, muhto jus leat muhtin boasttu vástádusat, de fertejit viehkat ránggáštusviehkama juohke boasttu vástádussii. Jus muhtin eará joavkkus leat dan botta 12 riehta vástádusa, de vuitet sii.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat/guldalit ja áddet sisdoalu čuoččuhusain
- veardidit leat go čuoččuhusat gielisin vai duohtan

29. Duohta vai gielis?

	Duohta	Gielis
1	Dorokkivu Finnmákkus lea dáht.	
2	Dorokkivu Lofuhtas lea dáht.	
3	Geakku lea muorravasa.	
4	Mi lávtt vuođat muorravasa bihkan.	
5	Sálfu lea rávtt vuođavasa.	
6	Sálfu lea rávtt ja erangeaššat.	
7	Gáđuvuhta herra ála lea rávttis go mi galget fiidit.	
8	Mi fertet oastit bargot ovdágo oahppat.	
9	Mi lávtt vaerget gáht jietta vai rávttis muorravasa.	
10	Guoffecuhpas mi sáhtet ráhastit veaikku.	
11	Guoffecuhpas mi sáhtet ráhastit guoffegihnd ja báttigáht.	
12	Guoffecuhpas mi sáhtet ráhastit beahtegáht.	

Čoavddus:

		Duohta	Gielis
1	Dorskebivdu Finnmárkkus lea čakčat.		X
2	Dorskebivdu Lofuohtas lea dálvet.	X	
3	Geaksu lea muorranvanca.	X	
4	Mii lávet vuoidat muorranvanca bihkain.	X	
5	Stáffu lea návstti vuolábealde.	X	
6	Stáffus leat lutnit ja árrangeađggit.		X
7	Gádjunliiva ferte álo leat návsttis go mii galgat fávlái.		X
8	Mii fertet seaktit fierpmi ovdalگو suohpput.		X
9	Mii lávet heangut guliid jjiellái vai oažžut suovasguliid.		X
10	Guollecuoipas mii sáhttit ráhkadit veaskku.		X
11	Guollečuomas mii sáhttit ráhkadit guollegáhkuid ja báisteguoli.		X
12	Guolledávttiin mii sáhttit ráhkadit beallječinaid.	X	

s. 96-97: 30. Máhtátgo mearranjuolggadusaid?

▶ a)

Čoavddus:

1. Tenk sikkerhet. – Jurddaš dorvvu!
2. Ta med nødvendig utstyr! – Válde mielde dárbbášlaš biergasiid!
3. Respekter vær og farvann! – Čájjet gudnevuollegašvuoda dálkái ja lundui!
4. Følg sjøveisreglene! – Čuovu meara vuordingeatnegasvuodanjuolggadusaid!
5. Bruk redningsvest eller flyteplagg! – Geavat gádjunliivva dahje govdu nbiktasa!
6. Vær utvilt og edru! – It galgga leat váibbas itge gárrenoaivvis!
7. Vis hensyn! – Čájjet várrugasvuoda!
8. Ring et nødnummer dersom du er i nød! – Ringe heahtenummára jus dárbbášat veahki!

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- gávdnat dárogiel- ja sáme-giel-teavstta mas lea seamma mearkkašupmi
- oahpásmuvvat mearranjuolggadusaide

- lohkat ja áddet čilgejumiid mearranjuolggadusaide
- jurddašallat mearranjuolggadusaid sisdoalu birra

30. Máhtátgo mearranjuolggadusaid?*

a) Čále ruovttos topmi sámegeavvot. Kár du spearrigeat? Širvi riigánummar leat de varvise tolmá.

1. Tenk sikkerhet!	... Čuoivu meara vuordingeatnegasvuodanjuolggadusaid!
2. Ta med nødvendig utstyr!	... lundái dorvvu!
3. Respekter vær og farvann!	... Geavat gádjunliivva dahje govdu nbiktasa!
4. Følg sjøveisreglene!	... Válde mielde dárbbášlaš biergasiid!
5. Bruk redningsvest eller flyteplagg!	... Čájjet gudnevuollegašvuoda dálkái ja lundui!
6. Vær utvilt og edru!	... Ringe heahtenummára 112 jus dárbbášat veahki!
7. Vis hensyn!	... Čájjet várrugasvuoda!
8. Ring nødnummer 112 dersom du er i nød!	... It galgga leat váibbas itge gárrenoaivvis!

96

>>>

► b)

Čoavddus:

- 2 Biergasat fertet dikšojuvvot ja leat olámuttos.
- 1 Dieđut ja ráhkkaneapmi geahpadit riskka ja buoridit čálgu.
- 7 Dorvu, biras ja čálgu leat oktasaš ovddasvástádus.
- 8 Jus leat headis: Ringe heahtenummára ja oru vancca lahka.
- 4 Don galggaš čuoovvut njuolggadusaid mat gusket vuordin-geatnegasvuhtii, lektui ja čuooggaid geavaheami.
- 6 Promillarádji lea 0,8 go vuoját vancca.
- 3 Vancca fertet dušše geavahit heivvolaš dilálašvuodain.
- 5 Vanccas fertet leat dohkkehuvvon govduneavvut buohkaide.

Mearranjuolggadusat oktan čilgehusaiguin gávdnojit siidu 102, muhto oahppit eai dárbbas dán diehtit ovdal go leat čoavdán bargobihtá, go dalle besset smiehtat eambo.

s. 98:

31. Ovdanbukttin

Dá lea evttohus njálmmálaš bargobihtáide mat sáhttet leat oassin njálmmálaš veardideamis manjá go lehpit čađahan Vuonain 4. Sáhttibehtet válljet gaskal a) ja b)-bargobihtá, dahje bargat goappašagaid.

Ovdal go álgibehtet bargobihtáiguin, lea ovdamunnin ságastallat árvvoštallaneavttuid birra, nappo makkár dovdomearka lea buorre njálmmálaš ovdanbukttimis. Dehálaš eavttut leat:

- Gulahallan/kommunikasjon
- Sisdoallu/innhold
- Ortnet ja hápmi/orden og layout
- Giella/språk
- Gáldogeavaheapmi/kildebruk

Buorre álgon lea ovdanbukttit barggu joavkkustis. Oahppi sáhtta muitalit iežas čállosa birra, dahje lohkat earáide. Earát ožžot guldalan oahppu, ja sii ožžot hárjehallama ođđasit muitaleamis go galget čoahkkáigeassit muhtin váldochoaggái ovdanbukttimis.

Oahppit sáhttet áiggi mielde maiddá ovdanbukttit earáide skuvllas. Dá muhtin evttohusat:

- Bovdejehket nuorat ohppiid, váhnemiid dahje áhkuid ja áddjáiid geahččat seaidneáviisa, ja muitalehpet sisdoalu birra.
- Lohket muhtin teavsttaid skuvlla doaluin (ovdamearkka dihtii váhnenčoahkkimis, skuvllaloahpaheamis, rabas beivviin, Vuodđoskuvlla vahku doaluin, Sámi álbmot beavvi ja 17. b. miessemánu doaluin.
- Ráhkadehpet seaidneáviissas PowerPoint-presentašuvdnan, ja čájehehpet eará ohppiide skuvllas, dahje skuvlla eará doaluin.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- hárjehallat ovdanbukttit iežas barggaid earáide
- guldalit maid eará oahppit muitalit
- ođđasit muitalit maid lea gullan

- Čájehehpet digitala girjji maid oahppit leat ráhkadan Book Creatorin.

Cavgilat ahte sáhtta čájehit ovdamearkka dihtii čállošiid ja go-vaidd olgoskuvllas eará verddeskuvllaohppiide/joavkkuide Skype bokte.

s. 99: 32. Oktasaš loahppaságastallan

Geavahehpet oahpásmuvvanguvaid siidu 6 álgo ságastallamii. «Álkes» vuohki bargobihtás lea ahte oahppit galget mitalit govaid birra, ja váddásut vuohki lea dramatiseret juoga govaid vuodul. Oahppit sáhttet áinnas bargat joavkkus álggos, ja sáhttet geavahit hutkáivuoda ja govádallat govaid sisdoalu.

Oktasaš čoahtkái geassimis go buohtastalla álggu *Vuonain 4:s* ektui, lea ahte ohppiin leat álkit háleštit, ja lea stuorát sátnehivvodat ja eanet ságastallet. Lea dehálaš čalmmustahttit dán ovdáneami vai oahppit ieža fuomášit dán. Ovdáneapmi lea stuorra movttiidahttinossin viidásut giellabargguin.

Molssaevttolažžan sáhtta bargobihtá geavahuvvot dego kártenságastallan maid oahpaheaddji čađaha oktasaš oahppin dahje smávit joavkkuin. Dán sáhtta čađahit dego njálmmálaš stašuvdnan muhtin diimmus go lea stašuvdnoahpahas.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- mitalit, ságastallat dahje dramatiseret
- smiehtadit iežas gielalaš ovdáneami birra

s. 99-101: 33. Maŋnegeahččaleapmi

Ovdal go čađahehpet maŋnegeahččaleami de lea dehálaš deattuhit ahte dát ii leat gilvu ohppiid gaska, muhto vejolaš-vuohta juohkehažžii gávnnaht maid leat oahppan barggadettiin *Vuonain 4:in*.

Oahppit geavahit álggos muhtin minuhtaid maŋnegeahččaleami čađaheamis gos geahččalit muitit muhtin sámegeiel sániid ja dajahusaid maid leat oahppán *Vuonain 4:s*. Go oahppit eai šat máhte ja dieđe eanet, berre oahpaheaddji veahkin muittuhit gos son dadjá muhtin dárogieal sániid mat gullet daid iešguđet ge osiide. Guođe osiid ja sániid mainna ehpet leat bargan.

Muittát go ...

- muhtin mearraloddenamaid sámegeillii: *skarv, rødnebbterne, tjeld, stormåse, hettemåse, fiskemåse, havørn, ærfugl, stokkand, grågås, sildemåse*
- muhtin mearraguollenamaid sámegeillii: *torsk, sei, grønnsparing, sild, laks, kveite, steinbit, hyse, rødspette, brosme, uer, sjørret, sjørøye, makrell, flyndre*

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- smiehtadit iežas oahppama birra
- geahččalit iežas sátnehivvodaga

- sámegiel sániid guollebivdorusttegiin dahje bivdovugiin: *jukse, fiskestang, garn, line, sluk, klepp, not, agn, garnlenke*
- sámegiel namaid muhtin dáin fiervváeallážiin: *blåskjell, hjerteskjell, tangloppe, strandkrabbe, tangsprell, glassmanet, brennmanet, fjæremark*
- muhtin kulturhistorjásániid sámegillii: *naust, støe, fiskehjell, trebåt, fyrtårn, kai, handelssted, fiskeoppdrett, fjærabuer, krigsruiner, molo, markeds plass*
- sámegiel namaid muhtin dáin šattuain mat soitet fiervvás: *tang, tare, rødkløver, ryllik, balderbrå/prestekrage, reinfann, løvetann, geitrams, skjørbuksurt, rosenrot*
- muhtin sámegielbáikenamaid rittus: Dás lea buoremus ahte oahpaheaddji geavahan báikenamaid ohppiid iežaset lagasbirrasis.
- muhtin luonddunamahusaid sámegillii: *skjær, kyst, stein, liten bukt, bukt, med/fiskeplass, eid, nes, sund, øy, fjord, fjell, elv, sandstrand*

Oahppit berrejit geahččalit čállit sániid riekta, muhto jus leat eahpesihkkarat, de galget čállit nugo jurddašit ahte čállo.

Go leat čađahan maŋnegeahččaleami, de lea dehálaš ahte oahppit buohtastahttet iežaset bohtosiid ovdageahččaleamis. Eanaš oahppit ožžot positivvalaš máhttodovdu ja jáhkku ahte leat oahppan juoga. Oahppit gain leat leamaš unnán ovdáneapmi sáhttet jurddašallat manin: Mo lea leamaš iežas bargoarja? Leat go doarvá vuđolaččat bargan bargobihtáiguin, vai leat go dušše «suovastan» čađa vai gerget?

Árvvoštallan:

Maŋnegeahččaleapmi ii mital ohppiid giellahálddašeami birra, muhto lea lihká buorre vuohki mihtidit sátnemáhttu ovdáneami. Mii leat ráhkadan čálalaš geahččaleami *Vuonain 4:i*, jus háliidat čálalaš geahččaleami duođaštuššan giellamáhttui. Geahččaleapmi ii govčča buot mihtuid *Vuonain 4:s*, muhto oktan bargobihtáiguin, maŋnegeahččalemiin ja ohppiid oassálastin spealuiguin ja ságastallamiiguin, de addá dát buori árvvoštallanvuđu.

[Mielddus 12:s](#) gávdnabehtet geahččaleami mii lea heivehuvvon sámegiel 3-ohppiide, ja [mielddus 13:s](#) lea seammálaganaš, muhto vehá váddásut, mii lea heivehuvvon sámegiel 2-ohppiide. Geahččalemiide lea meroštallon 40 minuhta áigegeavaheapmi.

s. 102: Loga eanet!

Loga eanet-oasis leat iešguđetlágan teavsttat mat leat jurddašuvvon lassie lohkašid sidjiide geat leat jođánat bargat, dahje dárbbášit eanet hástalusaid go teavsttat mat gávdnojit váldo-oasis. Gávdnojit vuosttažettiin teavsttat mat leat merkejuvvon alihin ja fiskadin, muhto maiddá ruoná. [Mielddus 4:s](#) gávdnojit bargobihtát teavsttaide.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja áđdet iešguđet teavsttaid
- ságastallat sisdoalu birra
- oahppat vehá mearrasámi girjjálašvuođa ja kultuvrra birra
- geavahit teavsttaid vuodđun njálmmálaš ja čálalaš gulahallamii

s. 102: Mearranjuolggadusat

Oahppit leat bargobihtá 31:s juo bargan mearranjuolggadusai-guin, muhto dás ovdanbuktit dáid ollislaččat. Lassibargobihtát [mielddus 4:s](#) lea fokus sátnemáhttui, imperatiivii ja seahkásan sániide.

Čoavddus bargobihtá 1:

dorvu – sikkerhet

riska – risiko

čálgu – trivsel

gudnevuollegašvuohta – respekt, ydmykhet

gáđjunliiva – redningsvest

gárrenoaivvis – beruset

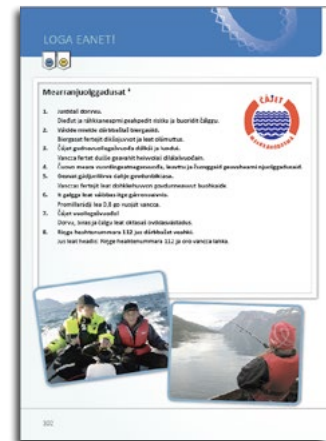
várrugasvuohta – hensyn, forsiktighet

heahhti – nød

mearrahodden – sjøvett

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat mearranjuolggadusaid
- lohkat iešguđet lágan fága-teavsttaid
- hárhjhallat dovdat imperatiivva ja dan geavaheami
- hárhjhallat eanet ráhkadit seahkásansániid

s. 103: Mitalus: Bálddis ja juksu riidaleaba

Dát mitalus čilge manin juvssus lea čáhppes dielku beallji vuolde, ja manin báldás leat čalmmit eará láhkai go eanaš guliin. Teaksta heive bures álggahit stašuvdnaoahpahusa (gč. [mielddus 1](#)), dahje lassie lohkan oassefáddái *Mearraguolit*. Bargobihtát tekstii leat šánjeriid, sátneluohkáid ja jorgalemiid birra. Jorgalanbargobihtás ožžot oahppit ollu veahkki teavsttas, muhto fertejit maiddá vehá ieža smiehtat.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja ságastallat mitalusa birra
- hárhjhallat jorgalit
- geardduhit sátneluohkáid ja vearbajuohkima

s. 104: **Muitalus: Luossa ja sáidi**

Dát lea somás mitalus mii čilge manin sáidi ii gávdno sáivačáhcis. Bargobihtáid sisdoallu: dramatiseren, ođđasit mitalit ja cealkkaráhkadeapmi.

Čoavddus bargobihtá 2:

Luossa lei viimmat joavdan johkii.

Stuorra savvonis deaivvai sáiddi.

Dus ii leat báljo mihkkege buoidi.

Mus leat valjit buoidi vuoivasis.

Sáidi vulggii merrii, ja ii goassege šat vuolgán johkii.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja ságastallat mitalusa birra
- hárjehallat ođđasit mitalit
- hárjehallat cealkagiid ráhkadit
- dramatiseret

s. 105: **Artihkal: Mearragoaskin, Dieđátgo dán mearralottiid birra?**

Dát lea earjalis artihkal mii čilge fáhta mearragoaskima ja muhtin eará mearralottiid birra. Teaksta heive bures lassilohkamii *Mearralottit* oassefáddái. Dán bargobihtás galget oahppit ráhkadit gažaldagaid tekstii, vástidit guđet guimmideaset gažaldagaid, ja hárjehallat mitalit mearragoaskima birra.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat artihkkala
- oahppat mearragoaskima birra
- ráhkadit gažaldagaid
- vástidit gažaldagaid
- hárjehallat ođđasit mitalit

s. 106: **Diiddat mearrabivddu birra**

Dás leat eanet ovdamearkkat diiddaide, álbmotoskui. Dán bargobihtás galget oahppit válljet golbma cealkaga ja jorgalit dárogillii.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat ja ságastallat álbmotoskku birra
- jorgalit cealkagiid sámegeielas dárogillii

s. 107-108: **Muitalus: Divrras guolli, Sátnevádjasat**

Dát mitalus lea leaikás mitalus Gáivuonas/Kåfjord, mii lea gávvilis guolásteaddji ja hánes oasti birra. Teaksta heive bures álggaheapmin stašuvdnaoahpahussii (gč. [mielddus 1](#)), dahje lassilohkan *Mearrabivdu* oassefáddái. Gávnnat maiddái muhtin sátnevádjasiid mat gullet mearrafáddái.

Bargobihtát leat sátnevádjasiid birra, ja oahppit galget čállit váilevaš sániid ollismahttin dihtii teavstta. Teavstta heive maid bures dramatiseret dahje ráhkadit govvaráiddu.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- lohkat mitalusa ja ságastallat sisdoalu ja mo lea huksejuvvon
- lohkat ja oahppat sátnevádjasiid
- ollásmahttit cealkagiid
- dramatiseret
- ráhkadit govvaráiddu

Čoavddus bargobihtá 1:

*Dolin Gáivuonas lei guollebivdi gii lei skalbma.
Go bođii guolleoasti gii divrrašii guoli, de guollebivdi plánii nárredeami. Son bovdii guolleoasti iežas fárrui bivdui, muhto eahkedis lágidii vuokkaid nu ahte guolit eai sáhtttán dáidda darvánit. Nuppe beaivvi soai sugaiga fávlái. Olles beaivvi oakkuiga, muhto eaba goddán guoli.
Guolleoasti ii goassege šat divrrašan guoliid.*

s. 109-111: Mitalus: Madit

Dán teavstta lea váttis čatnat makkárge šánjerii. Algovuođđu mitalus lea mánnávuodamuittut, muhto lea maiddái fákta ja reflekšuvdna, ja seammás maiddái seaguhuvvon hemmolaš-mitalus. Heive bures ságastallat sisdoalu ja teakstaráhkadeami birra. Šánjerseaguhus ja interteaksta lea áigeguovdilis fága-doaban dás.

Teaksta heive bures lassilohkanbihtán *Mearrabivdu* dahje *Kulturhistorjá* oassefáttáid oktavuodas. Oahppit deaividit ollu sániin ja dajahusain návstu ja guolásteami birra maid ovddit girjiin leat oahppan. Ohppet maiddái mo ovddeš áigge gávdne guollebivdit guollebivdinsajiide, ovdal go GPS ja ekkolodda ledje fuomášuvvon.

Álgo oassi teavsttas lea merkejuvvon alit ja fiskes modjenjálmmiin, ja loahpas lea dušše fiskes.

Bargobihtáin leat gažaldagat tekstii. Oahppit geat leat lohkan olles bihtá, sáhte áinnas ođđasit mitalit ohppiide juogo sámedahje dárogillii geat eai leat lohkan dán.

Teaksta heive maid bures álgovuođđun ságastallat **dološ mihttoovttadagaid** birra, ja dát lea máhttoulbmil ohppiide geain leat sámegiella 3. Mildosis gávdnojit bargobihtát dán birra. Dát leat merkejuvvon sihke ruoná, alit ja fiskes modjenjálmmiiguin, ja danin sáhttet buot oahppit bargat dáiguin váikko eai leat lohkan teavstta.

Čoavddus bargobihtá 17:

- Salla lea sullii 1,8 m.*
- Goartil lea sullii 15 cm.*
- Dumá lea sullii 2,5 cm.*
- Állan lea sullii 60 cm.*
- Láhpemihttu lea sullii 30 cm.*

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat ja ságastallat teavstta sisdoalus ja ráhkadeamis
- dovdat fáktádieuid čáppagirjija-lásvuoda teavsttas
- oahppat árbe máhtus
- vástidit gažaldagaide
- oahpásmuvvat dološ mihttoovttadagaiguin

s. 112-113: Mitalus: *Bivdolihkku*

Dát lea mitalus dálá áiggis ja lea ustivuođa, bearraša, vuordámušaid birra, ja guollebivddu birra mii ii mannan áibbas plána mielde. Mitalusas lohkat oappáziidmánáguovtti Kine ja Sindre birra, ja muhtimat soitet muitit sudno *Váriin 4* ja *Vákkiin 4* girjjiin. Sindre gii ássá lullin, lea geasseluomus Kine luhtte gii ássá Davvi-Norggas, ja dán háve leaba vuolgimin mearrabivdinmátkái fatnasin.

Teaksta heive bures lassilohkamin *Mearrabivdu* oassefáttá oktavuođas, muhto sáhtta áinnas lohkat maidd eará oktavuođain.

Dán tekstii leat ráhkadan ruossalassáni gos oahppit galget fokuseret rivttes kásu geavaheami.

Čoavddus:

			1S	K	Á	L	Ž	Ž	U	I	D			
			2T	O	M									
		3V	U	O	L	G	I	T						
		4D	O	R	S	K	E	M	A	Đ	Đ	Á	I	
5B	Á	R	U	T										
6Č	U	R	V	I	I									
		7O	A	M	B	E	A	L	L	I				
8G	P	S												
		9G	Á	D	J	U	N	B	I	V	T	T	A	S
		10F	I	N	N	M	Á	R	K	U	I			
			11D	I	E	T	N	A	S	A				
12B	Á	L	D	Á										
13S	T	Á	I	D	N	Á	R	A						

Čoavddasátni: Stuorrasáiddi

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat mitalusa
- ságastallat sisdoalu ja teakstaráhkadeami birra
- dovdat fáktádieuid čáppagirjjálašvuoda teavsttain
- oahppat vehá mearrabivddu birra

s. 114-117: **Artihkal: Mearrabivu davvin**

Dát artihkal lea guolástusealáhusa ovdáneami birra ja lea viiddiduvvon ovdanbuktin modeallas mii lea siidu 74-75. Dása gávdno juo bargobihtá siidu 80, muhto gávdno maiddá bargobihtá [mielddus 4:s](#). Dása galget oahppit čállit čovvddasániid, buohtastahttit mearrabivddu ovdal ja dál, ja hárjehallat muitalit ođđasit.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- lohkat fágateavstta
- oahppat árbevirolaš mearrabivddu birra ja ovdáneami guolástusealáhusas
- čállit čovvddasániid
- buohtastahttit guolásteami ovdal ja dál
- hárjehallat ođđasit muitalit

s. 118-119: **Muitalus: Imašlaš bivdoskihpár**

Dá lea gelddolaš boaresáigásaš gobmimuitalus, ja orru ahte livččii duohta dáhpáhus. Bargobihtáin leat gažaldagat tekstii maid sáhtta čovvdit njálmmálaččat dahje čálalaččat. Diehtun bargobihtái 12 ja 13:

Daid «garra golbmalot jagiin» mearridii Nygaardvolda ráđđehus ahte bidjat doaimbajuv johtui veahkehan dihtii riddoguovllu álbmoga. Ásahuvvui doaimma mii attii guolásteaddjiide doarjaga hahkat albmá fatnasiid. Fatnasat mat ráhkaduvvojedje dán doaimma vuodul gohčodedje «Nygaardsvoldbáter/fatnasat» dahje «Statsbáter/Stáhtafatnasat». (Eambbo dieđuid gávnnat dás: <http://norsk-fartoyvern.no/medlem/alia/>).

Dán muitalusa áigeduogáš sáhtta mearridit ahte lea dáhpáhuvvun maŋŋa 1930.

Govvadieđut:

Šøitá govvas ii leat gullelaš muitalussii. Šøitá namma lea Østlyngen, ja lei juo boaris go ostui 1928:s, ovdal go Nygaardsvolda-bijut álggahuvvojedje. Gova lea Skárfvággeleš Ole Skogmo govven ja son lei maid skiipahoavda. Govva čájeha šøitá maŋemuš mátkki ovdal go váldui anus eret 1964/65:s. Muhtun ráje šøitá muorraávdnasiid geavahedje maŋŋa geassenáveha hukset. Gova lea Svein-Harald Skogmo luoikan.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- lohkat čáppagirjjálašvuoda teavstta ja ságastallat sisdoalu birra
- vástidit gažaldagaid
- ságastallat álbmotosku ja neahkameahttumiid birra
- gávdnat fáktadieđuid čáppagirjjálašvuoda teavsttas
- smiehtat ja ákkastit iežas oavilii
- geahččalit mearridit áiggi dáhpáhusas

s. 120-121: **Muitalus: *Duiskaeahpáraččat***

Dát lea maiddá gobmuitalus mas lea vuođđun dáhpáhussii maid muhtin oahppis lea muitalan. Danin go teaksta lea čállon novealla habmái, de fertejit lohkket smiehtat vehá ádden dihtii mii dáhpáhuuvvá. Bargobihtát lea smiehtangažaldagat/reflekšuvdnagažaldagat mii eaktuda ahte oahppit dovdet girjjálašvuoda doahpagaidd nugo novealla/novelle, biras/miljø, fáddá/tema, váikkuhangaskaoomit/virkemidler, jorggáldat/vendepunkt ja gealdogeavli/spenningskurve.

Oahppit sáhtttá vástidit gažaldagaid sihke čálalaččat dahje njálmmálaččat. Jus álggos barget gažaldagaiguin njálmmálaččat, de sáhttet oahppit maŋŋá oažžut bargobihtán čállit reflekšuvdnateavsta dahje guorahallat/analyseret novealla.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- lohkat čáppagirjjálašvuoda teavsta ja ságastallat sisdoalu birra
- vástidit gažaldagaid
- geavahit čáppagirjjálašvuoda fágagiela
- ságastallat álbmotoskku ja neahkameahttumid birra
- gávdnat fáktádieđuid čáppagirjjálašvuoda teavstas
- smiehtat ja ákkastit iežas oaiviliid

5. Olgobargu

DOAIBMA/FÁDDÁ**Mii vuolgit meahcceskuvlii***Báikenamat**Luonddunamahusat**Báikkálaš muitalusat***ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget**

- hárhallat kárta lohkat
- oahppat muhtun sámi báikenama
- dovddiidit báikkálaš muitalusaiguin
- oahppat muhtun luonddunamahusaid

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Čálihehket kárta mii čájeha guovllu gosa mannamin lehpēt, omd. www.norgeskart.no, dahje govvidehket kárta ja bardet dasa guovllu namaid.

Laminere kártaid (guovttis ja guovttis sáhttet geavahit seamma kárta) ja váldet daid mielde.

Sáhtta leat ávkkálaš váldit mielde sátnelisttu mas leat áige-guovdilis luonddunamahusat (ovdamearkan dat mii lea [dáppe](#)). Jus lehpēt nu lihkožat ahte dovdebehtet resursaolbmo gii máhtta muitalit báikkálaš historjjáid guovllus gosa lehpēt mannamin, de seahthehtet áinnas su bovdet mielde.

>>>

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Oahpes ášši lea ahte ohppiid leat váttis oažžut giela geavahit busses, biillas dahje váccedettiin. Go lea kárta, de besset oahppit čuovvut mielde gos sii leat, ja oahppat báikenamaid jođedettiin.

Jus vácci johtibehtet, de dáidá ohppiin hoahppu ollet mátkegeahčái, ja sin soaitá váttis doallat čoahkis. Danne lea vuogas bidjat bisánanbáikkiid (maid berre merket kártii) gos bisánehpēt ja čoahkkanehpēt oahppat báikenamaid ja luonddunamahusaid mat «bohtet ovddal» – dahje gullat báikkálaš historjjáid.

Atnet maiddái kárta vuodđun guorahallat guovllu báikenamaid goahtesaji birra. Bivdet ohppiid gávdnat dihto namaid kárttas. Makkár dieđut leat namain: Luonddunamahusat? Olbmuid namat? Eará?

DOAIBMA/FÁDDÁ

Goahtesadji Lávostallan

OVDA BARGU/ÁVDNASAT

Gohttehat leat fáddá mii geardduhuvvo mángii *Váriin, vákkiin ja vuonain*. Mii dás hárhjehallat sániid ja dajahusaid mat gohttehas leat, mat mii mátkkis lea mielde, ja doaimmaid birra maid mii dás dahkat ja muđui guovllus.

Olgoskuvlla dahje fáddábeaivvi (-beivviid) lágideami diibmo-plána berre čálihuvvot A3-formáhtti, laminerejuvvot ja hengejuvvot dollasadjái, mii lea lunddolaš čoahkkananbáiki.

Sátnelista *Goahtesaji barggut ja doaimmat* berrejit maid hengejuvvot dahje biddjojuvvot nu ahte oidnojit bures. Molssaeaktun sáhttibehtet maiddái ráhkadit iežadet sátnelisttaid mat didjiide buorebut heivejit.

Lávostallan lea fáddá mii lea vuđolaččat giedahallon *Váriin 3:s* ja *4:s* ja mii eat daga dan seamma dárkilit *Vuonain 4:s*. Jus dii lávus áigubehtet idjadit, de lea liikká lunddolaš geavahit sámegiel namahusaid lávvoosiin, omd. lávvocakkit, lávvomuoat, uvssot ja loavdda. Ja jus dis ležžet mielde biergasat cegget árbevirolaš lávu, de heive maiddái bures geavahit sisávdnasiid namahusaid, nugo árran, boaššu, loaidu ja soggi. Soitet muhtin oahppit leat *Váriin 4:in* ovdal bargat, ja dalle šaddá dát sidjiide dušše geardduheapmi ja okta vuohki doalahit giela «liekkasin». Geat eai leat vel bargan *Váriin 4:in*, de lea dát sidjiide buorre ovdagihtti álgu.

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- geardduhit ja oahppat geavahit sániid ja dajaldagaid goahtesaji ja doaimmaid birra mat doppe dáhpáhuvet

Ovdamearkkat:

- Govt lea luondu dáppe goahtesajis?
- Dáppe lea(t)...
- Gosa mii fertet mannat jus áigut fiervái?
- Mii fertet mannat ...
- Mat leat goahtesajis?
- Goahtesajis leat lávut, lávkkat, árran, báhti, čáhcelihti ...
- Maid mii dárbbasit go galgat dola-stallat?
- Mii dárbbasit ...
- Sáhtátgo viežžat ...?
- De sáhtán.
- In sáhte dannego ...
- Gilletgo ...?
- De gillen.
- In gille.
- Gii sáhtá...?
- Mon sáhtán...
- Mat dus leat lávkkas?
- Lávkkas mus leat ...
- Makkár biebmus dus lea mielde?
- Mus leat ...
- Maid mii galgat bargat go leat borran gaskabeivviid?
- Maid mii galgat bargat ihttin ovdagaskabeivvi?

Mii álo vuosttas beaivve ráhkadit mátkemáls, maid maiddái gohčodit oktasašmáli dahje «supkaus». Dalle lea buohkain juoga mielde maid sáhttet vuoššat, ja 9. luohkálaččain lea ovddasvástádus málestít.

Nuppi beaivvi láve skuvla fállat mállása. Mearragáttis lea áinnas guolleborramuš: guollemáli, guolleruitu, basson guolli dahje guollegáhkut. Daid manjimuš jagiid leamaš mis mielde ruovtturáhkaduvvon guollegáhkut/guolleburgásat maid välljenfága joavku *Ealli kulturárbi* leat ráhkadan ovdagihtii. 9. luohkálaččain lea dalle dušše ligget gáhkuid, ráhkadit daid maid vel dasa dárbbasit ja de fállat borrat.

Jus galgá beassat giela aktiivvalaččat geavahit málestettiin, de lea ovdamunni ráhkadit sátnelistta mii lea sadjosis. Mii leat dan sivas ráhkadan sátnelistta mas leat áigequovdilis vearbbat málesteami oktavuodas. Sátnelistta gávnnat [dájpe](#). Čálit lea laminere dan. Henge dan vuogas sádjái lávvui vai lea olámuttus málestettiin.

Guoigalus: Nan Persena *Guollemáls* gihpaš addá earjkalis bagadusa ja čilgehusa mo ráhkadit guolleruittu (Persen, Nan: *Guollemáls*. Iđut 2009).

Dii gávdnabehtet maiddái bagadusaid bagadusčoakkáldagas sámegeillii suohkadii, njuoccogáhkuid, váffeliidda ja bánnogáhkuid. Dáid sáhttibehtet geavahit jus áigubehtet eahkedis naffát. Doppe gávdnojit maiddái bagadusat guollegáhkuid ja meadđenmállái, mii soaitá buoremusat heive loahppabargguide skuvllas.

Muitet fal gávppasit vuođđoávdnasiid oktasaš mállásiidda, ja váldit mielde buot dárbbaslaš gievkkanbiergasiid nugo: ruittuid, guvssiid, gáibbežiid, givnniid, bassangaskaomiid ja bassankusttaid jnv.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

- Henge plánššaid mat čájehit áigequovdilis sániid ja dajahusaid.
- Geavahehpet giela aktiivvalaččat málestettiin ja boradettiin.
- Geardduhehpet sániid ja dajahusaid mángii.
- Jerret gažaldagaid maid oahppit galget vástidit.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oahppat bargoávdnasiid ja vuođđoávdnasiid namaid
- oahppat vearbaid mat čilgejit doaimmaid mat leat čatnon málesteamái
- borramušaid birra háleštit

Dajahusaid ovdamearkkat:

Boradeame oktavuodas:

- Leage buorre!
- Giitu!
- Maid don jugat?
- Maid don borat?
- Gii lea vuoššan/bassán/ráhkadan biepmu?
- Mat leat mállásis?
- Liikotgo...?
- Sáhtátgo saddet munnje ...?
- Giitu biepmu ovddas!
- Dearvuhta!/Eale dearvan!
- Gaskabeavvit leat hui njálggat!

Málestettiin:

- Mii dát lea?
- Makkár biergu/guolli dát lea?
- Maid don dagat?
- Maid don čuohpat?
- Maid don basát?
- Maid don vuoššat?
- Maid don gárvvihat?
- Sáhtátgo bidjat...?
- Sáhtátgo leiket...?
- Man guhká ferte duoldit?
- Govt don leat ráhkadan ...?
- Mat leat dáiggis/mávkkas/mállásis?

Dás fállajit ruovtturáhkaduvvon guolleburgárat. Govva: Edel Monsen.

DOAIBMA/FÁDDÁ**Mearrabivdu***Oaggut**Suohpput ja geassit**Seaktit**Čoallut ja čollet**Čiktit***OVDABARGU/ÁVDNASAT**

Okta gealboulbmiliin sámegeiella 3:s lea sáhttit háleštit sámi árbevirolaš ealáhusaid birra. Sámegeiella 2-ohppiin nuoraidskuvllas galget máhttit geavahit tearpmaid mat leat čatnon dáidda ealáhusaide. *Váriin 4:s* lea boazodoallu fáddá, *Vákkiin 4:s* lea lotnola-sealáhusat fáddán, ja *Vuonain 4:s* fas vuotnabivdu. Dan seammás lea dát maddái fáddá luonddufágas ja servodatfágas, nu ahte eambbosat go sámegeieloahpaheaddji ferte leat mielde plánemis ja čađaheamis oahpahusa.

Vuonain 4:i oktavuodas lea lunddolaš doallat logaldallama vuotnabivddu birra. Muhtin vuorrasat olmmoš guhte lea guolástan, livčče heivvolaš logaldalli, ja vel buoret, jus dát olmmoš geavahivčče sámegeiela vel. Molssaevttolaččat sáhtta maid geavahit resursaolbmo guhte dál bivdá ja deattuha otná guollebivddu birra.

Jus dis eai gávdná dákkár olbmot, de sáhttibehtet geavahit modealla maid gávdnabehtet ohppiidgihpažis siidu 74-75 mas váldá vuoddu árbevirolaš vuotnabivddus. Ohppiidgihpas lea maddái artihkal, *Mearrabivdu davvin*, gos muiltuvvo dolaš áiggiin ja otná dilis.

Oaggunmátki fatnasiin lea lunddolaš oassi mearra- ja riddo-kultuvrras, ja jurddalaččat livčče galgan doarvai fatnasat vai buohkat besset meara ala. Dađi bahát leat mii vásihan ahte dát šaddá váddásat ja váddásat čađahit skuvlla olis daid ođđa sihkarvuoda gáibádusaid geažil. Jus skuvllas galgá lea ovddasvástádus oaggumii, de gáibiduvvo ahte fanaseaigigádis galgá leat autorisašuvdna fievrredit olbmuid (ohppiid). Leat dušše stuorra fatnasiin maiguin leat dákkár lobit, ja dát šadde dalle divrras go galget leat mielde ollu oahppit.

Molssaeaktun sáhtta leat ahte oaggun dáhpáhuuvvá manjá skuvllaáiggi, dego skuvla -ruovttuovttasbargu. Dálle sáhttet vanhemat/fuolkkit geain leat fatnasat váldit ohppiid mielde meara ala. Vai dán sáhtta čađahit, de dárbašuvvojit fatnasat, gádjunliivvat ja oaggunbiargasat – ja dieđusge resursaolbmot geat hálddašit iešguđet oaggunvugiid. Mearraguolit plánša sáhtta leat ávkálaš veahkkeávnas. Girjijis *Mearraguollebivdu* (Sara, Klemet Anders: *Mearraguollebivdu*. Davvi Girji 1999) gávdnojit ollu ilustrašuvnnat dán fáttás.

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- leat mielde ja vásihit oaggunmátki
- oažžut vuoddu vai sáhtta háleštit vuotnabivddu birra iežas vásáhusaid mielde
- geardduhit/oahppat mearraguolit namaid
- oahppat oaggunbiargasaid namahusaidda ja oaggunvugiid birra
- oahppat erohusa vearbain čoallut ja čollet (boah. vearbapáraid: *heangut – henget, njuikut – njuiket*)
- oahppat ahte vearba *et-geažus* sáhtta leat fáhkka geažus mii dahkko dušše oktii

Lea lunddolaš ahte oahppit manjá bivddu ohppet váldit vára bivdobiergasiin. Dás lea heivvolaš ja vuogas ahte muhtin čájehat mo fierpmi čiktit, dahje ahte oahppit lea mielde gárgemin liinná. Eará bargu lea: čollet, čuohppat, rágget ja sáltet, suovastit ja ráhkadit iešguđet lágan guolleborramušaid. Ohppiidgihpas siidu 83:s lea artihkal gos oahppat maid mii guolis sáhttit ráhkadit, ja bagadusat gávdnojit siidu 84:s, ja maiddái [mielddus dáppe](#).

Vuotnabivdofáddá gullá lunddolaččat ovttas kulturhistorjjain ja soaitá dii sáhttibehtet geavahit seamma resursaolbmuid goappašiid fáttáide?

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

A: Dušše sámegieloahppit joavkkus

Doala earjalis logaldallama sámegillii, geavat plánššaid ja oaggunbieregasiid čájehandihtii ja čielggadit. Gearddut ja jeara gažaldagaid sámegillii. Geavat dárogiela veahkkegiellan vai buohkat ožžot mielde ja eai «láhppo».

Seaktun, oaggun, čollen ja guliid gárvvistit leat praktihkálaš barggut, muhto heive bures geavahit sámegiela ja oahppat tearpmaid barggadettiin. Atte dieđuid sámegillii, gearddut sániid ja jeara gažaldagaid maid oahppit galget vástidit. Geavat oaggunbieregasiid namahusaid, ja guolleslájain, ja geavat vearbbaid mat mitalit maid dii bargabehtet.

B: Seahkalas joavkkut

Oahpahuš sáhtta čađahuvvot buhtes giellajoavkkuin go sámegiel-oahppit čohkkejuvvojit sierra fatnasiidda/joavkkuide ja diktit sin oažžut fáldalaga sámegillii nugo bagaduvvon A:s.

C: Áibbas moadde sámegieloahppi dárogiel joavkkus

Oahppit berrejit čoavvut dárogielat oahpahuš earáiguin, muhto sámegieloahpaheaddji berre čuovvut ohppid ja geavahit sámegiela nu ollu go vejolaš. Ále bala ahte «sii earát» maiddái ohppet muhtin guollenamahusa ja vearbba sámegillii.

DOAIBMA/FÁDDÁ

Kulturhistorjá

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Dát lea maiddái doaresfágalaš fáddá ja sámegielat fokus lea sorjavaš organiseremis ja fáttás, ja maiddái dieđusge man galle sámegielháli resursaolbmot leat olámuttus. Jus dis ležžet doarvái resursaolbmot, de sáhtta báikkálaš- ja kulturhistorjjá oahpahus maid sisdoallat sámegieloahppu. Kulturhistorjjá fáttás heive bures dárogiehláli ohppiide oahpahit muhtin sámegielsániid, omd. báikenamaid ja muhtin oaggunbiergasa namahusa.

Fáddá sáhtta leat oppalaš riddu kulturhistorjá, omd. gávpebáikkit, pomorgávppašeapmi, fatnasat ja Lofuohtabivdu, dahje sáhtte lea eambo čatnon báikkálaš historjái. Galledit goikeguollerádjosa, guolleuostáiváldin saji, guollefabrihka, guollebiebmanrusttega dahje guollefatnasa sáhtta leat mávssolaš.

Ávnnasevttohusat:

Oahppogihpas siidu 66:s gávdno artihkal mii muitala veahás muhtin kulturhistorjjálaš báikkiin rittus.

Girjgis *Mearraguollebivdu* (Sara, Klemet Anders. Davvi Girji 1999) lea earret eará muorrafanas sárgojuvvon gos iešguđet osiid namahusat leat merkejuvvon.

Ávkkálaš veahkkeneavvu dán fáttás sáhtta leat digitála kámera dan sivas go govva alo lea buorre vuolggasadjin loahppabarggus go galgá háleštit dahje čállit fáttá birra.

Guoigalus: Geassit 2018:s lei Riddu Riđđu festiválas Olmmáivákkis Nordland-fanas čájáhus. Sáhtát lohkat čájáhusa birra dás: <https://www.kysten.no/nyheter/2018/nordlandsbåt-til-riddu-riđđu-2018>

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

A: Dušše sámegieloahppit joavkkus

Atte dieđuid ja gažat sámegillii. Váldde maiddái oanehisveršuvnna dárogillii sihkkarastin dihtii ahte buohkat leat fáhten sisdoalu. Geavat giela aktiivvalaččat daid iešguđet osiid oktavuođas maid dii galledehpet barggus, omd.:

- báikki/dálu//vancca/fanas namaid
- lagaš báikenamaid
- báikki/fatnasiid fáktáid
- viesuid ja biergasiid namahusaid
- muitalusat mat gullet báikái

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- geavahit sámi báikenamaid
- guldalit ja ipmirdit muitalusaid ja čilgehusaid
- kulturhistorjjá birra háleštit
- oahppat muhtin doahpagiid mat muitalit báikkálaš kulturhistorjjás, omd.:
 - *bárrobuođđu* – *molo*
 - *bruggu* – *brygge*
 - *čuovgadoardna* – *fyr*
 - *buŋka* – *bunkers*
 - *čoahkkananbáiki* – *samlingssted*
 - *fángeleaira* – *fangeleir*
 - *fiervábuvri* – *fjærbu*
 - *gávppašanbáiki* – *handelssted*
 - *guolasteaddjidállu* – *fiskerbondegård*
 - *guollebiebman* – *fiskeoppdrett*
 - *hillaroggi* – *hellegrup*
 - *jielli* – *fiskehjell*
 - *kájja* – *kai*
 - *kulturbálggis* – *kultursti*
 - *muorranvanca* – *trebåt*
 - *návsti* – *naust*
 - *ráktodoaibma* – *skiferdrift*
 - *stáffu* – *støe*
- oahppat iešguđet muorrafatnasiid namahusaid, omd.:
 - Suhkanvanccat:**
 - *jolla* – *jolle* (unnimus suhkanfanás)
 - *spissa* – *spisse* (smávva, geahppa suhkanfanás, muhto nannosat go jolla)
 - *geaksu* – «kjeks» (færing, 14-16 juolggat, guovtti áiropárat)
 - Borjjasvanccat:**
 - *jeakta* – *jekte* (smávva borjjasfanás, dábálaččat okta stivli)
 - *njealjihat* – átrring (borjjasfanás, 34 juolggat, 4 áiropára)
 - *femberet* – *fembøring* (stuorámus nordlandsfatnasiin, gitta 50 juolggat, 5-6 áiropára)
 - *šøitá* – *skøyte*, muorrafanas mas lea mohtor

B: Seahkalas joavkkut

Oahpahas sáhtta čađahuvvot buhtes giellajoavkkuin go sáme-gieloahppit čohkkejuvvojit ovttá dahje eanet joavkkuide ja diktit sin oažžut fáraldaga sámegeillii nugo bagaduvvon A:s.

C: Áibbas moadde sáme-gieloahppi dárogiel joavkkus

Oahppit berrejit čoavvut dárogielat oahpahusa earáiguin, muhto sáme-gieloahpaheaddji berre čoovvut ohppid ja geavahit sáme-giela nu ollu go vejolaš.

Bihtta evttohusat:

- Divtte ohppiid govaiguin dokumenteret báikkiid maid galledehpet, dahje doaimmaid maid bargabehtet. Govaid galgabehtet maŋŋá geavahit ráhkadit teavstta dahje njálmmálaš mitalusa govaidd vuodul.
- Ráhkedehtet smávva dokumentárafilmmaža fáttás dahje báikkis maid galledehpet.

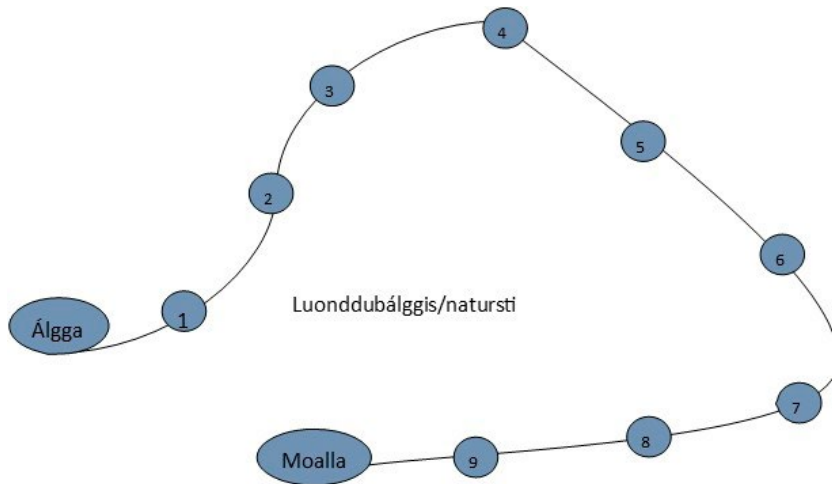
DOAIBMA/FÁDDÁ**Vuotnarebus****Rebusbálggis/Rebusnásti****ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET**

- áddet eanekalis bagadusaid
- luonddus orienteret kárta dahje bagadusaid mielde (sámegeillii dahje dárogillii)
- dovdat/máhttit namahusaid lottiin/guliin/luonddunamahusain

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Rebusviehkan lea doaibma maid ollu oahppit liikojit hui bures. Doaibma ferte ovdagihtii bures plánejuvvojt ja sáhtta organisterejuvvojt násteorienterenuogi mielde, dahje luonddubálgá mielde. Oahppit barget joavkkuin gos leat 2-4 oahppi. [Mildosis 7:s](#) gávdnojit evttohusat mat bures heivejit maŋŋá go leamaš oaggun ja kulturhistorjá fáddán.

Go oahppit galget rebusa čoavdit, de fertejit sii máhttit oaggu-biergasiid, čáhcelottiid ja mearraguliid namahusaid, ja sii fertejit maddái dovdat veaháš Lofuohta-guolásteamis, ja muorra-fatnasiid namahusaid. Jus dii háliidehpet geavahit rebusa, muhto ii leat namuhuvvon oassi din olgoskuvllas, de sáhtát váldit smávva bottoža ja buktit dieđuid maid dárbašit čoavdit rebusa. Molssaevttolaččat sáhtát ráhkadit rebusa man bihtát buorebut heivejit din doibmii.

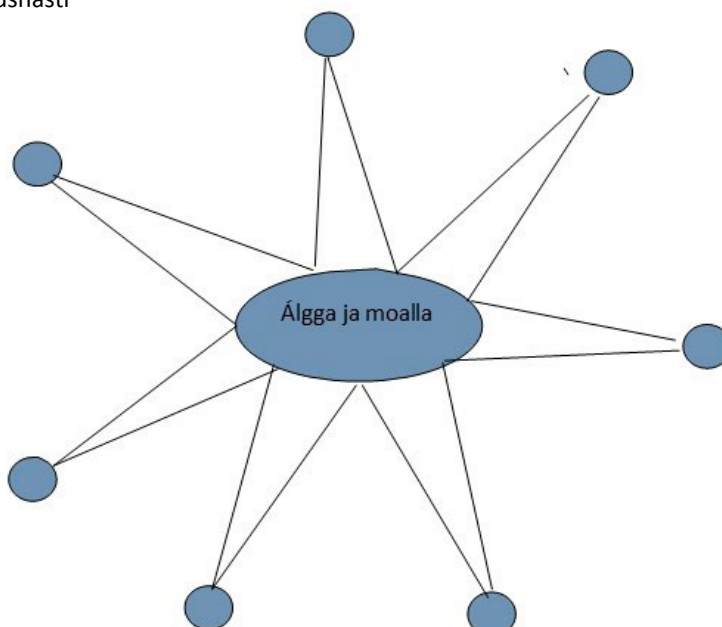

Dán mielddus rebusas čohkkejit oahppit bustávid, ja jus buot bihtát leat riehta čovdon, de leat ohppiin 11 bustáva: G-U-L-I-G-L-O-K-O-I-E mat galget sehkkejuvvot nu ahte dahket sáni mii heive Vuonain fáddái. Jus oahppit eai oro nagodeamen, de sáhttet oažžut vel eará cavgilansáni; ahte gullá kulturhistorjái, ja ahte lea dehálaš gávpegáivu, ja dalle šaddá ollu álkit: GOIKEGUOLLI.

[Mielddus 8:s](#) gávdno vástáduskoarta maid oahppit sáhttet geavahit go galget čoaggit bustávid. Čálit ovtta koarta juohke jovkui (áinnas garrasat báhpárii). Muite fal váldit liánttaid mainna čálles ja plastihkkalummaid jus arvá.

Jus dii háliidehpet geavahit maid mii dás leat gohčodan *Rebusbálggis* (luonddubálggesvuogádat), de hengejuvvot bihtát ovdagihtii. Poasttas 1:s biddjo cavgileapmi mii sádde ohppiid viidásit postii 2, ja poasttas 2:s biddjo fas cavgileapmi mii sádde ohppiid postii 3. Cavgileapmi gos poasta 1 lea, dan oažžu vuolggasajis. Oahppit sáddejuvvot láhttui joavkkuid mielde, ja ferte leat veaháš sin gaska.

Rebusnásti

Jus dii välljebehtet *Rebusnásti* (násteorienterenvuogádat), de biddjojít bihtát olggos ovdagihtii. Dás barget buot joavkkut oktanaga, ja das geavahuvvo oktasaš bása buot bihtáide. Básas leat buot koarttat ja gos leat cavgileamit gos poasttat leat. Joavkkut välljejit guoros poastta, váldet mielde bagadusa, ja mannet postii. Go bihtá lea čovdon, de galget oahppit fas ruovttoluotta básii. Dás lonuhit fas ođđa poastačilgehussii, ja mannet boahhte bihttái.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

A: Dušše sámegielhállit joavkkus

Geavat sámegielbihtáid nugo leat, dahje heivet daid báikái gos dii lehpit ja dan bargui maid dii čađahehpit.

B: Uhcán sámegielhállit dárogielat joavkkus

Barget ovttas eará oahpaheddjiiguin nu ahte dis leat okta bihttáčoakkáldat dárogillii ja okta sámegillii. Sámegielhállit čađahit rebusa sámegillii, ja dárogielhállit fas dárogillii.

C: Seaguhuvvon oahppijoavkkut, sihke sámegiel- ja dárogielhállit

Diktet joavkkuid leat sehkosis, ja ráhkadehpit muhtin bihtáid leat dárogillii, ja muhtin earáid fas sámegillii. Dás sáhttibehtet vuolggasaji váldit min bihttáevttohusain, dahje vejolaččat lonuhit muhtin bihtáid, nu ahte ožžot dárogielbihttátevstta. Go sámegielbihtát galget čovdot, de fertejit sámegielhálli oahppit váldit lassi ovddasvástádusa. Dárogielhállioahppit sáhttet liikká leat mielde go omd. dihtet mat lottit ja guolit leat dárogillii, ja de galget sámegielhállit gávdnat daid sámegielnamahusaid.

Mii leat eambbo ja eambbo álgán dán modealla geavahit go dát nanne joavkku ja siskkáldas oktavuodá. Dán vuogi mielde ohppet maddái dárogielhállit veaháš sámegiela.

Ulbmilat ja áigequovdilis dajaldagat leat sorjavačča das mo bargu čađahuvvo. Mii leat dán olgešbeale bovssas siidu 72:s danne oppalaččat dadjan.

DOAIBMA/FÁDDÁ**Ovttasbargogilvu****OVDABARGU/ÁVDNASAT**

Rebusviehkama sáhtta áinnas loahpahit praktihkalaš joavko-bargguin ovttasbargogilvuin, muhto doaibma sáhtta maiddái čađahuvvot rebusa haga.

Ovttasbargogilvu sáhtta leat doaresfágalaš bihtta giellaoahppama haga, dušše giellabihtát, dahje oassi goappašiin.

Doaimma ferte bures ovdagihitii plánet, ja doaibmá buoremusat 3-4 ohppiin juohke joavkkus, ja 3-5 joavkku mat gilvovhallet vuostálagaid.

Eanaš oahppit liikojit bures dán doaimma, muhto muhtimat veaháš jieppadit go gullet sáni gilvu. Dan sivas lea hui dehálaš ahte leat bures smihtton joavkkut gos leat mánggalágan bihtát nu ahte buohkat dovdet sii nagodit juoga.

Gilvvus sáhttet leat mánga oassehárjehusa/bihtá gos juohke hárjehus addá čuoggá jovkui guhte čađaha, omd.:

- Vuotojoavku: 5 čuoggá
- Nubbin: 3 čuoggá
- Goalmmádin: 2 čuoggá
- Eará geat čađahit: 1 čuokkis

Giellabihtáide sáhtta maid addit čuoggá juohke rivttes vástádušsii. Joavku mas leat eanemus čuoggát go buot hárjehusat leat dahkkon lea vuoti.

Man galle hárjehusa dii háliidehpet čađahit, dan ieža mearri-dehpet. Dát dieđusge ferte heivehuvvot áigái mii dis lea, ja báikkis gos dii lehpet. Jus leat unnán joavkkut, de sáhttet joavkkut hárjehusaid dahkat oktanaga. Jus leat ollu joavkkut, de lea buoremus ahte bihtát leat iešguđet stašuvnnain. Dii sáhttibehtet ieža mearridit galgá go leat áigegeavaheapmi, mo oahppit barget ovttas, dahje boadus, mii lea mearrideaddji mo čuoggát galget juhkkot.

Dá leat muhtin bihtáevttohusat:

Bihtát main lea gielalaš deaddu:

- Bija rivttes mearraguole namahusaid (1 čuokkis juohke riehta dárogiel namahussii, ja 1 čuokkis juohke riehta sámegieliel namahussii). Geahča ávdnasii [mildosa 9:s](#).
- Gávna ja bija rivttes namaid iešguđet šattuide 15 minuhtas. Oahppit sáhttet geavahit šaddočkakkáldaga dahje šaddoplánšša veahkkinn «bargooasis» (1 čuokkis juohke riehta dárogieliel namahussii, ja 1 čuokkis juohke riehta sámegieliel namahussii).

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- ovttasbargat čoavdit iešguđet lágan bargobihtáid
- oahppat mearraguliid namaid
- guldalit ja ádde bagadusaid

Vejalaččat oahppat eará áigegeovdilis sániid ja dajahusaid, omd.:

Substantiivvat:

- gilvu – konkurranse
- gilvaleaddji – konkurrent
- ovttasbargu – samarbeid
- joavku – gruppe/lag
- vuoti – vinner
- vuoitu – premie

Vearbbat:

- gilvovhallat – å konkurrere
- álgit – å begynne
- vuoitit – å vinne
- doapmat/skutnet – å skynde seg
- vuoitáhallat – å tape

Dajahusat:

- *Doama/Skutne!* – Skynd deg!
- *Govt manai?* – Hvordan gikk det?
- *Mii vuittiimet!* – Vi vant!
- *Mii šattaimet nubbin!* – Vi kom på andreplass.
- *Mii šattaimet 3. sadjá!* – Vi kom på tredjeplass.
- *Don ledjet hui čeahppi!* – Du var kjempeflink!
- *li mannan nu bures, muhto lei suohtas.* – Det gikk ikke så bra, men det var gøy.
- *Lei váttis ...*
- *Lei suohtas ...*
- *Lei láittas ...*
- *Mii eat nagodan...*

- *Alfabehtabivdu*, geahča siidu 82.
- Lohkat bagadusaid ja sárgut fiervvágova (eanemus áigi 15 min.), geahča evttohusa [mildosis 10:s](#).
- *Vuotnaquizza*, geahča evttohusa [mildosis 11:s](#). Oahpaheaddji sáhtta lohkat čuoččuhusaid ohppiide geat guldalit ja vástidit civccanasaguin *duohta/gielis*-kortii. Molssaevttolaččat sáhttibehtet dii ráhkadit iežadet čuoččuhusaid mat buorebut heivejit didjiide.

Praktihkalaš bihtát giellafokusa haga:

- Landart: Joavkkut gilvvohallet ráhkadit čábbásamos dáidaga. Googleohcan dás; «Land art i fjæra» sáhtta addit buori inspirašuvnna. Okta ovdamearka gávdno dás: <http://bloggfiler.no/harangdesign.blogg.no/images/1954331-11-1432795724169.jpg>. Muite govvidit dáidagiid mat ráhkaduvvojit go dáid šaddá váttis «seilluhit» gova haga.
- Joavkku galget oahppat nu ollu čuoimmaid go vejolaš vassis áiggis, omd. 20 minuhtas. Dás gávnna buori várdosa: http://knots3d.com/knots/no_no/ALL, dahje girjjis «Grunnkurs i knoper» gos maddái lea buorre plánša (Geoffrey Budworth: *Grunnkurs i knoper*, Spektrum forlag 2014).
- Spellet *Fiervváboccia* (geahča siidu 77).
- Joavkkut gilvvohallet goddit eanemus guliid vassis áiggis.
- Joavkkut gilvvohallet čollet/rágget guliid.
- Joavkkut gilvvohallet dola cahkkehit, čollet guliid ja vuoššat guliid.

DOAIBMA/FÁDDÁ

Lávlagat ja stoahkan

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Mis leat álohii cehkiid gaskasaš lávlumat ja stoahkanbottut go leat meahcceskuvllas. Mánnga oahppi mielas leat stoahkan-diimmut suohtaseamos bottut meahcceskuvllas, main boarráseamos ohppiin lea ovddasvástádus barggahit ja guoimmuhit sin geat leat nuorabut.

Dakkár doaimmat fertejit plánejuvvot ovddalgihtii. Juhket ohppiid joavkkuide ja diktet sin oážžut dili plánet makkár doaimmain sis lea miella atnit ovddasvástádusa. Moai lávejetne dadjat ahte juohke joavku mat galget bistit 45 minuhta. Lassin lea mis dábálaččat smávit oktasaš boddu mas lávlut. Muite bidjat áiggi diekkár fágaidgaskasaš doaimmaid plánemii berre váldojuvvot fágaidgaskasaš áiggis, iige sámegieldiimmuin. Organiseren ja hoidu lea dan duohken man olu oassálastit leat, ja mo oahppi joavku lea oktiibiddjojuvvon giela ja agi dáfus.

>>>

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- oassálastit stohkosiidda ja lávlumiidda
- plánet ja organiseret doaimmaid earáide
- seahkalas joavkkuin ovttasbargat

Lávlla evttohusat:

- *Vuonain 1: Suga, suga mađđái, Gos lea guolli?*
- *Vuonain 2: Guollelávlla*
- *Vuonain 3: Golbma guolaža lávlla*

Lávlagat gávdnojit mildosis [Lávlagat ja Hoahkamát](#) (*Vuonain 1-3*).

Doaibmaevttohusat: fuomášanmátki fiervvás, ohcat máđuid ja divrriid, čoaggit skálžžuid ja rievddahasaid maid geavahit duodjeávdnasin, čingkut, muitalanboddu, eahpeduođalaš gilvvut ja stafeahtat, spábbastohkosat, ádestallanstohkosat ja earálágan stohkosat.

Dramatiseren lea maid áigeovuodilis doaibma. Mii evttohit ahte muhtin joavku gaskadásis hárbhallá ja dramatisere muitalusa *Borranboddu mearragáttis* vuolimus dássái. Sáhtta maiddái seaguhuvvon joavku dán dahkat

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Dii fertebehtet ieža árvoštallat man garrasit deattuhit sáme-giela dáid stoahkan- ja barggahanbottuin. Sámegieloahppit gaska- ja nuoraiddásis sáhttet áinnas lávlut sámegillii, dahje stoahkat earjalis giellastohkosiid ovtta sámegielohppiiguin smávvaskuvllas. Molssaevttolaččat sáhtta daid bottuid diktit leat eambo friddjabbottut jus oahppit leat ollu gielalašbarggaid olles beavvi bargan gos dat sosiálalaš bealli lea dehálat.

Joavkkus gos leat dušše sámegieloahppit, de sáhttet stohkosat, lávlagat ja doaimmat leat sámegillii, dahje oasit sámegillii. Seaguhuvvon joavkkuin berrejit sámegieloahppit beassat leat mielde stohkosiin ja doaimmain daid «earáiguin». Sámegiel-oahpaheadjit sáhttet maiddái plánet ovtta dahje eanet doaimmaid maid buohkat čađahit sámegillii, maiddái oahppit geain ii leat sámegiella.

«Dábálaš» stohkosat maid buohkat dovdet ovddežis, sáhttet heivehuvvot giellahárbhallamiidda. Dá leat muhtin evttohusat:

Fierváboccia lea doaibma mii lea kombinašuvdna «boccia»-spealus ja okta dábálaš mánáid stoagus. Okta oasseváldi bálkesta geađggi maid galget deaivat, ja de lea ulbmil dán geađggi deaivat nu lahka go vejolaš. Speallu heive guovtti gitta viđa oasseváldái, dahje ovtta jovkui. Speallan sadji ferte leat oalle duolbbas ja eai galggašii stuorra geađggit das ja guhkes suoinnit. Sáttogáddi, čievrageaidnu dahje gieddeduolbbaš heive bures. Mii válljet geađggi mii lea tennispáppa sturrosaš maid galget deaivat. Dán mii gohčodit rávga (dahje eará luonddu-namahus dahje báikkálaš báikenamma). Oasseválddit válljejit guokte bálkestan geađggi juohkehaš, ja juohkehaš galgá muitit iežas geađggiid namaid. Sárggo linjjá man duohken juohkehaš galgá bálkestit.

Vuosttas spealli vuos bálkesta rávga, ja das maŋná vuosttas iežas geađggi maid son geahččala deaivat nu lahka rávga go vejolaš. Dát geađgi galgá dás orrut dan botta go earát geahččalit iežas vuosttas geađggi oažžut lagabui. Das maŋná bálkestit fas sin nubbi geađggi. Son geas lea geađgi lagamus rávga go buot geađggit leat bálkestuvvon, lea vuotán vuosttas vuoru.

>>>

Nuppi vuorus galgá ođđa oasseváldit vuos bálkestit rávga ja fas álgit. Go buohkat leat álgán oktii, dalle lea speallu nohkan ja son guhte lea vuoitán eanemus vuoruid, so lea vuoti. Jus leat dušše 2-3 oasseválddi, de sáhtta speallat dassái go okta lea vuoitán 5 dahje 10 geardde.

Čuoggáid sáhtta báhpárii merket, dahje čoaggit juoga nu eará mii muitala man ollu čuoggát leat oktiibuot.

Kim stoagus heive bures fiervvástašuvdnii. Dát lea muitin-stoagus mii sáhtta geavahuvvot go galgá oahppat dahje geardduhit sániid, ja dan seammás hárjehallat viisuealla muittu. Stoagus heive buoremusat 3-6 oahppái:

Bija 6-10 biergasa (skálžžu, gádderiippu, geađggi, deabbu, lieđi) ráddjejuvvon sadjái, omd veallánvuloš ala dahje eará mii dása heive, mahkáš «geardi» mii lea ráhkaduvvon rievddahagaiguin, dahje sárggis sáddos. Dađi eanet dinggat, dáđi váddásat.

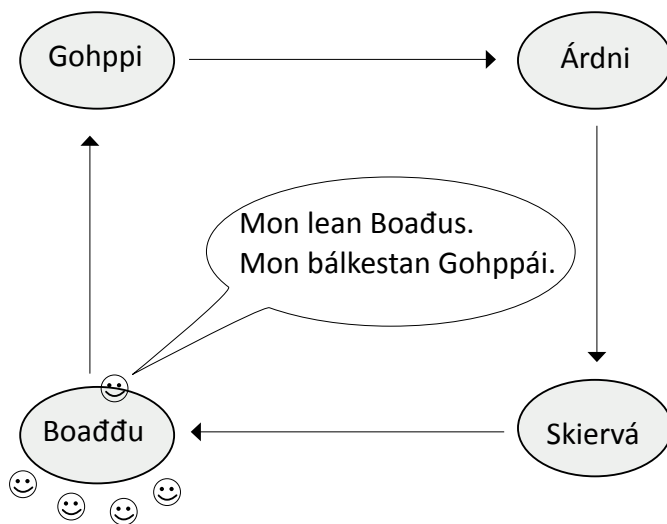
Čujut sániide, daja daid ja gearddut dassái go buohkat máhttet. Das maŋŋá sáddet ohppiid viehkat smávva mohkki das lahkosis. Dan botta válddát don eret ovttá dingga. Go sii fas leat ruovtto-luotta, de galget dadjat dán sámegeiellsáni mii váilu. Son guhte ovddimuš nagoda, son oažžu čuoggá. Das maŋŋá vihket fas ođđasit. Jus seammás vel molssoda biergasiid sajiid, de šaddá vel váddásat. Molsso sániid maŋŋá go leat viehkan 3-4 geardde.

Guoigalus: Sátneoahppankoarttaid sáhtta geavahit biergasiid sadjái maid lea praktihkalaččat váttis čađahit, dahje váttis gávdnat, nugo mahkáš buot lágan elliid, lottiid ja eará smávva divrriid.

Krokerere² Krokerere lea boares stoagus mii lea hui dovddus Olmmáivákkis boarrásiid gaskkas. Stoagus heive bures seam-maahkásaš 4-6 mánáide. Mii leat heivehan Harry Solhaug veršuvnna, guhte lea báikkálašhistorihkar. Min veršuvnna leat bidjan álkes giellahárjehallamiid gos mii hárjehallat báikenamaid/luonddunamahusaid, lokatiivva ja illatiivva:

Bija 4 duolba geađggi mii dahká kvadráhta mas siiddut leat 4 mehter dahje eanebuš. Mađi stuorát kvadráhta (ja unnit geađggit), dađi váddásat šaddá speallu. Juohke geađggis lea su iežas báikkálaš namma (dahje luonddunamahus), ja juohke spealli gávdná su iežas duolba bálkestangeađggi. Juohke oasseváldi čuoččasta muhtin geađgge lusa, omd. *Buođđu*. Vuosttas bálkesteaddji galgá geahččalit deaivat boahhte geađggi, omd. Gohppi.

² Lisa Vangen bagadallá maid dán stohkosa, muhto gohčoda dán *klokking*. Geahča: <http://www.maloalo.no/side/images/kulturformidling/aarboka2007.pdf>

Ovdalگو bálkesta, de ferte son muitalit gos son lea, ja maid áigu deaivat, omd. «*Mon lea Boaðus ja mon bálkestan Gohppái*». Jus deaivá, de beassá fas bálkestit nuppi geađgái, muhto jus ii deaivva, de ferte vuordit dassái go earát leat bálkestan ovdalگو beassá joatkit. Son guhte joavdá vuosttamuš láhttu birra ja lea deaivan buot njeallje geađggi, son vuoitá vuosttas vuoru. Nuppi vuorus galgá muhtin eará fas álgit.

Go buohkat leat álgán oktii, de nohká speallu, ja son guhte lea vuoitán eanemus vuoruid, lea vuoti.

Muitte: Jus okta oasseváldi vajálduhtá dadjat gos son lea, dahje gosa áigu bálkestit, son massá vuorustis. Jus áigubehtet ođđasit speallat, de lea vuogas molsut báikenamaid dahje luonddunamahusaid.

Haija boahdá heive bures go áigu oahppat guollasorttaid nama-husaid, muhto sáhtá maidái bidjat eará stohkosiidda sorjavaš maid áigu hárjehallat: *Mearragoaskin boahdá*:s sáhtá ovdamearkka dihte hárjehallat, dahje geardduhit lottiid namahusaid maid goaskin sáhtá bivdit (omd. báiski, čearret, ákta, cagan).

Tampen brenner sáhtá stoahkat olgun mearriduvvon sajis, dahje návsttus. Heive buoremusat smávit mánáide. Jođiheaddji čiehká juoidá, muite das galgá leat juoga oidnosis. Go muhtin boahdá lahka, de oažžut cavgilansáni mii muitala gos bierggas lea: *loddi*: badjin, *guolli*: eana rájes ja *ealli*: gasku. Jus mahkáš dáid sadjái geavaha konkrehtalaš namahusaid guollái, loddái dahje eallái, de šaddá váddásat. Jus cavgilansátne lea dorski, de ferte oasseváldi fas diehtit ahte *dorski* lea guolli ovdal go sáhtá álgit ohcat. Son guhte ovddimuš gávdná, son beassá dalle čiehkak.

DOAIBMA/FÁDDÁ**Duodjeávdnasiid ohcat****OVDABARGU/ÁVDNASAT**

Dát lea buorre doaresfágalaš doaibma maid sáhtta duodje-oahpaheddjiin ovtas bargat – sivas go fiervvás sáhtta gávdnat ollu maid sáhtta geavahit iešguđet lágan čijaide: riehkit, debbot, geađggit ja šattut maid sáhtta deaddit.

Dás leat vaikke man ollu vejolašvuodát, ja gávdnojit ollu hobby-girjjit ja neahttabáikkit mat sáhttet leat movttiidahtti. Dá leat ovdamearkkat:

- http://farmor.abcblogg.no/1278665978_rekved.html
- <http://inspirainterior.blogspot.no/2015/05/drivved.html>
- <https://nl.pinterest.com/pin/527343437594278063>
- <http://villafredfull.blogspot.no/2012/05/artige-ting-man-kan-lage-med-skjell.html>
- <http://heidishytteblogg.blogg norge.com/2014/08/22/litt-diy/>

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Dát lea vuosttažettiin maiddá praktihkalaš bihtta mii erenoamážit lea čadnojuvvon duodjefágii, muhto jus resurssat leat doarvái, de sáhtta maiddá dahkat giellahárjehusaid dán doaimma vuolde:

- háleštehket maid galgabehtet gávdnat ovdalگو vuolgibehtet ávdnasiid ohcat (luondduávdnasiid namahusat)
- háleštehket maid sáhttibehtet ráhkadit ávdnasiin maid lehpēt gávdnan
- háleštehket mo buktagiid galgabehtet ráhkadit

DOAIBMA/FÁDDÁ**Šattut mearragáttis****OVDABARGU/ÁVDNASAT**

Jus dis leaš doarvái áigi, de leat šattut maiddá fáddá mii heive bures olgoskuvlla doaimmaide. Muite váldit mielde šaddoplánšša [Šattut mearragáttis](#).

Lea maiddá vuogas váldit mielde man siste rásiid deaddá, go dalle sáhttet oahppit váldit mielde šattuid ruovttoluotta skuvlii ja daid geavahit loahppabarggus. Sii sáhttet omd. ráhkadit čájáhusa ja bidjat daidda sihke sámegeiel ja dárogeiel namaid. Čájáhussii sáhttibehtet dii omd. bidjat juohke šattu garrasat báhpárii

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahppat áigeovdilis substantiivvaid omd.:
 - mearraruolla/mearrarávga geđggiin (draugen av steiner)
 - báhtevuolaš geđgiin (gryte-underlag av steiner)
 - duolba geađggit
 - jorbbes geađggit
 - niibi
 - riehkit – rekved
 - skálžžut – skjell
 - lieđdenamaid maid áigubehtet deaddagii bidjat
- oahppat áigeovdilis vearbbaid:
 - ohcat – á leite
 - gávdnat – á finne
 - čoaggit – á plukke, samle
 - ráhkadit – á lage
 - sahát – á sage
 - vuollat – á smi
 - libmet – á lime

ULBMIL LEA Ahte OAHPPIT GALGET

- oahppat muhtin šattuid nama-husaid mearragáttis

A5 dahje A6 sturrodahkii ja bidjat kontáktabáhpára ala. Loahpas liibmejuvvojit buot šattut garra kartongii.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Gilvu:

Oahppit juhkkojit joavkkuide ja juohke joavku oažžu šaddoplánšša ja sámi šaddočkakkáldaga. Okta bihttá sáhttá leat ahte galget gávdnat ja máhttit namaid nu ollu šaddošlájain go vejolaš viissis áigemearis, omd. 40 minuhtas. Go áigi lea gollan, de šaddá «eksámen», ja joavkkut galget dalle oahpaheaddjái mitalit iežaset bohtosiid (earát eai beasa guldalit). Oahppit ožžot ovttá čuoggá juohke šattu nammii maid dárogillii máhttet, ja lassin vel čuoggá sámegeiel nammii. Joavku guđes leat eanemus riehta, sii vuitet.

Loahpas sáhttet oahppit šattuid deaddit ja váldit mielde skuvlii ja ráhkadit čájáhusa, dahje geavahit daid duojs.

Šattuid namat sáhttet maiddái geavahuvvot oassin barggus *Alfa-behtabivdu vuonas* mii lea čilgejuvvon siiddus 82.

DOAIBMA/FÁDDÁ

Murjen

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Muorješlájaid namahusat eai leat oahppoulbmilat *Vuonain 4:s*, muhto baicce *Vákkiin 3:s* ja *4:s*. Liikká lea lunddolaš geardduhit dán namahusaid jus ležžet ollu muorjjit guovllus, dahje jus dii mannabehtet murjet. Muitet váldit juoga man sisa čoaggibehtet. Lea ávkkálaš šaddoplánššaid váldit mielde.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Murjen lea vuosttažettiin praktihkalaš doaibma, muhto seamás go murjet, de sáhttit mii háleštit sámegeillii ja aktiivvalaččat geavahit giela:

- Gažat murjiid, šattuid ja muoraid birra mat doppe gávdnojit.
- Háleštehpēt maid dii árat beaivet lehpēt bargan ja maid maŋŋá áigubehtet bargat.
- Háleštehpēt maid dii murjjiin áigubehtet dahkat, omd. ráhkadit jeretmeastu dahje váldit skuvlii mielde ja ráhkadit sáhppi, paija, smoothie dahje juoga eará njálgosa maŋŋelaš jagis.
- Háleštehpēt maid eará muorješlájain sáhttibehtet ráhkadit maid ehpet gávnna meahcis.
- Ráhkadit jeretmeastu ja borrat varas bännogáhkožiid dahje njuoccogáhkuid. Bagadusa gávnnaat [dáppe](#).

ULBMIL LEA AHTÉ OAHPPIT GALGET

- oahppat muorješlájaid namahusaid
- oahppat muorrašlájaid namahusaid
- lohkat ja čuovvut bagadusa
- oahppat liðiid namahusaid ja eará šattuid
- geavahit áigedajahusaid: *iđđes*, *ovdalgaskabeaivvi*, *maŋŋágaska-beaivvi*, *eahkedis*, *odne*, *ikte*, *ihttin*, *duon beaivi*, *ovddit beaivi*
- geavahit vearbbaid mat mitalit meahcceskuvlla doaimmaid birra

DOAIBMA/FÁDDÁ**Alfabehtabivdu vuonas****OVDABARGU/ÁVDNASAT**

Dát sáhttá leat vuogas bihttá olgokuvlla loahpageahčai vai beassá geardduhit sániid ja dajaldagaid maid oahppit leat oahppan. Doaibma sisdoallá hárjehallat alfabehtain seammás go gávdnet sániid luondus mat álget iešguđet lágan bustávaiguin.

Molssaeaktu 1:

Váldde mielde árkká ja čállinbiergasiid.

Molssaeaktu 2: (ovdamunnin heajos dálkin)

Čálit ja laminere ovttá bustávakoarta seahta juohke jovkui, koarttaid gávnna [dáppe](#).

Leat mánga bustáva juohke koarttas vai garvit váttisvuođa ahte muhtin bustávat hárve/dahje eai goassege gávdno ovddimuččas sánis, ja ahte muhtin bustávaidd lea váttis sirret.

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Doaimma sáhttá čađahit gilvun:

Molssaeaktu 1:

Juohke joavku oažžu árkká masa galget čállit sámegiell alfabehta. Das maŋŋá galget gávdnat biergasiid/dávviriid, tevdnet dahje čállit sániid mat álget buot bustávaiguin. Joavku guhte lea eanemus bustávaidd geavahan, dahje lea ožžon eanemus čuoggái vassis áigemearis (omd. 30 min), sii vuitet. Dii fertebehtet leat njuolggadusaid birra šiehtadan, omd.:

- Dušše sánit mat gulle fiervái/merrii dohkkehuvvojit.
- Substantiivvat mat fysalaččat leat gávdnon (eai sárgojuvvon dahje čállon) addet 2 čuoggá
- Sánit mat leat tevdnejuvvon dahje čállon addet 1 čuoggá, muhto jus ii leat riektá čállon, addo dušše 0,5 čuoggá.
- Bustávat mat hárve/dahje eai goassege gávdno ovddimuččas (Đ,Ŋ,P,T,Ƴ,Z,Ž) lea lohpi geavahit sáni siste (dahje sáhttit ohppiid ieža fuomášit ahte lea veadjemeahtun gávdnat sániid dáid bustávaiguin).

Molssaeaktu 2:

Dát molssaeaktu dahkko njálmmálaččat. Juohke joavku oažžu ovttá bustávakoartaseahta. Juohke kortii galget oahppit fuomášit **ovtta sáni**, nu ahte galget fuomášit ovttá sáni mii álgá ovttain bustávain koarttas. Joavku guhte ovddimuš oaivvilda ahte sii sáhttet geavahit buot koarttaid, sii čurvejit «Alfabehta», ja sii vuitet jus leat čoavdán bihtáset. Jus dattege eai nagot dadjat buot sániid, de geahččala boahte joavku čurvet «Alfabehta».

ULBMIL LEA AHTE OAHPPIT GALGET

- geardduhit sámegiell alfabehta
- geardduhit ja geavahit sániid mat gullet vággái/vuovdáid

Molssaeaktu 1:

- bargat ovttas ja gávnnaht strategijja (mii gánnáhuvo: ohcat, sárgut dahje čallit?)

Molssaeaktu 2:

- bargat ovttas ja deattuht muihtit

Ovdamearka:

Albmi – Áiru – Bálddis – Cagan – Čearret
 – Deappu – (boaĐĐu) – Eappir – Fierbmi
 – Gohppi – Hávga – Ivguvuotna – Jielli
 – Kulturbálggis – Liidna – Muorranvanca
 – Návsti – (buŊka) – Oaggunstávrá –
 Pomorgávppašepmi – Reašši – Suolu
 – Šírrá – (sTáffu) – (muoƳƳá) – Ulli –
 Vuogga – (gaZzareabbá – skálŽu)

DOAIBMA/FÁDDÁ

Mii čorget gátti

OVDABARGU/ÁVDNASAT

Luondu ja biras lea doaresfágalaš fáddá mii bures heive mearragátti olgoskuvlii. Plastihkka mearas ja doabbarat gáttiin lea ožžon ollu fuomášumiid daid maŋimuš jagiid, ja mearranuoskideapmi lea doaba maid median leat ollu gullan. Mearradoabbariidda gullet maddái plastihkka, ruovdi, muorra, gumme, glássa ja bábir, muhto plastihkka lea vearrámuš (gáldu: <https://www.avfallnorge.no/bransjen/nyheter/fakta-om-strandrydding-og-mottak-av-marint-avfall>).

Dál leat álggahuvvon iešguđet lágan doaimmat vai unnidit plastihka geavaheami, ja mearragáttiid čorget. Jus dii čađahehpet čorgen bottu, de besset oahppit leat mielde dán dehálaš barggus. Doaibma bohtá maddái ohppiid fuomášuhttit dán váttisvuoda, ja seammás lea dehálaš veahkki dán barggus. Doaivumis lea dás maddái eastadeaddji váikkuhus.

Norggas lea mis našunála gáddečorgenbeaivi, muhto dákkár čorgenbargu sáhtta dahkkot vaikke goas. Skuvllat ja earát geat áigot čorget, sáhttet ohcat čorgenpáhkaid. Dás gávnnat moadde liŋkka go lea dehálaš diehtu, sihke čorgenpáhkaid birra, mo doabbariid giehtadit ja registreremii:

- <https://holdnorerent.no/om-strandryddedagen/>
- <https://holdnorerent.no/ryddepakker/>

GIELLABARGGAHANGUOIGALUSAT

Vaikke dát doaibma fágalaččat buoremusat heive luonddu- ja servodatfágii, de sáhttit mii geavahit sámegeiela dán barggus.

Mii sáhttit ovdamearkka dihte ságastallat

- makkár doabbariid leat gávdnan (iešguđet substantiivvat)
- gos mii leat gávdnan (luonddunamahusat)
- mo diet dohkko leat bohtán (leago juoga maid olmmoš dohko lea buktán, dahje leat)
- bohtán báruid mielde gáddái?)
- gos diet bohtet?
- mii berrešii doabbariiguin viidáseappot dahkkot?

Oahppit sáhttet maddái ráhkadit smávva dokumentárafilmmaža dán barggus. Filmmas sáhttet sii mahkáš muitalit báikki birra, meahcceskuvlla birra ja doabbariid birra maid gávdnet.

ULBMIL LEA Ahte Oahppit Galget

- oahppat mearranuoskkideami birra
- veahkehit gáddečorgemii
- geavahit sámegeiela praktihkalaš bargguin
- (ráhkadit dokumentárafilmmaža)

Ovdamearka:

- Maid don leat gávdnan?
- Mon lean gávdnan bruvsabohtala, stavevela ja...
- Gos don gávdnet dan?
- Mon gávdnen dan stáffus/ullerájis/návstti duohken/sáttogáttis.
- Gos dat lea bohtán?
- Maid mii galgat dahkat dainna?

Bilde: Hold Norge Rents sporløspose